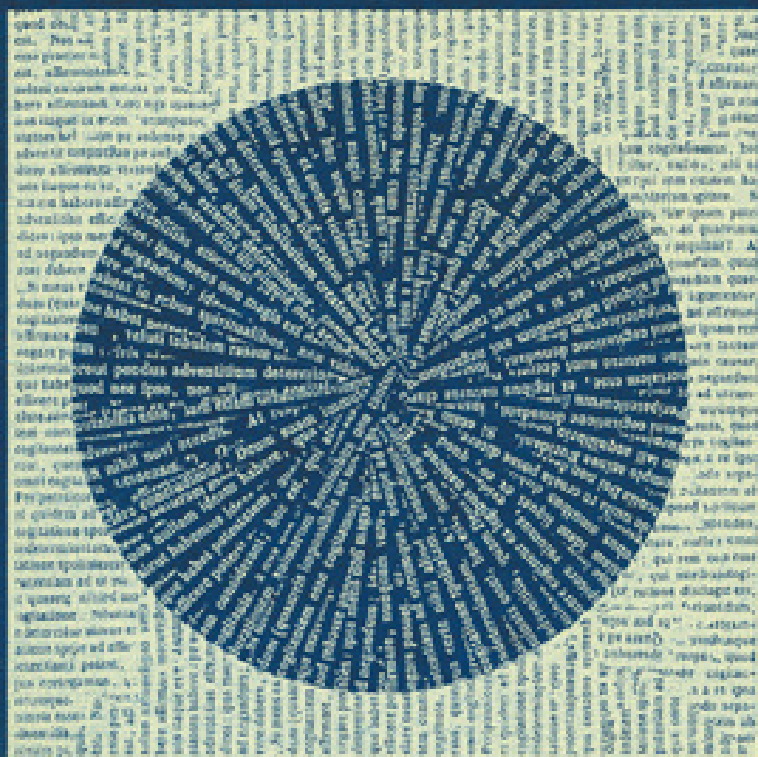

BENEDIKT SPINOZA

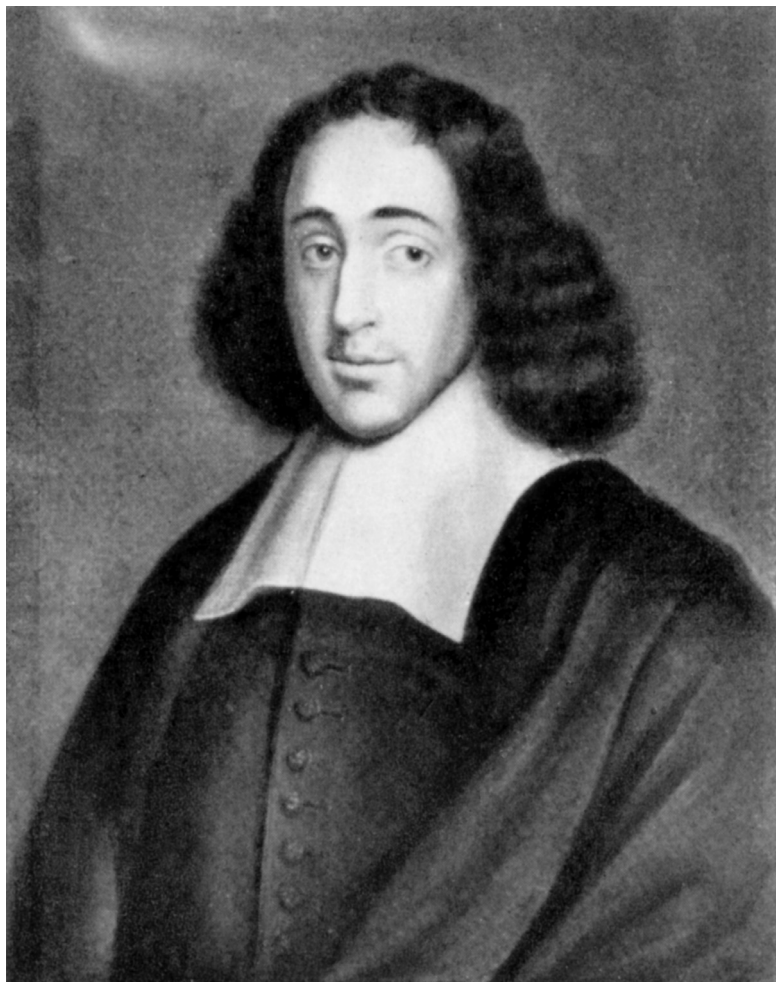
POJEDNÁNÍ O NÁPRAVĚ ROZUMU

FILOSOFIA

nakladatelství
Filosofického ústavu
AV ČR

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

BENEDIKT SPINOZA
POJEDNÁNÍ
O NÁPRAVĚ ROZUMU

Benedictus de spinoza

BENEDIKT SPINOZA POJEDNÁNÍ O NÁPRAVĚ ROZUMU

a o cestě, kterou je veden přímo k pravému poznání věcí

Bilingva

Přeložil,
poznámkami
a
úvodním slovem
opatřil
Martin Hemelík

PRAHA

FILOSOFIA - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR

2018

Překlad byl vypracován v rámci
grantového úkolu č. GA 402/02/1544.

Dílo vyšlo s příspěvím
Akademie věd České republiky.

Vědecký recenzent
prof. PhDr. Milan Sobotka, DrSc.

Translation © Martin Hemelík, 2003

© ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 2003

ISBN 80-7007-178-8 (tištěná kniha)

ISBN 978-80-7007-477-0 (elektronická kniha)

S láskou a úctou věnováno **Bedřišce**

Obsah

Poznámka překladatele (Martin Hemelík)	11
Na cestě k pravdivému poznání aneb několik marginálií ke Spinozovu metodickému spisku (Martin Hemelík)	15
Tractatus de intellectus emendatione	
Pojednání o nápravě rozumu	
I. De bonis quae homines plerumque appetunt	34
I. O dobrech, po kterých lidé přechásto touží	35
II. De bono vero et summo	42
II. O dobru pravém a nejvyšším	43
III. Quaedam vivendi regulae	48
III. Některá pravidla žití	49
IV. De quatuor percipiendi modis	50
IV. O čtyřech způsobech poznávání	51
V. De optimo modo percipiendi	56
V. O nejlepším způsobu poznávání	57
VI. De intellectus instrumentis, ideis veris	60
VI. O nástrojích rozumu, o pravdivých idejích	61
VII. De recta methodo cognoscendi	66
VII. O správné metodě poznání	67
VIII. Methodi pars prima. De idea ficta	76
VIII. První část metody. O smyšlené ideji	77
IX. De idea falsa	92
IX. O klamných idejích	93
X. De idea dubia	102
X. O pochybných idejích	103

XI. De memoria et oblivione. Conclusio	106
XI. O paměti a zapominání. Závěr	107
XII. Methodi pars secunda. De duplici perceptione	114
XII. Druhá část metody. O dvojím poznávání	115
XIII. De conditionibus definitionis	118
XIII. O podmínkách definování	119
XIV. De media quibus res aeternae cognoscuntur	122
XIV. O prostředcích, kterými jsou poznány věčné věci	123
XV. De viribus intellectus eiusque proprietatibus	128
XV. O silách rozumu a jeho vlastnostech	129

Poznámka překladatele

Rozsahem nevelké pojednání Barucha Benedikta Spinozy (1632–1677) nazvané *Tractatus de intellectus emendatione et de via qua in veram rerum cognitionem dirigitur* bylo do českého jazyka přeloženo známým českým filosofem Františkem Krejčím (1858–1934). Jeho překlad byl publikován pod názvem „Úvahy o zdokonalení rozumu a o cestě, která nejlépe vede k pravému poznání věcí“ ve Filosofické bibliotéce, řada II, č. 4, *B. de Spinozy Spisy filosofické I*, nákladem ČAVU, Praha 1925.¹ F. Krejčí tento překlad pořídil z originálního textu vydaného v *Benedicti de Spinoza Opera quae supersunt omnia*, vol. II, ed. C. H. Bruder, Lipsiae MDCCCXLIV, p. 1–42.

K rozhodnutí přeložit znovu tento drobný filosofický text jsem byl přiveden mnoha důvody a okolnostmi, mezi nimiž důležitou úlohu hrály následující:

- nedostupnost staršího českého překladu
(Případní zájemci o Spinozovo myslitelské dílo a zejména o jeho počátky a genezi se k tomuto překladu dostávají velice obtížně. Bez znalosti latinského jazyka /a popřípadě i jiných jazyků²/ se s ním prakticky nemohou seznámit.)
- zastaralost překladu
(Krejčího překlad je více než tři čtvrtiny století starý, a tak i když se k němu současný čtenář s vynaložením veliké námahy dostane, ne-

1/ V edici tohoto prvního českého překladu došlo ke zvláštní situaci. Na titulní straně vydání je uvedeno: Benedikt de Spinoza: Rozprava o zdokonalení rozumu. V úvodu, jehož autorem je Čestmír Stehlík, se na řadě míst (viz str. V, XXI, XXVI a další uvedeného vydání) používá stejný název. Nicméně na počátku samotného překladu je uveden název: „Úvahy o zdokonalení rozumu a o cestě, která nejlépe vede k pravému poznání věcí.“ Důvod tohoto rozdílu v názvu mi není znám. Přidržuji se však názvu uvedeného přímo v záhlaví překladu.

2/ Latinské znění a anglický překlad je bez problémů dostupný na internetových spinozovských stránkách: anglický překlad lze získat např. na www.physics.wisc.edu, pro vyhledání latinských textů jsou nevhodnější stránky www.spinoza.net.

bývá pro něj vždy snadné vyrovnat se s poněkud jazykově zastaralou podobou české verze.)

- jistá nepřesnost překladu

(První český překlad bohužel obsahuje některé nepřesnosti, chyby a překladatelská přehlédnutí, které bylo záhodno napravit.)

Výsledky práce vyvolané takovým rozhodnutím nyní předkládám k posouzení čtenářské veřejnosti. Při samotné překladatelské práci jsem přirozeně ke Krejčího překladu přihlížel, nicméně určitá vodítka a pomocné prostředky jsem získával i z jeho konfrontace a komparace s jinojazyčnými překlady tohoto Spinozova raného spisku. Zejména se jednalo o následující překladatelské počiny:

1. B. Spinoza: Rozprava o zdokonaľování rozumu a o metóde, ktorou sa najlepšie dostávame k pravdivému poznaniu vecí, přel. O. Gajdošová-Toscano, in: *Antológia z diel filozofov VI*, Bratislava 1970.
2. *Abhandlung über die Vervollkommnung des Verstandes und über den Weg, auf welchem er am besten zur wahren Erkenntnis der Dinge geführt wird von B. Spinoza*, přel. J. Stern, Verlag Reclam jr. Leipzig (nedat.).
3. B. Spinoza: Traktat ob usoveršenstvovaniji razuma i o puti, kotorym lučše vsego napravitsja k istinnomu poznaniju veščej, přel. J. M. Borovskij, in: B. Spinoza: *Izbrannyje proizveděnija*, tom I, Moskva 1957.
4. B. Spinoza: *On the Improvement of the Understanding*, přel. R. H. M. Elwes, Dover Publications, New York 1955. (Text je umístěn na internetových stránkách „Project Gutenberg’s Etext“.)

Druhý český překlad jsem pořídil ze stejné edice originálního textu, s jakou pracoval F. Krejčí, tj. ze souborného vydání *Spinozových spisů*, které vydal na základě prvního vydání Spinozových *Opera posthuma* z roku 1677 C. H. Bruder ve třech svazcích v Lipsku v letech 1843–1846.

Na závěr této kratičké poznámky bych rád vyslovil své poděkování studentům mého spinozovského semináře i jiných filosofických a metodologických seminářů na Vysoké škole ekonomické v Praze i všem svým kolegům za cenné podněty a připomínky k mé práci na tomto překladu. Mé poděkování patří nositeli grantového úkolu GA ČR doc. dr. Janu Pavlíkovi a zajisté i pracovníkům nakladatelství za jejich ochotu a vstřícnost.

**Na cestě k pravdivému poznání
aneb několik marginálií
ke Spinozovu metodickému spisku**

Spinozova filosofická soustava, která je obecně známa především z filosofova vrcholného díla *Etika vyložená způsobem užívaným v geometrii* (*Ethica ordine geometrico demonstrata*), představuje při prvním seznámení velmi sevřený myšlenkový útvar. K jejímu monolitnímu charakteru jistě přispívá i přísně „geometrická“ forma podání použitá nejrozvinutějším způsobem právě v *Etice*. V důsledku toho jakoby zůstává zakryt způsob, východiska, postupy i prostředky filosofické práce lidského ducha, jejímž produktem se ona monumentální filosofie stala. To vede i k tomu, že spinozismus je mnohdy pojednáván pouze v jakési své danosti a dohotovenosti (s až „nadpozemsky“ neosobními rysy). Nelze se pak příliš podívat nikoli dostačujícím zohlednění té okolnosti, že B. Spinoza pracoval na textu *Etiky* více než půl druhého desetiletí.¹ Byla to dlouhá léta putování po cestě za pravdivým poznáním „sebe, Boha a jakési věčné nutnosti věcí“;² putování, u něhož ani samotný počátek nebyl výsledkem nahodilého a šťastného „procitnutí ducha“, ale naopak poctivé, usilovné a dlouhodobé myšlenkové činnosti. Vstoupit na onu cestu a přitom neustále dbát na zajištění toho, že je to cesta, která vskutku vede k pravdivému poznání – právě to a především to se stalo pro mladého exkomunikovaného Žida úkolem, jehož splnění bylo podmínkou všeho, co mělo následovat.

1/ Spinoza na textu *Etiky* začal pracovat již v první polovině šedesátých let XVII. století. První doložená Spinozova zmínka o díle pod názvem *Etika* pochází z jeho dopisu W. von Blyenberghovi ze 13. března 1665. Tehdy již byla značná část textu hotova. Celé dílo pak Spinoza dokončil nedlouho před svou smrtí v únoru 1677. Viz blíže M. Hemelík: *Spinoza (Život filosofa)*, Votobia, Olomouc 1996, str. 118.

2/ Volně převzatý obrat ze Spinozovy charakteristiky „moudrého člověka“ (*homo sapiens*) v závěru *Etiky*. Viz český překlad B. Spinoza: *Etika*, přel. K. Hubka, Svoboda, Praha 1977, str. 377.

Chtěl bych ale také poznamenat, že Spinoza usiloval o splnění tohoto úkolu za situace, kdy už bylo jeho místo ve společnosti jasně předznamenáno exkomunikací z amsterodamských židovských obcí a rostoucí nevráživostí ze strany oficiálních představitelů amsterodamského magistrátu a protestantských církví. Je proto samozřejmé, že veškerá usilovná práce ducha i její výsledky v podstatě neopouštěly intimitu Spinozovy mysli. Jen tu a tam bylo v podání samotného Spinozy seznámeno několik nejbližších přátel s určitými fragmenty a dílčími úvahami. Naštěstí však holandský filosof zachycoval pro sebe sama a pro oněch několik spřízněných duší ze „spinozovského kruhu“³ mnohé významné myšlenkové postupy v drobných, leckdy ani nedokončených textech. Tato přípravná (snad by také bylo možno říci „pracovní“) pojednání nebyla původně určena k publikaci. Spinozovi přátelé a stoupenci však i tyto fragmenty posléze zahrnuli do souborného posmrtného vydání filosofových děl, které bylo pod názvem *Opera posthuma* vydáno na podzim roku 1677 v Amsterodamu u nakladatele J. Rieuwertze. Takto byla jejich zásluhou ona dílka zachována a mohou se i dnes stát předmětem četby a soustředěného studia.

Mezi nimi se nachází i fragment pojednání, které bylo v *Opera posthuma* umístěno pod názvem „Tractatus de intellectus emendatione et de via qua optime in veram rerum cognitionem dirigitur“. Přestože bylo přeloženo do češtiny Fr. Krejčím a vydáno již v roce 1925 pod názvem *Úvahy o zdokonalení rozumu a o cestě, která nejlépe vede k pravému poznání věcí*, není v českém prostředí příliš známé.

Vzhledem k této skutečnosti a rovněž s ohledem na to, že se význam pojednání neomezuje pouze na samotnou oblast geneze Spinozových filosofických stanovisek, nýbrž je širší a důsažnější, nebude snad na škodu přičinit na okraj vydání nového českého překladu několik poznámek týkajících se vzniku, struktury a závažnosti tohoto dílka.

3/ O „spinozovském kruhu“ blíže viz např. M. Hemelík: *Spinoza*, cit. vyd. Základní prací o celém tomto tématu doposud zůstává kniha holandského badatele K. O. Meinsmy *Spinoza en zijn Ring*, 's Gravenhage 1896.

A. Vznik spisu

V sekundární spinozovské literatuře se můžeme setkat s tím, že bývá identifikována skupina tzv. raných Spinozových textů, tj. textů, které pravděpodobně vznikaly před započítím filosofovy práce na hlavním díle *Etika vyložená způsobem užívaným v geometrii*. Časově vymezeno vznikly tedy před rokem 1662 nebo 1663. Do této skupinky náleží tři texty:

- I. *Korte Verhandeling van God, de Mensch en deszelfs Welstand* (Krátké pojednání o Bohu, člověku a jeho blahu)
- II. *Renati des Cartes Principia philosophiae more geometrico demonstrata per B. de Spinoza amstelodamensem. Accesserunt eiusdem Cogitata Metaphysica* (Principy filosofie René Descarta vyložené geometrickým způsobem B. de Spinozou s připojením jeho Metafyzických myšlenek)
- III. *Tractatus de intellectus emendatione et de via qua optime in veram rerum cognitionem dirigitur* (Pojednání o nápravě rozumu a o cestě, kterou je nejlépe veden přímo k pravému poznání věci)

Kromě výkladu Descartesových *Principů filosofie s dodatkem Metafyzických myšlenek*, který vyšel v Amsterodamu roce 1663, není u těchto textů znám přesný čas jejich vzniku. To vedlo a dosud vede k diskusím mezi spinozovskými badateli a k novým a novým pokusům lokalizovat co nejpřesněji dobu, v níž Spinoza na těchto textech pracoval.

Ve starší literatuře převládal názor, že nejranějším Spinozovým textem je *Krátké pojednání o Bohu, člověku a jeho blahu*, o němž se předpokládalo, že vznikl někdy mezi lety 1658–1660.⁴ Za období, ve kterém filosof pracoval na *Pojednání o nápravě rozumu*, byl pak obecně považován počátek šedesátých let XVII. století. Oporou takového sta-

4/ Z těchto stanovisek jsem vycházel při zpracovávání přehledné chronologie Spinozova díla (viz M. Hemelík: *Spinoza*, cit. vyd., str. 114–124). Nicméně vědom si složitosti celé věci upozorňoval jsem poctivě na to, že se jedná o poněkud spekulativní dohady, a nikoli prokazatelná tvrzení.

noviska byla Spinozova zmínka v jednom z dopisů adresovaných H. Oldenburgovi.⁵

Nicméně mezitím přinesla spinozovská bádání nové pohledy a přístupy a v současnosti se prosazuje názor, podle kterého je *Pojednání o nápravě rozumu* s největší pravděpodobností nejranějším Spinozovým textem. Například italský badatel Filippo Mignini datuje vznik tohoto pojednání rozmezím let 1658–1659, kdežto *Krátké pojednání*

5/ Datace tohoto dopisu se vztahuje buď ke konci roku 1661 nebo k počátku roku 1662. (Viz např. *The Correspondence of Spinoza*, transl. and ed. with Introductions by A. Wolf, London 1928, kde je dopis datován do dubna 1662.) K dopisu se vážou zvláštní okolnosti. Původně byl dopis uveřejněn již v oddíle Epistolae (Listy) výše zmíněných *Opera posthuma* jako 6. dopis, jehož část byla označena jako ztracená („reliqua desiderantur“ – srovn. *Opera*, sv. II, cit. vyd., str. 152–162). Díky shodě okolností však byl o mnoho let později objeven originál tohoto listu v archívech Královské vědecké společnosti v Londýně. Stalo se tak v roce 1902. (Viz W. Meijer: *Nachbildung der in Jahre 1902 noch erhaltenen eigenhändigen Briefe des Benedictus Spinoza*, 's Gravenhage 1903.) Tento originál obsahoval i pasáž, která se zdála být z hlediska datace vzniku spisku o nápravě rozumu velice důležitá. Zde je její znění:

„Quod autem ad novam tuam quaestionem attinet, quo modo scilicet res coeperint esse, et quo nexu a prima causa dependeant: de hac re et etiam de emendatione intellectus integrum opusculum composui, in cuius descriptione et emendatione occupatus sum. Sed aliquando ab opere desisto, quia nondum ullum certum habeo consilium circa ejus editionem“ (citováno dle B. de Spinoza *Opera quotquot reperta sunt recognoverunt* J. van Vloten et J. P. N. Land, sv. III, III. vyd., Hagae MCMXIV, str. 25). („Co se však týče tvoji nové otázky, tj. jak věci začaly být a skrze jaké spojení závisí na první příčině, o této věci a také o nápravě rozumu jsem složil nepředpojaté dílko, jehož přepisem a opravováním jsem zaneprázdněn. Ale druhdy jsem od něho upustil, protože dosud nemám žádný určitý úmysl ohledně jeho vydání.“ – přel. M. Hemelík)

Mnozí starší badatelé se domnívali, že Spinoza informuje svého přítele H. Oldenburga právě o *Pojednání o nápravě rozumu*. Jistě, zmínka o „nápravě rozumu“ (intellectus emendatione) by tomu napovídala, je třeba si však povšimnout toho, že Spinoza píše o tom, že toto „nepředpojaté dílko“ (opusculum integrum) má pojednávat nejen o nápravě rozumu, ale také o tom, jak věci začaly být a jak závisí na první příčině. Tomuto tématu se ovšem v *Pojednání o nápravě rozumu* filosof příliš nevěnuje. A kromě toho pojednání nebylo nikdy dokončeno, obtížně tedy mohl Spinoza „přepisovat a opravovat“ či dokonce uvažovat o vydání. Zdá se, že měl zřejmě na mysli *Krátké pojednání o Bohu, člověku a jeho blahu*, které nakonec poskytl přátelům pouze v rukopise a ještě s nabádáním k velké opatrnosti. (Srovn. B. de Spinoza: *Krátké pojednání o Bohu, člověku a jeho blahu*, přel. F. Kalda, Filosofická bibliotéka ř. II, č. 8, ČAVU, Praha 1932, str. 91.)

o Bohu, člověku a jeho blahu podle jeho závěrů Spinoza sestavil až v letech 1660–1661. Podobné názory zastává i známý holandský badatel W. Klever.⁶ Oporou jejich stanovisek je nejen rozdílná interpretace Spinozovy zmínky v dopise H. Oldenburgovi,⁷ ale také například poukazují na to, že *Pojednání o nápravě rozumu* je ryze metodický spis, v němž se Spinoza vyhýbá zpracovávání složitějších ontologických problémů s tím, že je vyloží teprve později ve zvláštních textech.⁸ Oproti tomu *Krátké pojednání o Bohu, člověku a jeho blahu* obsahuje již formulace základních elementů budoucí filosofické soustavy spinozismu.

Není nic neobvyklého na tom, že se historici filosofie a spinozovští badatelé přeli, přou a jistě i budou přít o to, v jakém časovém uspořádání vznikala jednotlivá Spinozova díla. Vždyť výsledná stanoviska jsou vždy jen jisté rekonstrukce založené na různých indiciích a nepřímých důkazech.

Na druhé straně se však nejedná o nějaký drobný detail, který je relevantní pouze z úzkého historicko-filosofického hlediska. Úvahy o jednotlivých textech vztažené k určitému času, ve kterém vznikaly, významně přispívají k porozumění tomu, jak se pohybovalo a vyvíjelo Spinozovo filosofické myšlení. Takové úvahy jsou také prostředkem k tomu, aby se dostala daleko více do popředí zájmu právě samotná geneze spinozovské filosofické soustavy. Tím se dosáhne daleko větší

6/ Viz například F. Mignini: Per la datazione e l'interpretazione del Tractatus de intellectus emendatione, in: *La Cultura* 17 (1979), 87–160; F. Mignini: Nuovi contributi per la datazione e l'interpretazione del Tractatus de intellectus emendatione, in: Giannotti-Boscherini (ed.): *Spinoza nel 350° anniversario della nascita*, Urbino 1982; F. Mignini: *Introduzione a Spinoza*, Roma/Bari 1983; W. M. N. Klever: Proto-Spinoza Franciscus van den Enden, in: *Studia Spinozana* 6 (1990); W. M. N. Klever: Spinoza's Life and Works, in: Garrett (ed.): *Cambridge Companion to Spinoza*, University Press Cambridge 1996.

7/ O této interpretaci viz poznámku č. 5. Ostatně upozorňoval jsem na možnost i jiného výkladu oné zmínky již ve své spinozovské chronologii – viz M. Hemelík: *Spinoza*, cit. vyd., str. 119.

8/ O tom nejlépe svědčí poznámky k textu *Pojednání o nápravě rozumu*, jejichž autorem je sám Spinoza. Viz text překladu.

intenzity porozumění tomuto pozoruhodnému projevu novověkého racionalistického filosofování.

Ostatně ke zvýraznění takového aspektu spinozovských bádání mířily některé poznámky, které jsem publikoval v úvodním slovu ke svému překladu Spinozových *Metafyzických myšlenek*.⁹ Nechci opakovat dvakrát totéž, a proto se zde omezím pouze na stručné konstatování toho, že otázka přesného datování vzniku *Pojednání o nápravě rozumu* zůstává stále otevřená. Nicméně narůstající počet důvodů¹⁰ hovoří pro to, že časová priorita náleží právě tomuto spisku o nápravě rozumu, který je, dle mého soudu, závažným svědectvím o filosofově vstupu na cestu, po které je rozum veden přímo k pravému poznání věci, i o tom, jak pečlivě se pokoušel tento významný krok promyslet.

B. Struktura spisu

Ve vydání Spinozových *Opera posthuma* z podzimu roku 1677, které bylo základem Bruderovy edice, z níž jsem překládal, je *Pojednání o nápravě rozumu* předeslána krátká předmluva editorů původního vydání. Vydavatel C. H. Bruder z ní uveřejnil podstatnou část pod názvem *Ex praefatione editoris B. D. S. Operum posthumorum*.¹¹ Mimo jiné je zde také jasně popsána struktura onoho textového fragmentu, který se dochoval. Vzhledem k tomu se domnívám, že místo mých vlastních výkladů bude vhodnější předložit čtenářům překlad tohoto „úvodního slova“, v němž strukturu charakterizuje výklad lidí, kteří náleželi do okruhu nejbližších Spinozových přátel. Autorem či autory této před-

9/ Viz M. Hemelík: Místo úvodu aneb několik poznámek o Metafyzických myšlenkách Barucha B. Spinozy, in: B. Spinoza: *Metafyzické myšlenky*, přel. M. Hemelík, Filosofia, Praha 2000, str. 15–35.

10/ Bliže viz tamtéž.

11/ V edici Krejčího překladu je z této editorské předmluvy přeložen jen závěrečný odstavec pod názvem „Předmluva (Admonitio ad lectorem) z prvního vydání“. Viz citovaný překlad, str. 3.

mluvy jsou totiž příslušníci spinozovského kruhu, kteří se rozhodující měrou podíleli na celé edici *Opera posthuma*.¹² Následující překlad jsem pořídil rovněž z Bruderova vydání, viz II. sv., str. 3–4.

Z předmluvy editorů *Opera posthuma* B. de Spinozy

Pojednání o nápravě rozumu je jedno z prvních děl našeho filosofa napsané již před mnoha lety. Je svědectvím o jeho konceptech i způsobu psaní. Sama důstojnost a veliká užitečnost věci, o níž zde pojednává a kterou si vytkl za cíl – totiž vydláždít rozumu nejsnazší a nejprímější cestu k pravdivému poznání věci – pro něho vždy byla podnětem k dokončení spisu. Ale závažnost takového počínu, hluboké úvahy a ohromné vědění o věcech, jež si jeho dokončení vyžadovalo, to vše ho posouvalo kupředu jen pomalu a bylo to i příčinou toho, že spis nebyl dokončen a že v něm cosi schází. Ostatně autor v poznámkách, které sám přičinil, častěji upozorňuje, že <to či ono>¹³ pojedná z důvodu přesnějšího důkazu či obsáhlejšího vysvětlení buď ve své filosofii¹⁴ nebo jinde.

Poněvadž však obsahuje věci nejznamenitější a nejvýše užitečné, které nejvyšší měrou podněcují k pilnému studiu pravdy a nemálo pomáhají v pátrání po ní, byl <tento spis> zároveň spolu s jinými vydán.

Nejprve v něm <autor> pojednává o zjevném dobru, po kterém většina lidí touží – totiž o bohatství, rozkoši smyslů a cti a slávě. Rovněž pojednává o pravém dobru a o tom, jak ho lze získat.

Za druhé předepisuje některá pravidla žití a přechází k nápravě rozumu. Kvůli lepšímu průběhu této nápravy podá výčet čtyř různých způsobů

12/ Na vydání *Opera posthuma* spolupracovali především L. Meyer, J. Bouwmeester, G. H. Schuller a P. van Gent. Viz P. Steenbakkers: *Spinoza's Ethica from manuscript to print*, Van Gorcum Assen 1994, str. 17 a násl.

13/ Výrazy ve špičatých závorkách jsou mé doplňky pomáhající správnému porozumění textu.

14/ Takto je zde i v celém textu *Pojednání o nápravě rozumu* pravděpodobně označován Spinozův budoucí výklad filosofie známý pod názvem *Etika*.

poznávání, které postupně poněkud zevrubněji vysvětluje a vybírá z nich ty, jež nejlépe poslouží cíli. Abychom poznali jejich užití, pojednává dále o nástrojích rozumu, tj. o pravdivých idejích a o správné cestě vedení rozumu a metodě i jejích částech.

V prvé části podává to, jak rozlišit ideje pravdivé od jiných a postarat se o to, aby nebyly pravdivé ideje směřovány s idejemi klamnými, smyšlenými a pochybnými. To je vhodná příležitost k pojednání o pravdivých, klamných, smyšlených a pochybných idejích. K tomu je nakonec připojeno něco o paměti a zapomínání.

Druhá část podává pravidla, kterými se ze známého správně vyvozuje a chápe neznámé. Aby to však nastalo správně, stanovuje <autor>, že jsou dva způsoby poznávání - buď poznávání skrze samotnou esenci nebo poznávání skrze nejbližší příčinu. Ježto však obojí nemůže být získáno jinak než z pravdivé definice věci, určuje <autor> zákony definování věci jak stvořených, tak i nestvořených. Kromě toho aby naše pojmy byly propojeny a vzájemně svázány, předepisuje prostředky, skrze něž jsou jednotlivé věci poznávány z věčných. Pro lepší ucelené provedení tohoto všeho pojednává i o silách rozumu a vypočítává jeho vlastnosti. A zde je pojednání o nápravě rozumu ukončeno.

Autor měl vždy na mysli jeho dokončení. Ale zaujat jinou prací a nakonec oderván smrtí nemohl to dovést k vytouženému cíli. Protože však <spis>, jak už bylo řečeno, obsahuje mnoho vzácného a užitečného, co přijde, jak nepochybně, ryzímu hledači pravdy nemálo vhod, nechtěli jsme tě, laskavý čtenáři, o to připravit. A ježto se v něm tu a tam objevují i mnohé nejasnosti, nepřesnosti a nevytríbenosti, chtěli jsme ti také připomenout, aby ses nezdráhal je vědomě prominout. Buď zdrav !

C. Význam spisu

Jak vyplývá z názvu tohoto úvodního slova, není jeho záměrem vyslovení nějakých zásadních stanovisek. Marginálně připojené poznámky mají spíše, pokud je to možné, rozevřít některé problémy, naznačit jejich šíři a složitost a eventuálně poukázat k možným přístupům

a pochopením. Bezesporu ve vztahu k otázkám významu a relevance Spinozova nejranějšího spisku nepřichází jiný způsob v rámci stručného úvodního slova ani v úvahu. Pokusím se tedy o naznačující a orientující zachycení tohoto problému.

V zásadě lze realizovat dva hlavní směry úvah o relevanci Spinozova *Pojednání o nápravě rozumu*. Tyto směry se vzájemně zjevně odlišují, ale zároveň jsou velmi úzce provázané a ovlivňují se.

První způsob se vyznačuje tím, že je uvažována závažnost a význam textu zejména v souvislosti s celkovou duchovní situací doby, v níž vznikal (tj. období počátku druhé poloviny XVII. století). V takovém pohledu se přistupuje ke Spinozovu drobnému pojednání jako k textovému zachycení jedné z eventuálních podob tehdy se intenzivně rozvíjejících metodických zkoumání lidského poznání, lidského myšlení, lidského ducha a činnosti poznávacích mohutností člověka. Takový vzmach metodických analýz byl iniciován nástupem matematizující přírodovědy a rozvinul se především po mohutném impulsu, který představovala karteziánská filosofie.

Druhý způsob je pak zaměřen v prvé řadě na úvahy o relevanci tohoto textu v rámci samotného spinozismu a jeho geneze. V tomto užším zaměření se přednostně zkoumá proces konstituce rozhodujících spinozovských motivů a rozvoj jejich postupného promýšlení samotným filosofem. Soudím, že to lze pokládat za jednu z nosných tematizací současného spinozovského bádání.

I z těchto předběžných (a přirozeně nadmíru stručných) charakteristik je zřejmé to, co bylo předesláno. Ač se oba způsoby liší svým finálním zaměřením, přesto spolu velmi úzce souvisí a zkoumání realizovaná v jednom či druhém se vzájemně ovlivňují a v konečném důsledku výraznou měrou přispívají k širšímu objasňování jak základních tematizací spinozismu, tak i rozhodujících postupů novověké racionalistické metafyziky XVII. století.

Aniž bych chtěl podat vyčerpávající informaci o celém komplexu těchto zkoumání, pokusím se alespoň o elementární formulaci některých z jejich hlavních témat a nosných motivů. Jak pevně doufám, po-

slouží to jako prvotní orientující informace pro ty zvědavé čtenáře, kteří by se rádi seznámili se současnými způsoby analýz a reflexí Spinozovy metafyzické koncepce.

V prvním způsobu jsou v interpretační spinozovské literatuře¹⁵ zvažovány, rozebírány a diskutovány zejména tyto základní motivy spinozovského konceptu metody pravdivého poznání věci:

- motiv pravdivé ideje (idea vera) jakožto východiska a hlavního opěrného bodu veškerého pravdivého poznání
(V tomto případě se diskuse často soustřeďuje na to, zda se v poloze opěrného bodu nalézá ve Spinozově konceptu *jakákoli* pravdivá idea nebo zda jedinou pravdivou ideou, která je schopna takovou roli v lidském poznání sehrát, je idea totality všeho, tedy idea Boha.)
- koncepce pravdy a pravdivosti
(Tento motiv souvisí bezprostředně s předcházejícím a vztahují se k němu především zkoumání spinozovské myšlenky pravdivé ideje jakožto měřítko pravdivosti, tj. měřítko sebe sama. Přirozeně je tu filosofie holandského myslitele analyzována z nejrůznějších pozic současného chápání pravdy a pravdivosti /principy korespondence, koherence atd./.)
- pojetí definic a definování
(Ve Spinozově pojednání se objevuje explicitně motiv reálné definice jakožto formy určení pravdivé ideje. Právě ten bývá často předmětem analýz a srovnání s jinou rozvinutou teorií definic a definování vypracovanou Spinozovým současníkem T. Hobbesem (1588–1679),

15/ Vybírám z ní například: *Spinoza. New perspectives*, edited by Robert W. Shahan and J. I. Biro, University of Oklahoma 1978; E. M. Curley: *Spinoza's Geometrical Method*, in: *Studia Spinozana*, 2 (1986); K. Schuhmann: *Methodenfragen bei Spinoza und Hobbes*, in: *Studia Spinozana*, 3 (1987); W. Bartuschat: *Spinozas Theorie des Menschen*, Hamburg 1992; J. Yovel, G. Segal (eds.): *Spinoza on Knowledge and the Human Mind*, Leiden 1994; W. Bartuschat: *Baruch de Spinoza*, München 1996 aj. Přehled dalších titulů viz pravidelně inovované spinozovské bibliografie na webových stránkách věnovaných holandskému filosofu židovského původu.

popřípadě dalšími podobnými koncepty objevivšími se v novověké racionalistické metafyzice.)

- nominalistické motivy
(Hlavně ve vztahu k tematizování definic, definování, obecných pojmů apod. bývá leckdy podrobně probírána otázka nominalistických prvků spinozovského metodického konceptu, popřípadě je zvažován vůbec apriorní charakter jeho metody.)
- motiv struktury lidského poznání
(Pojednání o nápravě rozumu obsahuje zřejmě první formulaci Spinozova rozvrhu hierarchizované struktury lidských poznávacích mohutností. V souvislosti s tím vystupuje do popředí mnohdy zejména poměr dvou rozhodujících elementů této struktury – poznání rozumového a poznání racionálně intuitivního.)
- spinozovská varianta racionalismu
(Právě struktura lidského poznání, vzájemný poměr různých mohutností poznávacích – zkušenosti, imaginace, rozumu a intuice, jejich povaha a význam – to vše se prolíná nejrůznějšími tematizacemi racionalismu v podání holandského myslitele a jeho postavení v kontextu myšlenkových proudů Evropy XVII. století.)
Uvedených několik okruhů problémů jsem vybral jako reprezentativní vzorek. Samozřejmě, že by bylo možno pokračovat dále a formulovat nové a nové okruhy zkoumání s rostoucí mírou detailizace, kterým jsou věnovány celé obsáhlé monografické práce. To by však zbytečně přesáhlo rozměr těchto informativních a orientujících poznámek.
Ve druhém způsobu se pak autoři spinozovské sekundární literatury¹⁶ zaměřují v prvé řadě na tyto tematické okruhy:

16/ Opět vybírám z rozsáhlejších prací: W. Röd: *Spinozas Idee der scientia intuitiva und Spinozistische Wissenschaftskonzeption*, in: *Zeitschrift für philosophische Forschung*, 31 (1977); H. Frankfurt: *Necessity, Volition and Love*, Cambridge 1999; M. Messeri: *L'epistemologia di Spinoza. Saggio sui corpi e le mente*, Milano 1990; Th. Zweermann: *L'introduction a la philosophie selon Spinoza. Une analyse structurelle de l'introduction au Traite de la Reforme de l'Etendement*, Assen 1993 a další. Jinak opět odkazují na příslušné spinozovské bibliografie.

- autobiograficky laděné úvodní pasáže celého pojednání
(V prvních sedmnácti paragrafech svého textu Spinoza zanechal pozoruhodné osobní svědectví o svém vlastním myšlenkovém a osobnostním vývoji. V závěru této „autobiografie“ dokonce formuluje holandský filosof židovského původu jakýsi „filosofický program“ spolu se stanovením rozhodujícího cíle pěstování filosofie.¹⁷ To je důvodem častého zájmu o studium těchto pasáží a jejich porovnávání s různými místy *Krátkého pojednání o Bohu, člověku a jeho blahu*. Vždyť tak mohou být odhalovány samotné kořeny a počátky oné monolitní eticko-ontologické soustavy, kterou později Spinoza vypracoval ve své *Etice*.¹⁸)
- umístění pojednání do kontextu celého Spinozova myslitelského díla a povaha racionalismu
(V *Pojednání o nápravě rozumu* zformuloval holandský novověký filosof poměrně jasně a přehledně koncept krystalického racionalismu. Tyto formulace přitom obsahují prvky jistého radikalismu a utopicky koncipovaných poznávacích postupů, jež se ve vrcholném Spinozově díle *Etika* již neobjevují. Podle mnoha současných badatelů právě tato okolnost svědčí o tom, že autor nespatořoval ve svých raných myšlenkách žádné hotové, definitivně uzavřené stanovisko. Je pro něj spíše příznačné, že v duchu svého metodického požadavku reflexivního poznání idejí naopak své formulace postupně opra-

17/ K problematice formulování cíle a programu Spinozovy filosofie v raných textech jsem se vyslovil již v úvodním slovu k překladu *Metafyzických myšlenek*, viz cit. vydání, str. 25 a násl.

18/ Tato Spinozova „výpověď o sobě samém a svém filosofickém programu“ se pro mnohé stala něčím, s čím by se měl každý vážný zájemce o spinozismus podrobně seznámit. I v naší spinozovské literatuře se tento názor objevil poměrně záhy, viz například úvod Č. Stehlika k vydání I. svazku filosofických spisů B. de Spinozy, v němž je obsažen první český překlad *Etiky* a Krejčího překlad *Tractatus de intellectus emendatione*, cit. vydání, str. XXVI. Stehlik se přitom odvolává na monumentální dílo J. Freudenthala: *Spinoza, sein Leben und seine Lehre*, Stuttgart 1904, str. 109-112. Nejnověji interpretuje tuto pasáž například H. Frankfurt: Two motivations for Rationalism: Descartes and Spinoza, in: *Necessity, Volition and Love*, Cambridge University Press 1999, str. 42-53.

- voval a mnohdy i oslaboval jejich radikalitu. Porozumět spinozismu nelze bez respektu vůči této skutečnosti - v tom dnes panuje poměrně značná shoda. Dokonce se v této souvislosti objevil názor, že Spinoza své *Pojednání o nápravě rozumu* nedokončil zcela záměrně proto, že v pozdější době podstatně přehodnotil svůj raný metodický program a nerespektoval utopické ideály čistého poznání.¹⁹ (Tento názor je v příkrém rozporu s vyjádřením editorů *Opera posthuma*, tedy lidí, kteří byli jistě s myšlenkovým vývojem filosofa velice dobře seznámeni, neboť patřili k nejužšímu okruhu jeho přátel.²⁰) Ve světle těchto hypotéz se pak jeví celek Spinozova díla a především jeho geneze jako daleko komplikovanější. Na druhé straně nelze popřít, že podobná zkoumání podstatně přispívají k porozumění bytostné povaze této působivé metafyzické koncepce. S tím souvisí i další motivy.)
- vývoj konceptu pravdivé ideje
(Jeden z typických problémů, jehož řešení se na postupně se prohlubujícím porozumění spinozismu výrazně podílí, je problém konceptu pravdivých idejí. V *Pojednání o nápravě rozumu* zastává Spinoza stanovisko, podle něhož má analýza pravdivých idejí poskytnout pochopení podmínek poznání z povahy samotného rozumu. Ve svém pozdějším myšlenkovém vývoji, zdá se, holandský myslitel z těchto pozic ustoupil a zaměřil se na objektivní stránku poznání.²¹)
- rozvrh způsobů poznávání
(Ve spinozovských textech se vyskytuje trojí podoba takového rozvrhu - v *Pojednání o nápravě rozumu*, v *Krátkém pojednání o Bohu, člověku a jeho blahu* a v *Etice*. Z výsledků komparace těchto tří podob se odvozují různé závěry o proměnách Spinozových stanovisek

19/ Takové stanovisko zastává například již vícekrát zmiňovaný F. Mignini. Srovn. V. Oitinen: *Spinozistische Dialektik*, Frankfurt am Main 1994, str. 41.

20/ Viz text předmluvy publikované v *Opera posthuma* uvedený v předchozím oddíle, str. 21-22.

21/ K tomu se srovnávají zejména pasáže z druhé knihy *Etiky*, viz cit. český překlad, str. 150 a násl.

během jeho myšlenkového vývoje. Centrálním problémem přitom je povaha „intuitivního vědění“ (scientia intuitiva) a jeho poměru k rozumovému poznání.)

- relevance definic a definování

(Již jsem uvedl, že téma definic a definování, které Spinoza explicitně v textu svého *Pojednání o nápravě rozumu* traktuje, patří k nosným tématům jeho filosofování vůbec. /Nelze opomenout, že dalším zdrojem, v němž lze spinozovský koncept definování sledovat, je korespondence.^{22/} Proto je také podrobně studováno^{23/} právě vzhledem ke genezi spinozismu. Stačí si uvědomit, že to muselo být pro holandského filosofa neobyčejně závažné téma. Vždyť o definice se opírá „geometrická“ forma, v níž vypracoval vrcholným způsobem svou filosofickou soustavu. Bez jejich teoretického opracování by nespočíval právě tento způsob podání na pevném fundamentu.)

Takové jsou tedy, dle mého soudu, některé hlavní směry zkoumání významu Spinozova *Pojednání o nápravě rozumu*. Snad alespoň v této podobě stručných marginálií byly naznačeny horizonty, na kterých může závažnost tohoto nedokončeného spisku, jehož nový český překlad je předkládán veřejnosti, vystoupit.

Všechno ostatní je již na laskavých čtenářích samotných. Doufám, že se i díky přečtení tohoto spisku holandského filosofa židovského původu před nimi rozevře myšlenkový svět novověké racionalistické metafyziky, který je přes vzdálenost věků, jež nás od něj dělí, stále ještě světem, v němž může současný člověk získat neobyčejně cenné podněty k porozumění sobě samému i všemu ostatnímu. Přirozeně, že

22/ Některé dopisy, které Spinoza napsal svým přátelům a partnerům v korespondenci, obsahují zajímavé úvahy o definicích a definování. Například jsou to dopisy Simonu de Vriesovi, H. Oldenburgovi či W. E. von Tschirnhausenovi – viz *Opera*, II. sv., cit. vydání, str. 144 a násl., 206 a násl., 337 a násl.

23/ Tomuto tématu jsou věnovány například tyto práce: M. Gueroult: *Spinoza I-II*, Hildesheim-New York 1974; E. M. Curley: Spinoza's Geometrical Method, in: *Studia Spinozana*, 2 (1986); G. Floistad: Spinoza's Theory of Knowledge in the Ethics, in: *Spinoza. A Collection of Critical Essays*, ed. M. Grene, University of Indiana 1979 a další.

by bylo možné (a početné tituly spinozovské literatury posledních desetiletí to prokazují) to předvádět na nejrůznějších motivech a v mnoha oblastech lidského vědění. Není to však účelem tohoto úvodního slova.

Zde bych rád alespoň stručně poukázal na to, co souvisí s prostředím, které mne obklopovalo při práci na tomto překladu. Mnohé z toho, co se váže k předkládanému překladu, vyrostlo z prostředí mého spinozovského semináře na Vysoké škole ekonomické v Praze i z řady filosofických a metodologických seminářů, které jsem na tomto vysokém učení vedl. Právě v nich se ukazovala stále aktuální a naléhavá potřeba přesných a do hloubi jdoucích reflexí lidského poznání, zvláště pokud si činí nárok na to být pravdivým vědeckým poznáním. V tomto směru se mnohokrát prokázalo a prokazuje, že Spinozovy úvahy o pravdivosti a klamu, o smyšlenkách a pochybnostech, o definování a definicích apod. nebyly podnětné a přínosné pouze ve své době, tedy v době, kdy se formovaly základy moderní vědecké racionality v oblasti přírodovědy, státovědy, věd o právu i věd o fungování hospodářství, ale že mohou stejně důležitou roli sehrát ve vztahu k rozvoji společenských a přírodních věd i v dobách současných. Reflexe metod vědeckého poznání v ekonomických vědách může být i dnes výrazně ovlivněna spinozovskými inspiracemi. Zkušenosti, které mám společně se studenty Vysoké školy ekonomické v Praze, to dokládají. Svět racionalistické metafyziky a jejích metodických postupů a reflexí, který společně na seminářích rozevíráme, je při pečlivém studiu a promýšlení zdrojem mnoha podnětů. K tomu, aby něco analogického potkalo i čtenáře tohoto překladu, přeji všem hodně trpělivosti a mnoho zdaru.

Benedicti de Spinoza

**Tractatus de intellectus
emendatione**

et de via qua optime in veram
rerum cognitionem dirigitur

—

Baruch Benedictus Spinoza

Pojednání
o nápravě rozumu¹
a o cestě, kterou je veden přímo
k pravému poznání věcí

1/ Titul celého pojednání jsem přeložil poněkud jinak než F. Krejčí. Zásadní změna se týká překladu termínu „emendatio“, který lze přeložit českými ekvivalenty „oprava, napravení, náprava“, ale také „zdokonalení“. Sloveso „emendare“ má význam „zbavit

chyb, opravit, napravit“, ale také „zdokonalit“. Svůj původ má ve výrazech „ex“ a „mendum“, kde „mendum“ znamená „tělesná chyba, vada“ nebo také „písařská chyba“, přeneseně pak „chyba vůbec, vada, nedopatření“. Předložka „ex“ pak značí pohyb, v němž je stav napravován, chyba je odstraňována. To mne přivedlo k tomu, že jsem zvolil pro „emendatio“ český ekvivalent „náprava“. Použitý název nového českého překladu se tak spíše blíží názvům francouzských překladů – viz například B. Spinoza: *Traite de la Reforme de l'entendement*, in: B. Spinoza: *Oeuvres I*, traduction et notes par Ch. Appuhn, GF Flammarion, Paris 1964.

Jistý problém v sobě skrývá rovněž překlad latinského slova „intellectus“. Jedná se o to, jak tento termín přeložit v situaci, kdy je český ekvivalent „rozum“ vyhrzován spíše pro jeden z významů latinského slova „ratio“. Problém se navíc stává naléhavější

tehdy, když autor originálního latinského textu používá výrazy intellectus a ratio se záměrem rozlišit pojmání dvou různých poloh lidské mentální činnosti. Pokud by B. Spinoza zcela záměrně používal oba termíny pro takové rozlišení, musel by to český překlad respektovat.

Věc je však o něco složitější. Při zevrubnějším jazykovém přehlédnutí Spinozových latinských textů se ukazuje, že významové rozlišení mezi „intellectus“ a „ratio“ lze sledovat v podstatě pouze v *Etice* (a to ještě ne vždy úplně přesně a důsledně). Zde filosof použil termín „ratio“ pro označení druhého stupně lidského poznání – viz poznámku b) ke 40. tvrzení II. knihy *Etiky* (cit. český překlad, str.155). Na stejném místě pak výraz „intellectus“ použil pro vyšší, třetí stupeň lidského poznání, který se realizuje v „intuitivním vědění“ (scientia intuitiva). Situace je zde zřejmá a vykazatelná, rozlišení by mělo být patrné i z českého překladu. (V této souvislosti je zajímavé upozornit na to, že v nedávno vydané publikaci W. Röd: *Novověká filosofie I*, OIKOYMENH, Praha 2001, je autorem právě toto rozlišení zvýrazněno a překladatel J. Karásek si poradil při překladu s tímto problémem celkem dobře, když pro onen termín „ratio“ použil výrazu „rozum“ (= diskurzivní poznání prostřednictvím rozumu), kdežto pro termín „intellectus“ použil výrazu „intelekt“ (= intuitivní bytostné poznání prostřednictvím intelektu) /viz cit. vydání, str. 289 a násl./.) Překladatel *Etiky* K. Hubka překlady ratio a intellectus nerozlišil. Nicméně M. Sobotka, který překlad lektoroval, na to upozorňuje ve své poznámce. Ne vždy je však i v ostatních částech *Etiky* situace tak jasná. Vezmeme-li do úvahy další latinsky (i jeden nelatinsky) psané Spinozovy texty, je problém složitější. V *Tractatus theologico-politicus* používá filosof oba termíny způsobem obdobným textu *Etiky*. Naproti tomu v pozdním *Tractatus politicus* se vyskytuje téměř výlučně (a to i v kontextech tomu, alespoň podle rozlišení zařazeného v *Etice*, neodpovídajících) termín „ratio“. Odlišně pak vyhlíží užívání obou termínů ve Spinozových raných textech. Ve výkladu Descartesových *Principů filosofie* i v připojených *Metafyzických myšlenkách* se termín „ratio“ vyskytuje velice málo (zejména ve spojení „ratio naturalis“ – viz B. Spinoza: *Metafyzické myšlenky*, cit. vydání, str. 137), termín „intellectus“ naprosto převládá. Používání obou termínů je nejasné i v textu *Pojednání o nápravě rozumu*. V holandsky psaném opisu *Krátkého pojednání o Bohu, člověku a jeho blahu* se však objevuje rozlišení, které předznamenává způsob užití v textu *Etiky*. Překladatel F. Kalda si poradil tím, že termín „reede“ přeložil jako „rozum“ a termín „verstand“ přeložil jako „chápavost“, přičemž „oneyndelijk verstand“ (nekonečná chápanost) je výrazem pro vyšší stupeň poznání než „waare reede“ (pravý rozum).

Stručně řečeno: používání obou termínů v přesně rozlišených významech se určitým způsobem vyvíjelo a je typické zejména pro Spinozova vrcholná díla. V raných textech nebylo užívání řízeno jasně uchopitelnými pravidly. Domnívám se, že je třeba tuto okolnost respektovat, a proto překládám slovo „intellectus“ českým ekvivalentem „rozum“, i když jsem si vědom oné neurčitosti, která se v tom skrývá. Soudím však, že v této nevyjasněnosti a nevyhraněnosti byl přítomen prostor dalšího myšlenkového vývoje, který také vskutku B. Spinoza absolvoval. Ostatně stejné důvody mne vedly k tomu, že jsem výraz „intellectus“ přeložil ekvivalentem „rozum“ i ve svém zmiňovaném překladu *Metafyzických myšlenek*.

I. De bonis quae homines plerumque appetunt

1. Postquam me expertentia docuit, omnia, quae in communi vita frequenter occurrunt, vana et futilia esse; quum viderem omnia, a quibus et quae timebam, nihil neque boni neque mali in se habere, nisi quatenus ab iis animus movebatur: constitui tandem inquirere, an aliquid daretur, quod verum bonum et sui communicabile esset, et a quo solo reiectis ceteris omnibus animus afficeretur; imo an aliquid daretur, quo invento et acquisito *continua ac summa in aeternum fruerer laetitia*.

2. Dico *me tandem constituisse*. Primo enim intuitu inconsultum videbatur, propter rem tunc incertam certa amittere velle. Videbam nimirum commoda, quae ex honore ac divitiis acquiruntur, et quod ab iis quaerendis cogebam abstinere, si seriam rei alii et novae operam dare vellem, et si forte summa felicitas in iis esset sita, perspiciebam me ea debere carere; si vero in iis non esset sita eisque tantum darem operam, tum etiam summa carerem felicitate.

3. Volvebam igitur animo, an forte esset possibile ad novum institutum, aut saltem ad ipsius certitudinem pervenire, licet ordo et commune vitae meae institutum non mutaretur, quod saepe frustra tentavi. Nam quae plerumque in vita occurrunt, et apud homines, ut ex eorum operibus colligere licet, tanquam summum bonum aestimantur, ad haec tria rediguntur: *divitias scilicet, honorem atque libidinem*. His tri-

I. O dobrech, po kterých lidé přechasto touží

1. Když mne zkušenost poučila, že vše, co se často vyskytuje v pospolitém životě, je prázdné a nespolehlivé, a když jsem viděl, že vše, čeho jsem se bál a oč jsem se obával, v sobě nemá nic ani dobrého ani zlého, pokud tím nebyl duch znepokojen, tehdy jsem se konečně rozhodl zkoumat, zda by mohlo být dáno něco, co by bylo opravdovým dobrem a bylo by sdílitelné² a co by samo podněcovalo ducha odmítajícího všechno ostatní, či snad dokonce něco, co kdybych nalezl a získal, *těšil bych se z toho věčně stálou a nejvyšší radostí*.

2. Říkám: *konečně jsem se rozhodl*. Při prvním vhledu se totiž jevil nerozvážným chtít kvůli věci tehdy nejisté odmítat věc jistou. Neboť jsem viděl osobní prospěch, který se získává ze cti a slávy a bohatství, a zároveň to, že bych byl nucen zřici se usilování o ně, kdybych se chtěl vážně starat o věc jinou a novou. A kdyby spočívalo nejvyšší štěstí náhodou v něm, seznal jsem, že bych o něj byl připraven. Jestliže by v něm však nespočívalo a já se staral pouze o něj, tak bych nejvyšší štěstí také nezískal.

3. Rozvažoval jsem tedy v duchu, zda by nebylo možné dosáhnout nových životních zvyklostí a nebo se alespoň o nich ujistit, aniž by se změnilo uspořádání a charakter mého života v pospolitosti,³ o což jsem se často marně pokoušel. Neboť to, co se začasté vyskytuje v životě a co lidé, jak je možné soudit z jejich jednání, pokládají za nejvyšší dobro, lze zpětně vyjádřit touto trojicí: *bohatství, čest a sláva a také rozkoš smyslů*. Těmito třemi⁴ věcmi je mysl tak dalece zane-

2/ „Sdílitelné“ (communicabile) ve smyslu toho, co může být společné, obecné, společně sdílené, co je možné společně sdílet.

3/ „Institutum commune vitae“ – charakter života v pospolitosti, života vedeného v rámci společně sdílených pravidel, života vedeného ve společenství s jinými.

4/ V originálním textu Spinoza vskutku uvádí tři věci – „divitia, honor, libido“. V překladu jsou na první pohled věci čtyři. To vzniklo tím, že jsem termín „honor“ přeložil ekvivalentem „čest a sláva“. Proto jsem také v překladu ponechal původní číslovku, neboť „čest a sláva“ chápu jako dvojediný výraz.

bus adeo distrahitur mens, ut minime possit de alio aliquo bono cogitare.

4. Nam quod ad libidinem attinet, ea adeo suspenditur animus, ac si in aliquo bono quiesceret; quo maxime impeditur, ne de alio cogitet. Sed post illius fruitionem summa sequitur tristitia, quae si non suspendit mentem, tamen perturbat et hebetat. Honores ac divitias prosequendo non parum etiam distrahitur mens, praesertim ubi haec non nisi propter se quaeruntur,¹ quia tum supponuntur esse bonum.

5. Honore vero multo adhuc magis mens distrahitur; supponitur enim semper bonum esse per se et tanquam finis ultimus, ad quem omnia diriguntur. Deinde in his non datur, sicut in libidine, poenitentia, sed quo plus utriusque possidetur, eo magis augetur laetitia, et consequenter magis ac magis incitatur ad utrumque augendum; si autem spe in aliquo casu frustemur, tum summa oritur tristitia. Est denique honor magno impedimento eo, quod, ut ipsum assequamur, vita necessario ad captum hominum est dirigenda, fugiendo scilicet quod vulgo fugiunt, et quaerendo quod vulgo quaerunt homines.

6. Quum itaque viderem, haec omnia adeo obstare, quo minus operam novo alicui instituto darem, imo adeo esse oppo-

¹ Potuissent haec latius et distinctius explicari, distinguendo scilicet divitias, quae quaeruntur vel propter se vel propter libidinem vel propter valetudinem et augmentum scientiarum et artium. Sed hoc ad suum locum reservatur, quia huius loci non est, haec adeo accurate inquirere. *Sp.*

prázdňena <a rozvracena>,⁵ že je sotva schopna pomýšlet na nějaké jiné dobro.

4. Neboť co se týče rozkoše smyslů, je jí duch zaujat tak dalece, jako kdyby spočíval v nějakém dobru. To nejvyšší měrou brání tomu, aby přemýšlel o jiném. Ovšem po onom nejvyšším požitku následuje smutek, který pokud mysl zcela nezaujme, tak přesto znepokojí a otupí. Také pachtění se za ctí, slávou a bohatstvím rozptyluje mysl neméně, a to zvláště tam, kde se o ně usiluje kvůli nim samým,* protože jsou potom postaveny na místo nejvyššího dobra.

5. Čest a sláva pak zaneprázdňují <a rozvracejí> mysl ještě mnohem více. Jsou totiž vždy stavěny na místo toho, co je samo o sobě dobrem a jakoby posledním účelem, ke kterému je všechno směřováno. Dále v nich není, jako v rozkoši smyslů, dána lítost, ale naopak čím více kdo obojího má, tím větší získává radost, a proto jsme pobízeni více a více k rozmnožování obojího. Jsme-li však v nějakém případě v naději zklamání, pak z toho pochází smutek nejvyšší. Konečně pak je čest a sláva velikou překážkou proto, že kvůli jejich získání je život veden podle mínění lidí.⁶ Je nutno vyhýbat se tomu, čemu se lidé obvykle vyhýbají, a usilovat o to, o čem obvykle usilují.

6. A tak když jsem viděl, jak dalece toto všechno překáží tomu, abych se staral o nějaké nové životní zvyklosti, ba dokonce že si oboje vzá-

5/ Výraz ve špičaté závorce má významově doplnit slovo „zaneprázdňit“. Latinský termín „distrahere“ znamená „rozptylovat, ale také odvracet, rušit, rozkládat, podvracet, bořit“. Proto jsem cítil potřebu překlad významově rozšířit. Bude tomu tak ostatně i v dalším textu. Pokud bude nějaký výraz umístěn ve špičatých závorkách, bude se jednat o můj vlastní doplněk.

* Spinozova poznámka: To by bylo možné vysvětlit přesněji a obsáhleji, pokud by bylo bohatství rozlišeno na to, o které se usiluje kvůli němu samému, a na to, o které se usiluje buď kvůli ctí a slávě nebo kvůli rozkoši smyslů nebo kvůli zdraví a zvelebení věd a umění. Ale to je ponecháno na patřičné místo, protože zde se nenachází prostor pro to, aby to bylo dále přesně zkoumáno.

6/ „Ad captum hominum“ – doslova „podle vnímavosti, chápavosti lidí“. Zde je to výraz sloužící k označení toho, jak lidé obvykle chápou život, jeho způsob, účel nebo cíl.

sita, ut ab uno aut altero necessario esset abstindendum, cogebar inquirere, quid mihi esset utilius; nempe, ut dixi, videbar bonum certum pro incerto amittere velle. Sed postquam aliquantulum huic rei incubueram, inveni primo, si hisce omissis ad novum institutum accinger, me bonum sua natura incertum, ut clare ex dictis possumus colligere, omisurum pro incerto, non quidem sua natura (fixum enim bonum quaerebam), sed tantum quoad ipsius consecutionem.

7. Assidua autem meditatione eo perveni, ut viderem, quod tum, modo possim penitus deliberare, mala certa pro bono certo omitterem. Videbam enim me in summo versari periculo, et me cogi, remedium, quamvis incertum, summis viribus quaerere; veluti aeger letali morbo laborans, qui ubi mortem certam praevidet, ni adhibeatur remedium, illud ipsum, quamvis incertum, summis viribus cogitur quaerere; nempe in eo tota eius spes est sita. Illa autem omnia, quae vulgus sequitur, non tantum nullum conferunt remedium ad nostrum esse conservandum, sed etiam id impediunt, et frequenter sunt causa interitus eorum, qui ea possident, et semper causa eorum, qui ab iis possidentur.²

8. Permulta enim exstant exempla eorum, qui persecutio-nem ad necem usque passi sunt propter ipsorum divitias, et etiam eorum, qui, ut opes compararent, tot periculis sese exposuerunt, ut tandem vita poenam luerent suae stultitiae. Neque eorum pauciora sunt exempla, qui, ut honorem assequerentur aut defenderent, miserrime passi sunt. Innumera denique exstant exempla eorum, qui prae nimia libidine mortem sibi acceleraverunt.

² Haec accuratius sunt demonstranda. *Sp.*

jemně odporuje, takže by bylo nutné zřici se jednoho nebo druhého, byl jsem přinucen pátrat po tom, co by mi bylo užitečnější, arci, jak jsem řekl, pokládal jsem se za někoho, kdo chce opustit dobro jisté kvůli nejistému. Když jsem se ale do věci pohroužil o něco hlouběji, shledal jsem ponejprv toto: Pokud bych se připravoval k novým životním zvyklostem nechaje tyto věci stranou, chtěl bych odložit stranou dobro nejisté svou přirozeností, jak můžeme na základě řečeného jasně soudit, kvůli dobru nejistému, avšak ne svou přirozeností (hledal jsem dobro stále), nýbrž pouze ohledně jeho dosažení.

7. Bedlivou úvahou jsem pak dosáhl nahlédnutí toho, že bych se mohl, pokud jsem schopen hlubšího uvážení, zbavit jistého zla kvůli jistému dobru. Viděl jsem totiž, že se stále nacházím ve velikém nebezpečí a že to mne nutí pátrat všemi silami po léčivém prostředku, ačkoli je nejistý. Stejně jako je například na smrt nemocný člověk, který je, nevezme-li si lék, vystaven jisté smrti, nucen všemi silami tento lék vyhledat, i když je nejistý, neboť v něm spočívá jeho veškerá naděje. Avšak všechny ty věci, po nichž obyčejní lidé touží, nejen že neposkytují léčivý prostředek k zachování našeho bytí, ale jsou mu dokonce na závalu a často jsou příčinou zahynutí těch, kteří jsou jimi ovládnuti.*⁷

8. Existují totiž přemnohé příklady těch, již kvůli svému bohatství trpěli pronásledováním vedoucím až k násilné smrti, a rovněž těch, kteří se pro získání moci založené na bohatství vystavili tolika nebezpečnostvím, že svou hloupost zaplatili životem. Málo časté nejsou ani případy těch, již byli kvůli tomu, aby dosáhli a obhájili čest a slávu, vystaveni nejhorším věcem. Konečně pak bezpočetné jsou příklady těch, kteří přílišnou rozkoší smyslů urychlili svou smrt.

* Spinozova poznámka: Toto je nutné přesněji dokázat.

7/ Německý překladatel J. Stern ve své poznámce (viz citovaný překlad, str. 7–8) upozorňuje na to, že zde zřejmě Spinoza naráží na parafrázovaný výrok řeckého filosofa Aristippa Kyrenajského „ECHO KAI OUK ECHOMAI.“ (Snad by se dalo přeložit takto: „To, co mám, mne nemá.“) Diogenes Laertios uvádí znění Aristippova výroku takto: „Já mám Láidu (hétéra - M.H.), nikoli však ona mne.“ Viz Diogenes Laertios: *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*, Nová tiskárna Pelhřimov 1995, str. 107.

9. Videbantur porro ex eo haec orta esse mala, quod tota felicitas aut infelicitas in hoc solo sita est; videlicet in qualitate obiecti, cui adhaeremus amore. Nam propter illud, quod non amatur, nunquam orientur lites, nulla erit tristitia, si pereat, nulla invidia, si ab alio possideatur, nullus timor, nullum odium, et, ut verbo dicam, nullae commotiones animi; quae quidem omnia contingunt in amore eorum, quae perire possunt, uti haec omnia, de quibus modo locuti sumus.

10. Sed amor erga rem aeternam et infinitam sola laetitia pascit animum, ipsaque omnis tristitiae est expers; quod valde est desirandum totisque viribus quaerendum. Verum non absque ratione usus sum his verbis: *modo possim serio deliberare*. Nam quamvis haec mente adeo clare perciperem, non poteram tamen ideo omnem avaritiam, libidinem atque gloriam deponere.

9. Dále se ukazovalo, že zlé věci pocházely z toho, že je celé štěstí nebo neštěstí kladeno pouze do jednoho jediného – totiž do kvality předmětu, jemuž věnujeme lásku. Neboť kvůli tomu, co není milováno, nikdy nevznikají spory. Zahyne-li to, nenastane smutek. Bude-li to náležet jinému, neobjeví se závist. Nebude strach, nenávisť, tedy jedním slovem řečeno žádné pohnutí ducha. To vše ovšem nastává v lásce k věcem, které mohou zaniknout, což jsou všechny, o nichž jsme právě hovořili.

10. Ale láska k věci věčné a nekonečné poskytuje duchu radost samu a vylučuje veškerý smutek, což je právě to, po čem je třeba silně toužit a všemi silami to vyhledávat. Vskutku nikoli bez důvodu jsem užil těchto slov: „*Pokud jsem schopen vážné a hluboké úvahy*.“ Ačkoli jsem to totiž myslí jasně poznával, nebyl jsem přece schopen kvůli tomu odložit veškerou lakotu, rozkoš smyslů a slávu.

II. De bono vero et summo

11. Hoc unum videbam, quod, quam diu mens circa has cogitationes versabatur, tam diu illa aversabatur et serio de novo cogitabat instituto; quod magno mihi fuit solatio. Nam videbam illa mala non esse talis conditionis, ut remediis nollent cedere. Et quamvis in initio haec intervalla essent rara et per admodum exiguum temporis spatium durarent, postquam tamen *verum bonum* magis ac magis mihi innotuit, intervalla ista frequentiora et longiora fuerunt: praesertim postquam vidi nummorum acquisitionem aut libidinem et gloriam tam diu obesse, quam diu propter se, et non tanquam media ad alia quaeruntur. Si vero tanquam media quaeruntur, modum tunc habebunt, et minime oberunt, sed contra ad finem, propter quem quaeruntur, multum conducent, ut suo loco ostendemus.

12. Hic tantum breviter dicam, quid per *verum bonum* intelligam, et simul quid sit *summum bonum*. Quod ut recte intelligatur, notandum est, quod *bonum* et *malum* non nisi respective dicantur; adeo ut una eademque res possit dici bona et mala secundum diversos respectus, eodem modo ac perfectum et imperfectum.³ Nihil enim in sua natura spectatum *perfectum* dicitur vel *imperfectum*; praesertim postquam noverimus, omnia, quae fiunt, secundum aeternum ordinem et secundum certas naturae leges fieri.

13. Quum autem humana imbecillitas illum ordinem cogitatione sua non assequatur, et interim homo concipiat naturam

³ Conf. Spinoz. ethic. part. IV. praefat.

II. O dobru pravém a nejvyšším

11. Pozoroval jsem jedině to, že pokud se mysl dlouze zabývala těmito myšlenkami, potud se nezabývala oněmi věcmi a vážně přemýšlela o nových životních zvyklostech. To mi bylo velikou útěchou, neboť jsem viděl, že ona zla nejsou takového založení, aby nebyla ochotna ustoupit léčebným prostředkům. A ačkoli zpočátku byly tyto okamžiky vzácné a trvaly jen velmi krátkou dobu, přece však když se mi *pravé dobro* stávalo více a více známým, byly ony okamžiky častější a delší, a to zvláště potom, co jsem nahlédl, že získávání peněz nebo rozkoše smyslů a slávy je na škodu tím déle, čím déle jsou vyhledávány kvůli nim samým, a nikoli jako prostředky k něčemu jinému. Jakmile jsou opravdu vyhledávány jako prostředky, tak mají svou míru a nijak neškodí. Naopak mnohem více přispívají k účelu, kvůli němuž jsou vyhledávány, jak prokážeme na patřičném místě.

12. Zde pouze krátce sdělím, co rozumím *pravým dobrem* a zároveň co je *dobrem nejvyšším*. Pro správné porozumění je nutné poznamenat, že o *dobru a zlu* se hovoří pouze v nějakém ohledu, takže jedna a táž věc může být nazvána dobrou a zlou v různých ohledech právě tak, jako může být nazvána dokonalou a nedokonalou.* Je-li na věc pohlíženo z hlediska její přirozenosti, nelze ji nikterak nazývat *dokonalou* nebo *nedokonalou*. Zvláště když jsme poznali, že vše, co se děje, děje se podle věčného řádu⁸ a určitých zákonů přirozenosti.⁹

13. Člověk ve svém slabém duchu¹⁰ onen řád nepostřehuje svým myšlením a mezitím pojímá jaksi svou přirozenost jako mnohem silnější.

* Srovn. IV. knihu Spinozovy *Etiky*, předmluva (pozn. vyd.).

8/ Termín „ordo“ překládám podle kontextu dvěma ekvivalenty – „řád“ a „uspořádání“. Chci tak rozlišit větší ontologický význam slova řád.

9/ Ještě více bych rád zvýraznil rozdíl mezi dvěma českými ekvivalenty latinského slova „natura“ – totiž „příroda“ a „přirozenost“. Vzhledem k tomu, že slovo příroda často asociuje představy spojené s empirickými podobami tzv. přírodního světa, používám daleko více ontologicky významnější termín přirozenost.

10/ „Imbecillitas“ – slabost, tělesná křehkost, slabost ducha, nedostatečnost, slabost vůbec.

aliquam humanam sua multo firmiorem, et simul nihil ob stare videat, quo minus talem naturam acquirat, incitatur ad media quaerendum, quae ipsum ad talem ducant perfectionem; et omne illiud, quod potest esse medium, ut eo perveniat, vocatur *verum bonum*. *Summum autem bonum* est eo pervenire, ut ille cum aliis individuis, si fieri potest, tali natura fruatur. Quoniam autem illa sit natura ostendemus suo loco, nimirum esse cognitionem unionis, quam mens cum tota natura habet.⁴

14. Hic est itaque finis, ad quem tendo, talem scilicet naturam acquirere, et ut multi mecum eam acquirant conari, hoc est, de mea felicitate etiam est operam dare, ut alii multi idem atque ego intelligant, ut eorum intellectus et cupiditas prorsus cum meo intellectu et cupiditate convenient; utque hoc fiat, necesse est tantum de natura intelligere, quantum sufficit ad talem naturam acquirendam;⁵ deinde formare talem societatem, qualis est desideranda, ut quam plurimi quam facillime et secure eo perveniant.

15. Porro danda est opera *moralis philosophiae*, ut et *doctrinae de puerorum educatione*; et quia valetudo non parvum est medium ad hunc finem assequendum, concinnanda est *integra medicina*; et quia arte multa, quae difficilia sunt, facilia redduntur, multumque temporis et commoditatis in vita ea lucrari possumus, ideo *mechanica* nullo modo est contemnenda.

16. Sed ante omnia excogitandus est *modus medendi in intellectu*, ipsumque, quantum initio licet, expurgandi, ut feliciter res absque errore et quam optime intelligat. Unde quisque iam poterit videre, me omnes scientias ad

⁴ Haec fusius suo loco explicantur. *Sp.*

⁵ Nota, quod hic tantum curo enumerare scientias ad nostrum scopum necessarias, licet ad earum seriem non attendam. *Sp.*

Zároveň nevidí nic, co by bránilo tomu, aby takovou přirozenost získal. To ho podněcuje k vyhledávání prostředků, které k takové dokonalosti vedou. A všechno to, co může být prostředkem k jejímu získání, se nazývá *pravé dobro*. *Nejvyšším dobrem* pak je dosíci toho, aby člověk takové přirozenosti, je-li to možná, požíval s jinými individui. Jaká však ona přirozenost je – totiž že je to poznání jednoty, kterou má mysl s celou přirozeností, ukážeme na patřičném místě.*

14. Zde je tedy cíl, k němuž směřuji – získat takovou přirozenost a usilovat o to, aby ji spolu se mnou získali mnozí, tj. k mému štěstí patří také to, aby mnozí chápali totéž co já a jejich rozum a žádostivost zcela souhlasily s mým rozumem a žádostivostí. Má-li se tak stát, je nutné rozumět přirozenosti natolik, nakolik to dostačuje k získání takové přirozenosti.** Dále je třeba vytvořit takovou společnost, jaká je žádoucí k tomu, aby toho co nejvíce lidí co nejsnadněji a bezpečně dosáhlo.

15. Rovněž je potřebné se věnovat *morální filosofii* a *nauce o výchově dětí*. Proto, že k dosažení onoho cíle je neméně důležitým prostředkem zdraví, je nutné tomu přizpůsobit celou *medicínu*. I *mechaniku* nelze žádným způsobem zanedbávat, protože řemeslné umění činí mnohé obtížné věci snadnými, čímž můžeme v životě získat čas a pohodlí.

16. Především je ale nutno vymyslet *způsob léčení rozumu* a jeho, pokud to zpočátku jde, pročistění, aby zdárně rozuměl věci bez omylu a co nejlépe. Již z toho může každý nahlédnout, že bych chtěl vést

* Spinozova poznámka: To bude obšírněji vyloženo na příslušném místě.

** Spinozova poznámka: Pověšme si, že se zde starám pouze o výčet vědomostí nutných pro náš cíl, nepřihlížím k jejich posloupnosti.

unum finem⁶ et scopum velle dirigere, scilicet ut ad summam humanam, quam diximus, perfectionem perveniatur; et sic omne illud, quod in scientiis nihil ad finem nostrum nos promovet, tanquam inutile erit reiiciendum, hoc est, ut uno verbo dicam, omnes nostrae operationes simul et cogitationes ad hunc sunt dirigendae finem.

⁶ Finis in scientiis est unicus, ad quem omnes sunt dirigendae. *Sp.*

všechny vědy k jednomu účelu a cíli* - totiž aby byla dosažena, jak jsme řekli, nejvyšší lidská dokonalost. A tak všechno, co nás ve vědách k našemu cíli nijak neposouvá, bude jako neúčelné odmítnuto. Tedy abych to řekl jedním slovem: Všechna naše jednání a zároveň i myšlenky musí vést přímo k tomuto cíli.

* Spinozova poznámka: Ve vědách je jedinečný účel, k němuž musí všechny přímo směřovat.

III. Quaedam vivendi regulae

17. Sed quia, dum curamus eum consequi et operam damus, ut intellectum in rectam viam redigamus, necesse est vivere, propterea ante omnia cogimur *quasdam vivendi regulas* tanquam bonas supponere; has scilicet:

I. Ad captum vulgi loqui, et illa omnia operari, quae nihil impedimenti adferunt, quo minus nostrum scopum attingamus. Nam non parum emolumenti ab eo possumus acquirere, modo ipsius captui, quantum fieri potest, concedamus. Adde, quod tali modo amicas praebebunt aures ad veritatem audiendam.

II. Deliciis in tantum frui, in quantum ad tuendam valetudinem sufficit.

III. Denique tantum nummorum aut cuiuscumque alterius rei quaerere, quantum sufficit ad vitam et valetudinem sustentandam et ad mores civitatis, qui nostrum scopum non oppugnant imitandos.

III. Některá pravidla žití

17. Avšak zatímco pečujeme o následování tohoto účelu a staráme se o to, abychom vedli rozum přímo po správné cestě, je nutné žít. Proto jsme v prvé řadě nuceni podat jako dobrá *některá pravidla žití*. Jsou to tato:

I. Hovořit tak, aby to obyčejní lidé pochopili,¹¹ a dělat všechno, co nijak nebrání tomu, abychom dosáhli našeho cíle. Neboť můžeme získat nemalý prospěch tím, že se přizpůsobíme, pokud je to možné, onomu obvyklému chápání. Navíc tímto způsobem budou lidé nastavovat uši přátelské ke slyšení pravdy.

II. Požitků užívat jen tolik, kolik dostačuje k udržení zdraví.

III. Konečně pak usilovat o získání tolika peněz nebo kterékoli jiné věci, kolik dostačuje k uchování života a zdraví a napodobení občanských obyčejů, které neodporují našemu cíli.

11/ „Ad captum vulgi“ – doslova „k chápavosti, vnímavosti obyčejných lidí“. Zde to má označit běžný způsob rozumění.

IV. De quatuor percipiendi modis

18. Hisce sic positis ad primum, quod ante omnia faciendum est, me accingam, ad emendandum scilicet intellectum, eumque aptum reddendum ad res tali modo intelligendas, quo opus est, ut nostrum finem assequamur. Quod ut fiat, exigit ordo, quem naturaliter habemus, ut hic resumam omnes modos percipiendi, quos hucusque habui ad aliquid indubie affirmandum vel negandum, quo omnium optimum eligam, et simul meas vires et naturam, quam perficere cupio, noscere incipiam.

19. Si accurate attendo, possunt omnes ad quatuor potissimum reduci.

I. Est perceptio, quam *ex auditu* aut aliquo signo, quod vocant ad placitum, habemus.

II. Est perceptio, quam habemus *ab experientia vaga*, hoc est, ab experientia, quae non determinatur ab intellectu, sed tantum idea dicitur, quia casu sic occurrit, et nullum aliud habemus experimentum, quod hoc oppugnat, et ideo tanquam inconcussum apud nos manet.

III. Est perceptio, ubi *essentia rei ex alia re concluditur*, sed non adaequate; quod fit, quum vel ab aliquo effectu causam colligimus, vel quum concluditur ab aliquo universali, quod semper aliqua proprietates concomitatur.⁷

⁷ Hoc quum fit, nihil de causa intelligimus propter id, quod in effectu consideramus. Quod satis apparet ex eo, quod tum causa non nisi generalissimis terminis explicetur, nempe his: *ergo datur aliquid; ergo datur aliqua potentia* etc.: vel etiam ex eo, quod ipsam negative exprimitur: *ergo non est hoc vel illud* etc. In secundo casu aliquid causae tribuitur propter effectum, quod clare concipitur, ut in exemplo ostendemus; verum nihil praeter propria; non vero rei essentia particularis. *Sp.*

IV. O čtyřech způsobech poznávání¹²

18. Po předeslání uvedeného se nejprve obrátím k tomu, co musí všemu předcházet – totiž k *nápravě rozumu* a k tomu, aby se stal schopným porozumět věci takovým způsobem, jenž je nutný pro dosažení našeho účelu. Má-li se tak stát, vyžaduje uspořádání, které přirozeně mám, abych zde shrnul všechny *způsoby poznávání*, které jsem měl až doposud za nepochybné ohledně přitakávání něčemu a popírání něčeho, a zároveň abych začal poznávat své síly a přirozenost, o jejichž zdokonalení usiluji.

19. Jestliže zaznamenávám pozorně a přesně, tak mohou být všechny zredukovány na čtyři nejdůležitější:

I. Je poznatek,¹³ který máme *z doslechu* nebo nějakého libovolně nazvaného znaku.

II. Je poznatek, který máme *z nejisté zkušenosti*, tj. ze zkušenosti, jež není určena rozumem, ale je tak nazývána proto, že se náhodou objevila a nemáme žádnou jinou zkušenost, která by jí odporovala. Proto pro nás platí za neotřesitelnou.

III. Je poznatek, v němž *usuzujeme na esenci věci z jiné věci*, ale ne adekvátně. To se děje tehdy, když usuzujeme z nějakého účinku na příčinu nebo když vyvozujeme závěr z něčeho univerzálního, co je vždy doprovázeno nějakou vlastností.*

12/ Sloveso „percipere“ se vyznačuje širokou významovou škálou. V metafyzickém významu ho lze přeložit těmito českými ekvivalenty: získávat, nabývat, vnímat, zaznamenávat smysly, cítit, zažívat, chápat, osvojit si, učit se, poznávat. Proto není nic podivného na tom, že Spinoza chtěl zachytit tímto slovem to, co všechno náleží do širokého okruhu poznávacích procesů s akcentem na procesualitu.

13/ Totéž platí i o výrazu „perceptio“.

* Spinozova poznámka: Když se to děje, nechápeme z příčiny nic kvůli tomu, co uvažujeme v účinku.¹⁴ To je dostatečně patrné z toho, že je zde příčina vysvětlována pouze nejobecnějšími termíny, jako jsou: „Tedy je něco dáno. Tedy je dána nějaká moc.“ atd. nebo také tím, co je vyjádřeno záporně: „Tedy není to to nebo ono.“ atd. Ve druhém případě se příčině něco připisuje kvůli účinku, který je jasně chápán, jak ukážeme na příkladu. Vpravdě však nic mimo vlastnosti a nikterak esence jednotlivé věci.

14/ Německý překladatel J. Stern (cit. překl., str. 13) na tomto místě poznamenává: „...místo propter id, co nedává žádný smysl, čtu praeter id.“ Jeho odlišné čtení originál-

IV. Denique perceptio est, ubi *res percipitur per solam suam essentiam* vel per cognitionem suae proximae causae.

20. Quae omnia exemplis illustrabo. *Ex auditu* tantum scio meum natalem diem, et quod tales parentes habui, et similia; de quibus nunquam dubitavi. *Per experientiam vagam* scio, me moriturum; hoc enim ideo affirmo, qua vidi alios mei similes obiisse mortem, quamvis neque omnes per idem temporis spatium vixerint, neque ex eodem morbo obierint. Deinde *per experientiam vagam* etiam scio, quod oleum sit aptum alimentum ad nutriendam flammam, quodque aqua ad eam exstinguendam apta sit; scio etiam, quod canis sit animal latrans, et homo animal rationale, et sic fere omnia novi, quae ad usum vitae faciunt.

21. *Ex alia* vero *re* hoc modo concludimus: postquam clare percipimus, nos tale corpus sentire et nullum aliud, inde, inquam, clare concludimus animam unitam esse corpori, quae unio est causa talis sensationis;⁸ sed quoniam sit illa sensatio et unio, non absolute inde possumus intelligere.⁹ Vel postquam novi naturam visus, et simul, eum habere talem proprietatem, ut unam eandemque rem ad magnam distantiam minorem videamus, quam si eam cominus intueamur; inde concludimus solem maiorem esse, quam apparet, et alia his similia.

⁸ Ex hoc exemplo clare videre id est, quod modo notavi. Nam per illam unionem nihil intelligimus praeter sensationem ipsam, effectus scilicet, ex quo causam, de qua nihil intelligimus, concludebamus. *Sp.*

⁹ Talis conclusio quamvis certa sit, non tamen satis tuta est, nisi maxime caventibus. Nam nisi optime caveant sibi, in errores statim incident. Ubi enim res ita abstracte concipiunt, non autem per veram essentiam, statim ab imaginatione confunduntur. Nam id, quod in se unum est, multiplex esse imaginantur homines. Nam iis, quae abstracte, seorsim et confuse concipiunt, nomina imponunt, quae ab ipsis ad alia magis familiaria significandum usurpantur; quo fit, ut haec imaginantur eodem modo ac eas res imaginari solent, quibus primum haec nomina imposuerunt. *Sp.*

IV. Konečně pak je poznatek, v němž je *věc poznávána skrze samotnou esenci* nebo skrze poznání její nejbližší příčiny.

20. Toto všechno znázorním na příkladech. Pouze *z doslechu* vím den svého narození a že jsem měl takové a takové rodiče a podobné věci. O tom jsem nikdy nepochyboval. *Z nejisté zkušenosti* vím, že zemřu. Tomu totiž přitakávám proto, že jsem viděl, jak jiní, mně podobní lidé zemřeli, ačkoli všichni nežili ani stejně dlouho, ani nezemřeli kvůli téže nemoci. Dále také *z nejisté zkušenosti* vím, že olej je vhodný prostředek k udržování ohně a že voda je vhodná k jeho uhašení. Víم rovněž, že pes je štěkající živočich a člověk je živočich rozumný. A takto jsem zpravidla poznal vše, co slouží k potřebám života.

21. *Z jiné věci* pak usuzujeme tímto způsobem: Jakmile jasně poznáváme, že pociťujeme takové a žádné jiné tělo, tak na mou věru z toho jasně usuzujeme, že duše je sjednocena s tělem a tato jednota je příčinou takového pociťování.* Jaké však je ono pociťování a jednota, z toho absolutně nemůžeme chápat.** A nebo když už jsem poznal přirozenost zraku a zároveň to, že má takovou vlastnost, že vidíme jednu a tutéž věc ve větší vzdálenosti menší, než když ji spatříme zblízka, tak z toho vyvozujeme závěr, že Slunce je větší, než se jeví, a jiné tomu podobné věci.

ního textu je sice možné a smysluplné, nicméně jeho výtku vůči onomu „propter id“ není na místě, neboť to smysl dává: Ať už uvažujeme v účinku cokoli, není to samo o sobě ničím takovým, kvůli čemu (pro co, z důvodu čeho) bychom něco zásadního chápali z příčiny.

* Spinozova poznámka: Z tohoto příkladu je jasně vidět, co jsem poznamenal výše. Neboť skrze onu jednotu nerozumíme ničemu mimo pociťování samého, rozumí se účinku, ze kterého jsme usoudili na příčinu, jež nijak nechápeme.

** Spinozova poznámka: Takový závěr, ačkoli je jistý, není přesto dostatečně zabezpečený, jedině snad u maximálně obezřetných lidí. Neboť nejsou-li <lidé> nejvyšší měrou opatrní, upadají vzápětí do omylu. Kde totiž chápou věci takto abstraktně, avšak ne skrze pravou esenci, jsou ihned mateni představivostí. Lidé si totiž to, co je v sobě jedno, představují jako mnohonásobné. Ti, kteří chápou něco takto abstraktně, odděleně a zmateně, tomu dávají jména, která sami používají k označení jiných, jim známějších věcí. Proto si to pak představují tímž způsobem, jakým jsou zvyklí si představovat ty věci, které takto pojmenovali poprvé.

22. *Per solam* denique *rei essentiam* res percipitur; quando ex eo, quod aliquid novi, scio, quid hoc sit aliquid nosse, vel ex eo, quod novi essentiam animae, scio eam corpori esse unitam. Eadem cognitione novimus duo et tria esse quinque, et si dentur duae lineae uni tertiae parallelae, eas etiam inter sese parallelas etc. Ea tamen, quae hucusque tali cognitione potui intelligere, perpauca fuerunt.

23. Ut autem haec omnia melius intelligantur, unico tantum utar exemplo, hoc scilicet. Dantur tres numeri; quaerit quis quartum, qui sit ad tertium, ut secundus ad primum. Dicunt hic passim mercatores, se scire, quid sit agendum, ut quartus inveniatur, quia nempe eam operationem nondum oblivioni tradiderunt, quam nudam sine demonstratione a suis magistris audiverunt. Alii vero ab experientia simplicium faciunt axioma universale, scilicet ubi quartus numerus per se patet, ut in his 2, 4, 3, 6, ubi experiuntur, quod ducto secundo in tertium, et producto deinde per primum diviso fiat quotiens 6; et quum vident eundem numerum produci, quem sine hac operatione noverant esse proportionalem, inde concludunt operationem esse bonam ad quartum numerum proportionalem semper inveniendum.

24. Sed mathematici vi demonstrationis prop. 19. libr. 7. element. Euclidis sciunt, quales numeri inter se sint proportionales, scilicet ex natura proportionis eiusque proprietate, quod nempe numerus, qui fit ex primo et quarto, aequalis sit numero, qui fit ex secundo et tertio. Attamen adaequatam proportionalitatem datorum numerorum non vident; et si videant, non vident eam vi illius propositionis, sed intuitive, nullam operationem facientes.

22. Konečně pak je věc poznávána *skrze samotnou esenci věci*. Když například z toho, že jsem něco poznal, vím, co to znamená něco poznat. Nebo z toho, že jsem poznal esenci duše, vím o tom, že je sjednocena s tělem. Stejně tak poznáváme poznatek, že dvě a tři je pět a že jsou-li dvě přímky rovnoběžné s přímkou třetí, jsou rovnoběžné i navzájem atd. Ovšem těch věcí, které jsem mohl až doposud pochopit skrze takový poznatek, bylo velice málo.

23. Pro lepší porozumění tomu všemu podám jediný následující příklad. Jsou dána tři čísla a hledá se čtvrté, které se má ke třetímu tak jako druhé k prvnímu. Obchodníci zde houfně řeknou, že vědí, co se musí udělat, aby bylo čtvrté číslo nalezeno, protože ještě totiž nezapomněli onen úkon, o němž prostě bez dokazování slyšeli od svých učitelů. Jiní pak ze zkušenosti s jednoduchými čísly vytvoří následující univerzální axiom: Čtvrté číslo je zřejmé samo sebou jako v případě čísel 2,3,4,6, u nichž se nabývá zkušenost, že vynásobí-li se druhé číslo třetím a součin se pak vydělí prvním, vyjde 6. A když vidí, že vyšlo totéž číslo jako to, o kterém bez onoho úkonu poznali, že je úměrné, vyvozují z toho závěr, že tento úkon je k získání čtvrtého úměrného čísla vždy dobrý.

24. Ale matematici vědí vahou důkazu 19. tvrzení 7. knihy Eukleidových *Základů*,¹⁵ jaká čísla jsou mezi sebou úměrná. Vědí totiž z přirozenosti úměry a z jejích vlastností, že číslo vzešlé ze součinu prvního a čtvrtého čísla je rovno číslu vzešlému ze součinu druhého a třetího čísla. Avšak nevidí adekvátní úměrnost daných čísel a i kdyby viděli, nevidí ji skrze význam onoho tvrzení, ale intuitivně nevykonávajíc přitom žádný úkon.

15/ 19. tvrzení Eukleidových *Základů* zní: „Jestliže jsou čtyři čísla úměrná, pak číslo vznikající z prvního a čtvrtého bude rovno číslu vznikajícímu z druhého a třetího. A jestliže je číslo vznikající z prvního a čtvrtého rovno číslu vznikajícímu z druhého a třetího, tak budou čísla úměrná.“ (*Načala Evklida*, VII.-X. kniha, per. D. D. Morduchaj-Boltovskij, Moskva-Leningrad 1949, str. 25.)

V. De optimo modo percipiendi

25. Ut autem ex his optimus eligatur modus percipiendi, requiritur, ut breviter enumeremus, quae sint necessaria media, ut nostrum finem assequamur; haec scilicet:

I. Nostram naturam, quam cupimus perficere, exacte nosse, et simul tantum de rerum natura, quantum sit necesse.

II. Ut inde rerum differentias, convenientias et oppugnantias recte colligamus.

III. Ut recte concipiatur, quid possint pati, quid non.

IV. Ut hoc conferatur cum natura et potentia hominis. Et ex istis facile apparebit summa, ad quam homo potest pervenire, perfectio.

26. His sic consideratis videamus, quis modus percipiendi nobis sit eligendus.

Quod ad primum attinet, per se patet, quod ex auditu, praeterquam quod sit res admodum incerta, nullam percipiamus essentiam rei, sicuti ex nostro exemplo apparet; et quum singularis existentia alicuius rei non noscatur nisi cognita essentia (uti postea videbitur), hinc clare concludimus omnem certudinem, quam ex auditu habemus, a scientiis esse secludendam. Nam a simplici auditu, ubi non praecessit proprius intellectus, nunquam quis poterit affici.

27. Quoad secundum; nullus etiam dicendus est, quod habeat ideam illius proportionis, quam quaerit.¹⁰ Praeterquam quod sit res admodum incerta et sine fine, nihil tamen un-

¹⁰ Hic aliquando prolixius agam de experientia, et empiricorum et recentium philosophorum procedendi methodum examinabo. Sp.

V. O nejlepším způsobu poznávání

25. Má-li však být vybrán *nejlepší způsob poznávání*, je třeba podat krátký výčet prostředků nutných pro dosažení našeho účelu. Jsou to tyto:

I. Poznat přesně naší přirozenost, kterou hodláme zdokonalit, a zároveň poznat přirozenost věcí pouze natolik, nakolik je to nutné pro to,

II. abychom z toho správně vyvodili rozdíly, shody a rozpory věcí,

III. aby bylo správně pochopeno, co mohou věci snést a co nikoli,

IV. aby se to slučovalo s přirozeností a mocí člověka. Z toho se snadno vyjeví *nejvyšší dokonalost, k níž může člověk dospět*.

26. Uváživše toto všechno podívejme se, jaký způsob poznávání musí me zvolit. Co se týče prvního, je samo sebou zřejmé, že z doslechu, nehledě k tomu, že věc je nadmíru nejistá, nepoznáváme esenci věci, jak je patrné z našeho příkladu. A protože se existence nějaké jednotlivé věci nepoznává, pokud není poznána esence (jak bude ukázáno později), vyvozujeme z toho jasně závěr, že všechnu jistotu, kterou máme z doslechu, je nutno z věd vyloučit. Neboť z prostého doslechu, pokud mu nepředcházelo porozumění,¹⁶ nemůže být nikdy nikdo naplněn <poznáním>.¹⁷

27. Ve vztahu k druhému způsobu platí, že také nikdo nesmí říkat, že <skrze něj> má ideu oné úměrnosti, kterou hledá.* Nehledě na to, že věc je nadmíru nejistá a bez účelu.¹⁸ Takovým způsobem přece nikdo

16/ Zde by měl být správně použit výraz „rozum“, ono zpodstatnělé sloveso se mi však zdálo vhodnější.

17/ Výraz „naplněn <poznáním>“ je ekvivalentem slovesa „afficere“ v pasivním infinitivním tvaru.

* Spinozova poznámka: Zde pojednám trochu obsírněji o zkušenosti a prověřím metodu postupu empiriků a současných filosofů. (Podle komentáře ruského překladu zde má Spinoza na mysli především F. Bacona, tvůrce principů induktivní metody, o němž se Spinoza zmiňuje i na jiných místech svých textů a korespondence. – Viz cit. ruský překlad, str. 627.)

18/ Německý překladatel J. Stern překládá „bez konce“ a připojuje poznámku: „Slova jsou záhadná. Jejich smysl se zdá být takový: Poznání z nejisté zkušenosti se nikdy nemůže stát jistým, protože zkušenost nemůže být nikdy uzavřena.“ (Cit. překl., str. 17.) Domnívám se, že Spinoza měl na mysli spíše onu bezúčelnost, neboť tento způsob poznávání není vzhledem k poznání esence účelný.

quam tali modo quis in rebus naturalibus percipiet praeter accidentia, quae nunquam clare intelliguntur, nisi praecognitis essentiis. Unde etiam et ille secludendus est.

28. De tertio autem aliquo modo dicendum, quod habeamus ideam rei, deinde quod etiam absque periculo erroris concludamus; sed tamen per se non erit medium, ut nostram perfectionem acquiramus.

29. Solus quartus modus comprehendit essentiam rei adaequatam, et absque erroris periculo; ideoque maxime erit usurpandus. Quomodo ergo sit adhibendus, ut res incognitae tali cognitione a nobis intelligantur, simulque ut hoc quam compendiose fiat, curabimus explicare.

nepozná z přirozených věcí nikdy nic jiného než akcidenty, jež nikdy nejsou jasně pochopeny, nejsou-li předtím poznány esence. Proto je nutno vyloučit i toto.

28. O třetím způsobu však už je možné do určité míry říci, že <skrze něj> máme ideu věci a že pak také závěry vyvozujeme bez nebezpečí omylu. Ale přesto sám o sobě nebude prostředkem, kterým získáme naši dokonalost.

29. Pouze čtvrtý způsob postihuje esenci věci adekvátně a bez nebezpečí omylu, a proto je potřebné ho využívat v nejvyšší míře. Jakým způsobem musí být užíván, abychom takovým poznáním porozuměli neznámým věcem a dělo se to zároveň co nejpřesvědčivěji a nejprospěšněji – to se pokusíme vysvětlit.¹⁹

19/ Upozorňuji na to, že i z těchto pasáží textu je zřejmé, že Spinoza nijak nefixuje třetí a čtvrtý způsob poznávání pomocí termínů „ratio“ a „intellectus“.

VI. De intellectus instrumentis, ideis veris

30. Postquam novimus, quanam cognitio nobis sit necessaria, tradenda est *via et methodus*, qua res, quae sunt cognoscendae, tali cognitione cognoscamus. Quod ut fiat, venit prius considerandum, quod hic non dabitur inquisitio in infinitum: scilicet ut inveniatur optima methodus verum investigandi, non opus est alia methodo, ut methodus veri investigandi investigetur; et ut secunda methodus investigetur, non opus est alia tertia, et sic in infinitum. Tali enim modo nunquam ad veri cognitionem, imo ad nullam cognitionem perveniretur. Hoc vero eodem modo se habet, ac se habent instrumenta corporea, ubi eodem modo liceret argumentari. Nam ut ferrum cudatur, malleo opus est, et ut malleus habeatur, eum fieri necessum est; ad quod alio malleo, aliisque instrumentis opus est, quae etiam ut habeantur, aliis opus erit instrumentis, et sic in infinitum: et hoc modo frustra aliquis probare conaretur, homines nullam habere potestatem ferrum cudendi.

31. Sed quemadmodum homines initio innatis instrumentis quaedam facillima, quamvis laboriose et imperfecte, facere quiverunt, iisque confectis alia difficiliora minori labore et perfectus confecerunt, et sic gradatim ab operibus simplicissimis ad instrumenta, et ab instrumentis ad alia opera et instrumenta pergendo eo pervenerunt, ut tot et tam difficilia parvo labore perficiant: sic etiam intellectus vi sua nativa¹¹ facit sibi *instrumenta intellectualia*, quibus alias vires acquirit ad alia opera¹² intellectualia, et ex iis operibus alia instrumenta seu potestatem ulterius investigandi; et sic gradatim pergit, donec sapientiae culmen attingat.

¹¹ Per *vim nativam* intelligo illud, quod in nobis a causis externis non causatur, quodque postea in mea philosophia explicabimus. *Sp.*

¹² Hic vocantur *opera*; in mea philosophia quid sint explicabitur. *Sp.*

VI. O nástrojích rozumu, o pravdivých idejích

30. Když jsme poznali, jaké poznání je pro nás nutné, musí být vyložena *cesta a metoda*, jak věci, jež mají být poznány, poznáváme takovým poznáním. Pro uskutečnění toho je třeba nejprve uvážit, že se zde nebude jednat o zkoumání do nekonečna, to znamená, že k tomu, aby byla nalezena nejlepší metoda zkoumání pravdy, není potřeba jiné metody, pomocí které by byla zkoumána metoda zkoumání pravdy, a aby byla zkoumána druhá metoda, není zapotřebí metody třetí a tak do nekonečna. Takovým způsobem se totiž poznání pravdy nedosáhne nikdy, spíše by se nedosáhlo vůbec žádného poznání. Věru, má se to s tím stejně, jako se to má s tělesnými nástroji, u nichž by bylo možné argumentovat tímž způsobem. Neboť pro kutí železa je třeba kladiva. Aby bylo k dispozici kladivo, musí se vyrobít, k čemuž je nutné další kladivo a jiné nástroje, které k tomu, aby byly, vyžadují opět jiné nástroje a tak do nekonečna. A tímto způsobem by se někdo mohl marně snažit dokázat, že lidé nemají žádnou moc kouti železo.²⁰

31. Ale jak se lidé zpočátku snažili učinit pomocí vrozených nástrojů cosi nejjednoduššího, ačkoli to bylo pracné a nedokonalé, tak učinivše to vytvořili pomocí toho cosi více obtížného méně pracné a dokonalejším způsobem. A postupně přecházeli od nejjednodušších úkonů k nástrojům a od nástrojů k jiným činnostem a jimi vyžadovaným nástrojům, až se zdokonalili tak, že tolik obtížné věci dělají s malým množstvím práce. A rovněž tak rozum si vytváří svou vrozenou silou* *rozumové nástroje*, kterými získává další síly k jiným rozumovým činnostem,** a z těchto činností jiné nástroje neboli mohoucnosti k dalšímu zkoumání, a tak postupně pokračuje, dokud nedosáhnou vrcholu moudrosti.

20/ Jistě nebude bez zajímavosti, že s podobným příkladem pracuje i R. Descartes. Viz R. Descartes: *Pravidla pro vedení rozumu* (Regulae ad directionem ingenii), bilingua, přel. V. Balík, Praha, OIKOYMENH 2000, str. 69–71.

* Spinozova poznámka: „Vrozenou silou“ rozumím tu, která v nás není zapříčiněna vnějšími příčinami, jak později vysvětlím ve své filosofii.

** Spinozova poznámka: Zde se nazývají „činnosti“, v mé filosofii bude vysvětleno, co jsou.

32. Quod autem intellectus ita sese habeat, facile erit videre, modo intelligatur, quid sit methodus verum investigandi, et quaenam sint illa innata instrumenta, quibus tantum eget ad alia ex iis instrumenta conficienda, ut ulterius procedat. Ad quod ostendendum sic procedo.¹³

33. *Idea vera* (habemus enim ideam veram) est diversum quid a suo ideato. Nam aliud est circulus, aliud idea circuli; idea enim circuli non est aliquid habens peripheriam et centrum, uti circulus, nec idea corporis est ipsum corpus. Et quum sit quid diversum a suo ideato, erit etiam per se aliquid intelligibile, hoc est, idea quoad suam essentiam formalem potest esse obiectum alterius essentia obiectivae, et rursus haec altera essentia obiectiva erit etiam in se spectata quid reale et intelligibile, et sic indefinite.

34. Petrus ex. gr. est quid reale; vera autem idea Petri est essentia Petri obiectiva, et in se quid reale, et omnino diversum ab ipso Petro. Quum itaque idea Petri sit quid reale habens suam essentiam peculiarem, erit etiam quid intelligibile, id est, obiectum alterius ideae, quae idea habebit in se obiective omne id, quod idea Petri habet formaliter, et rursus idea, quae est ideae Petri, habet iterum suam essentiam, quae etiam potest esse obiectum alterius ideae, et sic indefinite. Quod quisque potest experiri, dum videt se scire, quid sit Petrus, et etiam scire se scire, et rursus scit se scire, quod scit etc. Unde constat, quod, ut intelligatur essentia Petri, non sit necesse, ipsam ideam Petri intelligere, et multo minus ideam ideae Petri; quod idem est, ac si dicerem, non esse opus, ut sciam, quod sciam me scire, et multo esse opus scire, quod sciam me scire; non magis, quam ad intelligen-

¹³ Nota, quod hic non tantum curabimus ostendere id, quod modo dixi, sed etiam nos hucusque recte processisse, et simul alia scitu valde necessaria. *Sp.*

32. Že se to s rozumem má takto, lze snadno nahlédnout, když se porozumí tomu, co je metoda zkoumání pravdy a jaké jsou ony vrozené nástroje, které jediné <rozum> potřebuje k vytvoření jiných nástrojů, aby postoupil dále. Pokročím k tomu, abych to prokázal.*

33. *Pravdivá idea* (my totiž máme pravdivou ideu) je cosi rozdílného od svého předmětu.²¹ Neboť něco jiného je kruh a něco jiného idea kruhu. Idea kruhu totiž není cosi jako kruh mající obvod a střed, ani idea těla není samo tělo. A je-li idea něčím odlišným od svého předmětu, bude také něčím o sobě pochopitelným. Tedy vzhledem ke své formální esenci může být idea objektem²² jiné objektivní esence a zase tato druhá objektivní esence bude také nahlížena jako cosi reálného a pochopitelného a tak bez omezení.

34. Například Petr je něčím reálným, avšak pravdivá idea Petra je Petrova objektivní esence, která je v sobě čímsi reálným a naprosto rozdílným od samotného Petra. Proto idea Petra jsouc cosi reálného a majícího svou zvláštní esenci bude také něčím pochopitelným, tj. objektem další ideje. Tato idea bude mít v sobě objektivně všechno to, co má idea Petra formálně, a zase idea, která je ideou Petra, má rovněž svou esenci, která také může být objektem další ideje a tak bez omezení. O tom se může každý zkušenostně přesvědčit, když nahlédne, že ví, co je Petr, a také, že ví, že ví a opět že ví, že ví, že ví atd. Z toho lze konstatovat, že pro pochopení Petrovy esence není nutné chápat samu ideu Petra a ještě mnohem méně ideu ideje Petra. Je to totéž, jako když říkám, že k tomu, abych věděl, není třeba, abych věděl, že vím, a ještě mnohem méně je třeba vědět, že vím, že vím. Je to potřebné asi tak jako je potřebné k pochopení esence trojúhelníka chápat esenci

* Spinozova poznámka: Povšimni si, že se zde nebudeme starat jen o prokázání toho, co jsem právě řekl, ale také o to, že jsme doposud postupovali správně a zároveň i o jiné, k vědění nutné věci.

21/ „Ideatum“ – předmět ve smyslu předmětu ideje. Je třeba ho odlišit od předmětu jakožto „obiectum“.

22/ „Obiectum“ – není přímo vázáno k ideatum.

dam essentiam trianguli opus sit essentiam circuli intelligere.¹⁴ Sed contrarium datur in his ideis. Nam ut sciam me scire, necessario debeo prius scire.

35. Hinc patet, quod certitudo nihil sit praeter ipsam essentiam obiectivam; id est, modus, quo sentimus essentiam formalem, est ipsa certitudo. Unde iterum patet, quod ad certitudinem veritatis nullo alio signo sit opus, quam veram habere ideam; nam, uti ostendimus, non opus est, ut sciam, quod sciam me scire. Ex quibus rursum patet, neminem posse scire, quid sit summa certitudo, nisi qui habet adaequatam ideam aut essentiam obiectivam alicuius rei; nimirum quia idem est certitudo et essentia obiectiva.

¹⁴ Nota, quod hic non inquirimus, quomodo prima essentia obiectiva nobis innata sit. Nam id pertinet ad investigationem naturae, ubi haec fusius explicantur, et simul ostenditur, quod praeter ideam nulla datur affirmatio, neque negatio, neque ulla voluntas. *Sp.*

kruhu.* V těchto idejích je to ovšem dáno naopak. Neboť abych věděl, že vím, musím nutně nejprve vědět.

35. Z toho je zřejmé, že jistota není ničím jiným než samotnou objektivní esencí, tj. samotnou jistotou je způsob, kterým vnímáme formální esenci. Odtud je zase patrné, že k jistotě pravdy není třeba žádného jiného příznaku než mít pravdivou ideu. Neboť jak ukazujeme, k tomu, abych věděl, není třeba vědět, že vím. Z toho je dále zřejmé, že nikdo nemůže vědět, co je nejvyšší jistota, nežli ten, kdo má adekvátní ideu nebo objektivní esenci nějaké věci. *Jistota a objektivní esence je totiž jedno a totéž.*

* Spinozova poznámka: Povšimni si, že zde nezkoumáme to, jak je nám vrozena první objektivní esence. Neboť to náleží ke zkoumání přirozenosti, kde to bude obsírněji vyloženo. Zároveň bude ukázáno, že mimo ideje není dáno žádné přitakání ani popření, ani žádná vůle.

VII. De recta methodo cognoscendi

36. Quum itaque veritas nullo egeat signo, sed sufficiat habere essentias rerum obiectivas, aut, quod idem est, ideas, ut omne tollatur dubium; hinc sequitur, quod vera non est methodus signum veritatis quaerere post acquisitionem idearum, sed quod vera methodus est via, ut ipsa veritas aut essentiae obiectivae rerum aut ideae (omnia illa idem significant) debito ordine quaerantur.¹⁵

37. Rursus methodus necessario debet loqui de ratiocinatione aut de intellectione; id est, methodus non est ipsum ratiocinari ad intelligendum causas rerum, et multo minus est intelligere causas rerum, sed est intelligere, quid sit vera idea, eam a ceteris perceptionibus distinguendo eiusque naturam investigando, ut inde nostram intelligendi potentiam noscamus, et mentem ita cohibeamus, ut ad illam normam omnia intelligat, quae sunt intelligenda, tradendo tanquam auxilia certas regulas, et etiam faciendo, ne mens inutilibus defatigetur.

38. Unde colligitur, methodum nihil aliud esse, nisi cognitionem reflexivam aut ideam ideae; et quia non datur idea ideae, nisi prius detur idea, ergo methodus non dabitur, nisi prius detur idea. Unde illa bona erit methodus, quae ostendit, quomodo mens dirigenda sit ad datae verae ideae normam. Porro quum ratio, quae est inter duas ideas, sit eadem cum ratione, quae est inter essentias formales idearum illarum, inde sequitur, quod cognitio reflexiva, quae est ideae entis perfectissimi, praestantior erit cognitione reflexiva ceterarum idearum; hoc est, *p e r f e c t i s s i m a* ea erit *m e t h o d u s*, quae ad datae ideae entis perfectissimi normam ostendit, quomodo mens sit dirigenda.

¹⁵ Quid *quaerere* in anima sit, explicatur in mea philosophia. *Sp.*

VII. O správné metodě poznání

36. Jestliže tedy pravda nevyžaduje žádný příznak, nýbrž postačuje mít objektivní esence věci nebo, což je totéž, ideje, aby bylo odstraněno všechno pochybné, tak z toho vyplývá, že pravou metodou je cesta, na které se dle příslušného pořádku pátrá po pravdě samé neboli po objektivních esencích či idejích (všechno to označuje totéž).*

37. Z druhé strany musí metoda hovořit nutně o uvažování a chápání. Tedy metoda není samotným uvažováním směřujícím k pochopení příčin věci a ještě mnohem méně je pochopením příčin věci. Je pochopením toho, co je pravdivá idea, jak je třeba ji odlišit od ostatních poznatků a prozkoumat její přirozenost, abychom z toho poznali mohoucnost našeho chápání a zkontrolovali mysl tak, aby chápala podle onoho měřítka všechno, co má být pochopeno. A dále je tím, co stanoví jako pomocné prostředky určitá pravidla a bude tak postaráno o to, aby se mysl neunavovala neužitečností.

38. Z toho vyplývá závěr, že metoda není nic jiného než reflexivní poznání neboli idea ideje. A protože idea ideje není dána dříve, než je dána idea, nebyla by metoda dána, pokud by dříve nebyla dána idea. Dobrá bude tedy ta metoda, která ukazuje, jak musí být mysl přímo vedena podle měřítka dané pravdivé ideje. Dále ježto poměr, který je mezi dvěma idejemi, je stejný jako poměr, který je mezi formálními esencemi oněch idejí, vyplývá z toho, že reflexivní poznání, které je poznáním ideje nejdokonalejšího jsoucna, bude mít přednost před reflexivním poznáním ostatních idejí. Tedy *nejdokonalejší* bude ta *metoda*, která podle měřítka dané ideje nejdokonalejšího jsoucna ukáže, jak má být mysl přímo vedena.

* Spinozova poznámka: Čím je toto „hledání“ v duši, vysvětluje se v mé filosofii.

39. Ex his facile intelligitur, quomodo mens plura intelligendo alia simul acquirat instrumenta, quibus facilius pergat intelligere. Nam, ut ex dictis licet colligere, debet ante omnia in nobis existere vera idea tanquam innatum instrumentum, qua intellecta intelligatur simul differentia, quae est inter talem perceptionem et ceteras omnes. Qua in re consistit una methodi pars. Et quum per se clarum sit, mentem eo melius se intelligere, quo plura de natura intelligit, inde constat, hanc methodi partem eo perfectiorem fore, quo mens plura intelligit, et tum fore perfectissimam, quum mens ad cognitionem entis perfectissimi attendit sive reflectit.

40. Deinde, quo plura mens novit, eo melius et suas vires et ordinem naturae intelligit; quo autem melius suas vires intelligit, eo facilius potest se ipsam dirigere et regulas sibi proponere; et quo melius ordinem naturae intelligit, eo facilius potest se ab inutilibus cohibere: in quibus tota consistit methodus, uti diximus.

41. Adde quod idea eodem modo se habet obiective, ac ipsius ideatum se habet realiter. Si ergo daretur aliquid in natura nihil commercii habens cum aliis rebus, eius etiam si datur essentia obiectiva, quae convenire omnino deberet cum formali, nihil etiam commercii haberet cum aliis ideis,¹⁶ id est, nihil de ipsa poterimus concludere; et contra, quae habent commercium cum aliis rebus, uti sunt omnia quae in natura existunt, intelligentur et ipsorum etiam essentiae obiectivae idem habebunt commercium, id est, aliae ideae ex eis deducuntur, quae iterum habebunt commercium cum aliis, et sic instrumenta ad procedendum ulterius crescent. Quod conabamur demonstrare.

¹⁶ *Commercium habere cum aliis rebus* est produci ab aliis aut alia producere. *Sp.*

39. Z toho se snadno porozumí tomu, jak mysl tím, že chápe více jiných věcí, zároveň získává nástroje, pomocí kterých snadněji postupuje v rozumění. Neboť jak lze dovodit z řečeného, musí v nás především existovat pravdivá idea jako vrozený nástroj, jejímž pochopením se porozumí zároveň rozdílu, jenž je mezi takovým poznatkem a všemi ostatními. V tom spočívá jedna část metody. A protože je samo sebou jasné, že mysl sebe samu chápe tím lépe, čím více chápe přirozenost, je v tom založeno, že tato část metody bude tím dokonalejší, čím více mysl chápe a že bude nejdokonalejší tehdy, když se zaměří neboli reflektuje poznání nejdokonalejšího jsoucna.

40. Dále pak čím více mysl poznává, tím lépe chápe jak své síly, tak i řád přirozenosti. Čím lépe ale chápe své síly, tím snadněji může vést sebe sama a klást si pravidla. A čím lépe chápe řád přirozenosti, tím snadněji se může zdržovat od neúčinnosti. V tom tkví, jak jsme řekli, celá metoda.

41. K tomu se přidává, že s ideou se to má objektivně stejným způsobem, jakým se to má s jejím předmětem reálně. Kdyby tedy bylo v přírodě dáno něco, co nemá žádný vzájemný vztah s jinými věcmi, a kdyby byla dána jeho objektivní esence, která by měla naprosto souhlasit s formální esencí, nemohla by také mít žádný vzájemný vztah s jinými idejemi,* tj. nemohli bychom o ní nic usuzovat. A naopak ty věci, které mají vzájemný vztah s jinými věcmi, což jsou všechny, které v přírodě existují, jsou pochopeny a jejich objektivní esence mají rovněž tentýž vzájemný vztah. Jsou z nich tedy odvozovány jiné ideje, jež zase mají vzájemný vztah s jinými, a tak se množí a narůstají nástroje dalšího postupu. A to jsme chtěli dokázat.

* Spinozova poznámka: „Mít vzájemný vztah s jinými věcmi“ znamená být jimi produkován nebo je produkovat.

42. Porro ex hoc ultimo, quod diximus, scilicet quod idea omnino cum sua essentia formali debeat convenire, patet iterum, ex eo quod, ut mens nostra omnino referat naturae exemplar, debeat omnes suas ideas producere ab ea, quae refert originem et fontem totius naturae, ut ipsa etiam sit fons ceterarum idearum.

43. Hic forte aliquis mirabitur, quod nos, ubi diximus, bonam methodum eam esse, quae ostendit, quomodo mens sit dirigenda ad datae verae ideae normam, hoc ratiocinando probemus; id quod ostende videtur, hoc per se non esse notum: atque adeo quaeri potest, utrum nos bene ratiocinemur. Si bene ratiocinamur, debemus incipere a data idea, et quum incipere a data idea egeat demonstratione, deberemus iterum nostrum ratiocinium probare, et tum iterum illud alterum, et sic in infinitum.

44. Sed ad hoc respondeo: quod si quis fato quodam sic processisset naturam investigando, scilicet ad datae verae ideae normam alias acquirendo ideas debito ordine, nunquam de sua veritate dubitasset,¹⁷ eo quod veritas, uti ostendimus, se ipsam patefacit, et etiam sponte omnia ipsi affluxissent. Sed quia hoc nunquam aut raro contingit, ideo coactus fui illa sic ponere, ut illud, quod non possumus fato, praemeditato tamen consilio acquiramus, et simul ut appareret, ad probandam veritatem et bonum ratiocinium nullis nos egere instrumentis, nisi ipsa veritate et bono ratiocinio. Nam bonum ratiocinium bene ratiocinando comprobavi, et adhuc probare conor.

45. Adde, quod etiam hoc modo homines assuefiant meditationibus suis internis. Ratio autem, cur in naturae inquisitione raro contingat, ut debito ordine ea investigetur, est propter praeiudicia, quorum causas postea in nostra philosophia

¹⁷ Sicut etiam hic non dubitamus de nostra veritate. *Sp.*

42. Z posledně řečeného, totiž z toho, že by idea měla naprosto souhlasit se svou formální esencí, je zase patrné, že kvůli tomu, aby naše mysl vůbec poskytovala věrný obraz přirozenosti, musí své ideje vytvářet z té, která podává původ a pramen celé přirozenosti, aby byla sama rovněž pramenem ostatních idejí.

43. Zde se možná někdo podiví nad tím, že řeknuvše, že dobrá metoda je ta, která ukazuje, jak má být mysl přímo vedena podle měřítka dané pravdivé ideje, dokazujeme to uvažováním, což, zdá se, prokazuje, že to není zřejmé samo sebou a že tedy může být zkoumáno, zda uvažujeme dobře. Uvažujeme-li dobře, musíme začít od dané ideje a vyžaduje-li si ono začínání od dané ideje důkaz, musíme ještě jednou naše uvažování dokázat a stejně tak to další a tak do nekonečna.

44. Ale na to odpovídám: Kdyby tak někdo náhodou řízením osudu postupoval při zkoumání přirozenosti podle měřítka dané pravdivé ideje neboli získáváním idejí příslušným uspořádáním, nikdy by nezapochyboval o své pravdě,* a to proto, že pravda, jak ukazujeme, potvrzuje sebe samu a jemu by vše také přišlo samo od sebe. Ale protože se to stává málokdy a nebo nikdy, byl jsem nucen to podat tak, abychom důmyslným rozvažováním dosáhli toho, čeho nahodilým řízením osudu nejsme schopni <dosáhnout>, a zároveň aby se ukázalo, že k dokazování pravdy a dobré úvahy netřeba žádných jiných nástrojů než samu pravdu a dobrou úvahu. Neboť dobrou úvahou jsem prokázal a stvrdil dobré uvažování a spolu s tím jsem se ho snažil dokázat.

45. Navíc si také lidé tímto způsobem uvyknou svým niterným meditacím. Avšak důvodem toho, proč se to – totiž zkoumání v náležitém pořádku – děje ve zkoumání přirozenosti poměrně zřídka, jsou předsudky, jejichž příčiny posléze vyložíme v naší filosofii. Dále pak to, že

* Spinozova poznámka: Stejně jako my zde nepochybujeme o své pravdě.

explicabimus; deinde quia opus est magna et accurata distinctione, sicut postea ostendemus (id quod valde est laboriosum); denique propter statum rerum humanarum, qui, ut iam ostensum est, prorsus est mutabilis. Sunt adhuc aliae rationes, quas non inquirimus.

46. Si quis forte quaerat, cur non ipse statim ante omnia veritates naturae isto ordine ostenderim (nam veritas se ipsam patefacit): ei respondeo simulque moneo, ne propter paradoxa, quae forte passim occurrent, ea velit tanquam falsa reiicere, sed prius dignetur ordinem considerare, quo ea probemus, et tum certus evadet, nos verum assequutos fuisse. Et haec fuit causa, cur haec praemiserim.

47. Si postea forte quis scepticus et de ipsa veritate et de omnibus, quas ad normam primae deducemus, dubius adhuc maneret, ille profecto aut contra conscientiam loquetur, aut nos fatebimur, dari homines penitus etiam animo obcaecatos a nativitate aut a praeiudiciorum causa, id est, aliquo externo casu. Nam neque se ipsos sentiunt. Si aliquid affirmant vel dubitant, nesciunt se dubitare aut affirmare; dicunt se nihil scire, et hoc ipsum, quod nihil sciunt, dicunt se ignorare; neque hoc absolute dicunt; nam metuunt fateri, se existere, quam diu nihil sciunt, adeo ut tandem debeant obmutescere, ne forte aliquid supponant, quod veritatem redoleat.

48. Denique cum ipsis non est loquendum de scientiis; nam quod ad vitae et societatis usum attinet, necessitas eos coëgit, ut supponerent se esse, et ut suum utile quaererent, et iureiurando multa affirmarent et negarent. Nam si aliquid ipsis probetur, nesciunt, an probet aut deficiat argumentatio. Si negant, concedunt aut opponunt, nesciunt se negare, concedere aut opponere; adeoque habendi sunt tanquam automata, quae mente omnino carent.

49. Resumamus iam nostrum propositum. Habuimus hucusque *primo* finem, ad quem omnes nostras cogitationes dirigere studemus. Cognovimus *secundo*, quaenam sit optima

je třeba velkého a přesného rozlišení, což je, jak později ukážu, velice namáhavé. A konečně pak důvodem je stav věcí lidských, který je, jak už bylo ukázáno, dočista proměnlivý. Jsou i jiné důvody, které nezkoumáme.

46. Kdyby se dále někdo tázal, proč jsem sám neukázal ihned a přede vším ostatním pravdy přirozenosti podle tohoto uspořádání (vždyť pravda se stvrzuje sama sebou), tomu odpovídám a zároveň ho varuji, aby to kvůli paradoxům, které se zde snad objevují, nechtěl zahodit jako nesprávné, ale ponejprv uznal za uvážení hodné ono uspořádání, v němž provádíme důkaz. Tak si bude jist, že jsme pravdy dosáhli. A to bylo příčinou toho, proč jsem o tom hovořil předem.

47. Kdyby ještě potom nějaký skeptik pochyboval o samotné první pravdě a o všem, co jsme vyvodili podle měřítka první pravdy, pocházelo by to buď z toho, že hovoří proti vědomí a svědomí, a nebo prohlásíme, že existují lidé v hloubi duše slepi buď od narození nebo kvůli předsudkům, tj. kvůli nějaké vnější příčině. Neboť nepociťují a nevnímají ani sebe sama. Jestliže něčemu přitakávají nebo o něčem pochybují, nevědí, že pochybují nebo přitakávají. Říkají, že nic nevědí. A i o tom, že nic nevědí, říkají, že to nevědí. A také to neříkají absolutně, neboť se obávají tvrdit, že existují, pokud vůbec nic nevědí. Tak by tedy měli nakonec oněmět, aby snad přece neřekli něco, co by vyhlíželo jako pravda.

48. Nakonec s těmito lidmi nelze hovořit o vědách, protože ve vztahu k životnímu a společenskému zvyku je nutnost tlačit k tomu, aby předpokládali, že jsou, a aby vyhledávali vlastní užitek a dokonce závazně mnohému přitakali a mnohé popřeli. Když jim je ale něco dokazováno, nevědí, zda je dokazování správné nebo nedostatečné. Jestliže popírají, připouštějí nebo odporují, nevědí, že popírají, připouštějí nebo odporují. A tak je třeba je mít za jakési automaty, které vůbec nemají mysl.

49. Shrňme již to, co jsme vyložili. **Předně** jsme měli účel, vůči kterému jsme se snažili vést všechny naše myšlenky. **Za druhé** jsme poznali,

perceptio, cuius ope ad nostram perfectionem pervenire possumus. Cognovimus *tertio*, quatenus sit prima via, cui mens insistere debeat, ut bene incipiat; quae est, ut ad normam datae cuiuscumque verae ideae pergat certis legibus inquirere. Quod ut recte fiat, haec debet methodus praestare: *primo* veram ideam a ceteris omnibus perceptionibus distinguere, et mentem a ceteris perceptionibus cohibere; *secundo* tradere regulas, ut res incognitae ad talem normam percipiantur; *tertio* ordinem constituere, ne inutilibus defatigemur. Postquam hanc methodum novimus, vidimus *quarto* hanc methodum perfectissimam futuram, ubi habuerimus ideam entis perfectissimi. Unde initio illud erit maxime observandum, ut quanto ocius ad cognitionem talis entis perveniamus.

jaké poznání je nejlepší proto, abychom jeho pomocí mohli dosáhnout naší dokonalosti. **Za třetí** jsme poznali, jaká je první cesta, jež musí mysl nastoupit, aby dobře začala – totiž ta, na které by mohla postoupit ke zkoumání určitých zákonů dle měřítka kterékoli dané pravdivé ideje. Má-li se to dít správně, musí metoda umožnit následující: **za prvé** odlišit pravdivou ideu ode všech ostatních poznatků a zdržet od nich mysl; **za druhé** podat pravidla pro to, aby neznámé věci byly podle takových měřítek poznávány; **za třetí** stanovit pořádek z důvodu nezdržování se neužitečností. Poté když tuto metodu poznáme, uvidíme **za čtvrté**, že tato idea bude nejdokonalejší tam, kde budeme mít ideu nejdokonalejšího jsoucná. Z toho důvodu bude nutné hned na počátku nejvyšší měrou dbát na to, abychom co nejrychleji dospěli k poznání takového jsoucná.

VIII. Methodi pars prima. De idea ficta

50. Incipiamus itaque a prima parte methodi, quae est, uti diximus, distinguere et separare ideam veram a ceteris perceptionibus, et cohibere mentem, ne falsas, fictas et dubias cum veris confundat. Quod utcumque fuse hic explicare animus est, ut lectores detineam in cogitatione rei adeo necessariae, et etiam quia multi sunt, qui vel de veris dubiant ex eo, quod non attenderunt ad distinctionem, quae est inter veram perceptionem et alias omnes; adeo ut sint veluti homines, qui quum vigilarent, non dubitabant se vigilare, sed postquam semel in somniis, ut saepe fit, putarunt se certo vigilare, quod postea falsum esse reperiabant, etiam de suis vigiliis dubitarunt: quod contingit, quia nunquam distinxerunt inter somnum et vigiliam.

51. Interim moneo, me hic essentiam uniuscuiusque perceptionis, eamque per proximam suam causam non explicaturum, quia hoc ad philosophiam pertinet; sed tantum traditurum id, quod methodus postulat, id est, circa quae perceptio ficta, falsa et dubia versetur, et quomodo ab unaquaque liberabimur. Sit itaque prima inquisitio circa *i d e a m f i c t a m*.

52. Quum omnis perceptio sit vel rei tanquam existentis consideratae, vel solius essentiae, et frequentiores fictiones contingant circa res tanquam existentes consideratas, ideo prius de hac loquar; scilicet ubi sola existentia fingitur, et res, quae in tali actu fingitur, intelligitur sive supponitur intelligi. Ex. gr. fingo Petrum, quem novi ire domum, eum me invisere, et similia.¹⁸ Hic quaero, circa quae talis idea versetur? Video eam tantum versari circa possibilia, non vero circa necessaria, neque circa impossibilia.

¹⁸ Vide ulterius id, quod de hypothesis notabimus, quae a nobis clare intelliguntur; sed in eo est fictio, quod dicamus, eas tales in corporibus coelestibus existere. *Sp.*

VIII. První část metody. O smyšlené ideji

50. Začneme tedy od *první části metody*, která, jak jsme řekli, spočívá v rozlišení a oddělení pravdivé ideje od ostatních poznatků a zadrženi mysli, aby nesměšovala ideje klamně, smyšlené a pochybné s idejemi pravdivými. To je zde třeba co možná obsírně vyložit, abych upoutal čtenáře k přemýšlení o věci tak potřebné, a také proto, že jsou mnozí lidé, již pochybují i o pravdivých idejích z toho důvodu, že pozorně nezaznamenávají rozdíl, který je mezi pravdivým poznatkem a všemi ostatními. Jsou tedy podobní lidem, již bdíce nepochybují, že bdí, ale když se jim, jak se často stává, najednou ve snu zazdá, že jistě bdí, což posléze shledají klamným, pochybují také o svém bdění. To nastává proto, že nikdy nerozlišovali mezi snem a bděním.

51. Prozatím připomínám, že zde nechci vysvětlovat esenci jednoho každého poznatku z jeho nejbližší příčiny, protože to přísluší filosofii, ale chci pouze sdělit to, co činí poznatek smyšleným, klamným a pochybným a jakým způsobem se od toho osvobodíme. První zkoumání nechť se zabývá *smyšlenou idejí*.

52. Poněvadž každý poznatek se týká buď věci uvažované jako existující a nebo samotné esence a častěji se objevují smyšlenky o věcech uvažovaných jako existujících, pohovořím nejprve o nich. Zde je vymyšlena pouze existence a věc, která je v takovém aktu domyšlena, je chápána a nebo se předpokládá, že je chápána. Například vymyslím si, že Petr, kterého znám, jde domů nebo mě jde navštívit apod.* A ptám se proto: Čeho se taková idea týká? Nahlížím, že se týká jen věci možných, nikoli nutných a ani nemožných.

* Spinozova poznámka: Viz dále to, co poznamenáváme o hypotézách, které jasně chápeme. Nicméně smyšlenka je v tom, že <hypotézy> jako takové existují v nebeských tělesech.

53. *Rem impossibilem* voco, cuius natura implicat contradictionem, ut ea existat; *necessariam*, cuius natura implicat contradictionem, ut ea non existat; *possibilem*, cuius quidem existentia ipsa sua natura non implicat contradictionem, ut existat aut non existat, sed cuius existentiae necessitas aut impossibilitas pendet a causis nobis ignotis, quam diu ipsius existentiam fingimus; ideoque si ipsius necessitas aut impossibilitas, quae a causis externis pendet, nobis esset nota, nihil etiam de ea potuissimus fingere.

54. Unde sequitur, si detur aliquis Deus aut omniscium quid, nihil prorsus nos posse fingere. Nam quod ad nos attinet, postquam novi me existere, non possum fingere me existere aut non existere;¹⁹ nec etiam possum fingere elephantem, qui transeat per acus foramen; nec possum, postquam naturam Dei novi, fingere eum existentem aut non existentem.²⁰ Idem intelligendum est de chimaera, cuius natura existere impli-

¹⁹ Quia res, modo ea intelligatur, se ipsam manifestat, ideo tantum egeamus exemplo sine alia demonstratione. Idemque erit huius contradictoria, quae ut appareat esse falsa, tantum opus est recenseri, uti statim apparebit, quam de fictione circa essentiam loquemur. *Sp.*

²⁰ Nota, quamvis multi dicant se dubitare, an Deus existat, illos tamen nihil praeter nomen habere, vel aliquid fingere, quod Deum vocant: id quod cum Dei natura non convenit, ut postea suo loco ostendam. *Sp.*

53. *Věcí nemožnou* nazývám tu, jejíž přirozenost, pokud by existovala, implikuje spor. *Věcí nutnou* nazývám tu, jejíž přirozenost, pokud by neexistovala, implikuje spor. *Věcí možnou* nazývám tu, jejíž existence neimplikuje svou přirozeností spor, ať už věc existuje nebo neexistuje, avšak u ní nutnost nebo nemožnost její existence závisí na nám neznámých příčinách, pokud si její existenci vymýšlíme. Proto kdyby nám byla její vlastní nutnost nebo nemožnost, která závisí na vnějších příčinách, známa, nemohli bychom si o ní nic vymýšlet.

54. Z toho vyplývá, že je-li dán nějaký Bůh nebo nějaká vševědoucí bytost, nemůžeme si <o něm> dočista nic vymýšlet.²³ Neboť co se nás týče, když jsem poznal, že existují, nemohu si vymýšlet, že existují nebo neexistují.* Stejně tak si nemohu vymýšlet slona procházejícího uchem jehly a poznáv přirozenost Boha, nemohu si ani vymýšlet, že existuje nebo neexistuje.** Totéž je nutné chápat v případě chiméry,

23/ „Unde sequitur, si detur aliquis Deus aut omniscium quid, nihil prorsus nos posse fingere.“ Tuto Spinozovu větu jsem přeložil výše uvedeným způsobem, přičemž jsem se pokusil v první řadě respektovat samotnou gramatickou podobu tohoto větného celku. Je to však dosti nejasné místo. Svědčí o tom i různé způsoby čtení, které se projevily v příslušných překladech. Pro ilustraci obtížnosti překladu uvádím některé z nich:

„Z toho plyne, že je-li dán nějaký bůh nebo něco vševědoucího, nic by si vůbec nemohl vymýšlet.“ (Překlad Fr. Krejčího, str. 21.)

„Z toho vyplývá, či hned! jestvuje nějaký Boh či nějaké to vševedúčno, nemože si ani ono nič vymýšľat.“ (Překlad O. Gajdošové-Toscano, cit. vyd., str. 238.)

„Hieraus folgt, daß, wenn es einen Gott oder ein allwissendes Wesen giebt, wir dies durchaus nicht fingieren können.“ (Překlad J. Sterna, cit. vyd., str. 30.)

„Otsjuda sledujet, čto jesli suščestvujet nekij bog ili něčto vseveduščee, to on ně mog by sozdat rešitelno nikakich fikcij.“ (Překlad J. Borovského, cit. vyd., str. 336.)

„...whence it follows that if there be a God, or omniscient Being, such an one cannot form fictitious hypotheses.“ (Překlad R. H. M. Elwese, cit. vyd.)

* Spinozova poznámka: Protože se věc, pokud je pochopena, činí zjevnou sama, tak pouze dáváme příklad bez dalšího dokazování. Totéž platí o jejím protikladu, který je, jak se ukáže, klamný. Pouze je třeba ho prozkoumat, aby se to ukázalo, což nastane, až pohovoříme o smýšlence ve vztahu k esenci.

** Spinozova poznámka: Povšimni si, že ačkoli mnozí říkají, že pochybují, zda Bůh existuje, nemají nic jiného než jméno a nebo si vymýšlejí něco, co nazývají Bohem, ale neodpovídá to Boží přirozenosti, jak později na patřičném místě ukážu.

cat. Ex quibus patet id, quod dixi, scilicet quod fictio, de qua hic loquimur, non contingit circa aeternas veritates.²¹

55. Sed antequam ulterius pergam, hic obiter notandum est, quod illa differentia, quae est inter essentiam unius rei et essentiam alterius, ea ipsa sit inter actualitatem aut existentiam eiusdem rei, et inter actualitatem aut existentiam alterius rei; adeo ut si existentiam ex. gr. Adami tantum per generalem existentiam concipere velimus, idem futurum sit, ac si ad concipiendam ipsius essentiam ad naturam entis attendamus, ut tandem definiamus, Adamum esse ens. Itaque quo existentia generalius concipitur, eo etiam confusius concipitur faciliusque unicuique rei potest affingi: e contra, ubi particularius concipitur, clarius tum intelligitur, et difficilius alicui nisi rei ipsi, ubi non attendimus ad naturae ordinem, affingitur. Quod notatu dignum est.

56. Veniunt iam hic ea consideranda, quae vulgo dicuntur fingi, quamvis clare intelligamus, rem ita sese non habere, uti eam fingimus. Ex. gr. quamvis sciam terram esse rotundam, nihil tamen vetat, quo minus alicui dicam terram medium globum esse et tanquam medium pomum auriacim in scutella, aut solem circum terram moveri, et similia. Ad haec si attendamus, nihil videbimus, quod non cohaereat cum iam dictis, modo prius advertamus, nos aliquando potuisse errare, et iam errorum nostrorum esse conscios; deinde quod possumus fingere, aut ad minimum putare, alios homines in eodem esse errore, aut in eum, ut nos antehac, posse incidere. Hoc, inquam, fingere possumus, quam diu nullam

²¹ Statim etiam ostendam, quod nulla fictio versetur circa aeternas veritates. Per *aeternam veritatem* talem intelligo, quae, si est affirmativa, nunquam poterit esse negativa. Sic prima et aeterna veritas est, *Deum esse*, non autem est aeterna veritas, *Adamum cogitare*. *Chimaeram non esse* est aeterna veritas, non autem *Adamum non cogitare*. *Sp.*

jejíž přirozenost by měla implikovat, že existuje.²⁴ Z toho je zřejmé, že, jak jsem řekl, se smyšlenka, o které zde hovoříme, netýká věčných pravd.*

55. Dříve však nežli pokročíme dále, je nutné při této příležitosti poznamenat, že onen rozdíl, jenž je mezi esencí jedné věci a esencí druhé věci, je tím samým rozdílem, jaký je mezi skutečností nebo existencí jedné věci a skutečností nebo existencí druhé věci, Tak například kdybychom chtěli pojmovit existenci Adama pouze skrze obecnou existenci, bylo by to totéž, jako kdybychom při pojmání esence upínali mysl k přirozenosti jsoucna a definovali tedy, že Adam je jsoucno. Čím obecněji je existence pojmána, tím je také pojmána zmateněji a snadněji může být přimyšlena nějaké věci. Naopak čím je pojmána jedinečněji, tím je jí jasněji rozuměno a tím obtížněji je přimyšlena k nějaké jiné než vlastní věci, i když neupínáme mysl k řádu přirozenosti. To je hodné zapamatování.

56. Nyní přichází na řadu úvaha o věcech, o nichž se obvykle říká, že jsou vymyšlené, ačkoli jasně rozumíme tomu, že se to s věcí nemá tak, jak si ji vymýšlíme. Například ačkoli vím, že je Země kulatá, nijak mi to nepřekáží v tom, abych někomu neřekl, že Země je polokoule asi jako půlka pomeranče na talíři nebo že se Slunce pohybuje kolem Země a podobné věci. Pohlédneme-li na to pozorně, nevidíme nic, co by nesouhlasilo s dosud řečeným, snad jen ponejprv pozorujeme, že jsme se někdy mohli mýlit a že jsme si našich omylů vědomi. Dále že si můžeme vymýšlet a nebo se alespoň domnívat, že se jiní lidé také mýlí nebo že mohou upadnout do týchž omylů jako my předtím.

24/ Je třeba si uvědomit, že „chiméra nemůže existovat ze své přirozenosti“, protože je tím, „čeho přirozenost zahrnuje zřejmou kontradikci“. Chiméra „je totiž čistou negací“. (Viz B. Spinoza: *Metafyzické myšlenky*, cit. vyd., str. 43 a 69.) To znamená, že v případě chiméry si nelze vymýšlet, zda existuje nebo neexistuje, protože *nemůže existovat*.

* Spinozova poznámka: Hned také ukážu, že žádná smyšlenka se věčných pravd netýká. „Věcnou pravdou“ jako takovou rozumím to, čemu je-li přitakáno, nemůže to být nikdy popřeno. Tak první věcnou pravdou je, že „Bůh jest“, ale nikoli to, že „Adam myslí“. Věcnou pravdou je, že „chiméra není“, ne však to, že „Adam nemyslí“.

videmus impossibilitatem. Quando itaque alicui dico, terram nos esse rotundam etc., nihil aliud ago, quam in memoriam revoco errorem, quem forte habui aut in quem labi potui, et postea fingo aut puto eum, cui hoc dico, adhuc esse, aut posse labi in eundem errorem. Quod, ut dixi, fingo, quam diu nullam video impossibilitatem nullamque necessitatem; hanc vero si intellexissem, nihil prorsus fingere potuissem, et tantum dicendum fuisset, me aliquid operatum esse.

57. Superest iam, ut ea etiam notemus, quae in quaestionibus supponuntur; id quod passim etiam contingit circa impossibilia. Ex. gr. quum dicimus: supponamus hanc candelam ardentem iam non ardere, aut supponamus eam ardere in aliquo spatio imaginario, sive ubi nulla dantur corpora. Quorum similia passim supponuntur, quamvis hoc ultimum clare intelligatur impossibile esse. Sed quando hoc fit, nil prorsus fingitur. Nam primo nihil aliud egi, quam quod in memoriam revocavi²² aliam candelam non ardentem (aut hanc eandem concepi sine flamma), et quod cogito de ea candelam, id ipsum de hac intelligo, quam diu ad flammam non attendo. In secundo nihil aliud fit, quam abstrahere cogitationes a corporibus circumiacentibus, ut mens se convertat ad solam candelam in se sola spectatae contemplationem; ut postea concludat, candelam nullam habere causam ad sui ipsius destructionem, adeo ut si nulla essent corpora circu-

²² Postea cum de fictione, quae versatur circa essentias, loquimur, clare apparebit, quod fictio nunquam aliquid novi facit aut menti praebet; sed quod tantum ea, quae sunt in cerebro aut in imaginatione, revocantur ad memoriam, et quod confuse ad omnia simul mens attendit. Revocantur ex. gr. in memoriam loquela et arbor; et quum mens confuse attendit sine distinctione, putat arborem loqui. Idem de existentia intelligitur, praesertim, uti diximus, quum adeo generaliter, ac ens concipitur; quia tum facile applicatur omnibus, quae simul in memoria occurrunt. Quod notatu valde dignum est. *Sp.*

Toto, pravím, si můžeme vymýšlet, dokud neuvidíme nemožnost. Jestliže tedy někomu říkám, že Země není kulatá atd., nečiním nic jiného, než vyvolávám v paměti omyl, který jsem náhodou měl nebo ve který jsem mohl upadnout, a potom si vymýšlím nebo se domnívám, že ten, komu to říkám, buď je ve stejném omylu a nebo by do něho mohl upadnout. To si, jak jsem řekl, vymýšlím dotud, dokud nevidím žádnou nutnost nebo nemožnost. Věřu, kdybych to býval byl pochopil, nemohl bych si nic vymýšlet a pouze bych musel říci, že mne cosi napadlo.

57. Navíc musí být ještě poznamenáno také něco o tom, co bývá předpokladem otázek, ke kterým dochází rovněž v souvislosti s nemožnými věcmi. Například když říkáme: předpokládejme, že tato hořící svíčka již nehoří nebo předpokládejme, že hoří v nějakém imaginárním prostoru, tj. tam, kde nejsou žádná tělesa. Kolik podobných věcí je předpokládáno, ačkoli je to posledně zmíněné, jak se jasně rozumí, nemožné. Ale děje-li se tak, dočista nic není vymyšleno. Neboť za prvé jsem neučinil nic jiného, než že jsem vyvolal v paměti* jinou, nehořící svíčku (nebo tutěž myšlenou bez plamene) a že tuto svíčku myslím stejně jako rozumím oné, pokud neberu ohled na plamen. Za druhé se neděje nic jiného, než že odtahuji myšlenky od vůkolních věcí, aby se mysl v sobě obrátila k uvažování svíčky pozorované sama o sobě a posléze aby vyvodila závěr, že žádná svíčka nemá příčinu ke svému

* Spinozova poznámka: Posléze když budeme hovořit o smyšlence, která souvisí s esencemi, objeví se jasně, že smyšlenka nikdy netvoří a nedává myslí nic nového, nýbrž že pouze to, co je v mozku nebo představivosti, vyvolává do paměti a že se mysl na to všechno zároveň upne. V paměti se vyvolá například mluva a strom a když se mysl na to bez rozlišení upne, domnívá se, že strom mluví. Totéž se chápe u existence zvláště tehdy, když je, jak bylo řečeno, pojímána obecně jako jsoucnou. Snadno se tak aplikuje na všechno, co se v myslí objeví zároveň. To je velmi hodné zapamatování.

miacentia, candela haec ac etiam flamma maneret immutabiles, aut similia. Nulla igitur datur hic fictio, sed verae ac merae assertiones.²³

58. Transeamus iam ad fictiones, quae versantur circa essentias solas, vel cum aliqua actualitate sive existentia simul. Circa quas hoc maxime venit considerandum, quod, quo mens minus intelligit, et tamen plura percipit, eo maiorem habeat potentiam fingendi, et quo plura intelligit, eo magis illa potentia diminuatur. Eodem ex. gr. modo, quo supra vidimus, nos non posse fingere, quam diu cogitamus, nos cogitare et non cogitare, sic etiam, postquam novimus naturam corporis, non possumus fingere muscam infinitam; sive postquam novimus naturam animae,²⁴ non possumus fingere eam esse quadratam, quamvis omnia verbis possimus effari. Sed, uti diximus, quo minus homines norunt naturam, eo facilius multa possunt fingere; veluti, arbores loqui, homines in momento mutari in lapides, in fontes, apparere in speculis spectra, nihil fieri aliquid, etiam deos in bestias et homines mutari, ac infinita eius generis alia.

59. Aliquis forte putabit, quod fictio fictionem terminat, sed non intellectio; hoc est, postquam finxi aliquid, et quadam libertate volui assentiri, id sic in rerum natura existere, hoc

²³ Idem etiam de hypothesibus intelligendum, quae fiunt ad certos motus explicandum, qui conveniunt cum coelorum phaenomenis, nisi quod ex iis, si motibus coelestibus applicentur, naturam coelorum concludant, quae tamen alia potest esse, praesertim quum ad explicandum tales motus multae aliae causae possint concipi. *Sp.*

²⁴ Saepe contingit, hominem hunc vocem *a n i m a* ad suam memoriam revocare, et simul aliquam corpoream formare. Quum vero haec duo simul repraesentantur, facile putat se imaginari et fingere animam corpoream; quia nomen a re ipsa non distinguit. Hic postulo, ut lectores non sint praecipites ad hoc refutandum, quod, ut spero, non facient, modo ad exempla quam accurate attendant, et simul ad ea quae sequuntur. *Sp.*

vlastnímu zničení, takže kdyby nebyly vůbec žádné vůkolní věci, svíčka i plamen by zůstávaly neměnné apod. V tom tedy není žádná smyšlenka, nýbrž pravdivé a čisté tvrzení.*

58. Přejděme tedy již ke smyšlenkám, které se týkají samotných esencí a nebo esencí spolu s nějakou skutečností neboli existencí. Ve vztahu k nim přichází nejvyšší měrou v úvahu, že čím méně mysl chápe, a přece mnohé poznává, tím více má moci si vymýšlet, a čím více chápe, tím více se tato moc zmenšuje. Právě tak například, jak jsme viděli výše, myslíce nemůžeme si vymýšlet, že myslíme nebo nemyslíme. Stejně tak když jsme poznali přirozenost těla, nemůžeme si vymýšlet nekonečnou mouchu. Nebo poznavše přirozenost** duše, nemůžeme si vymýšlet, že je čtverhranná, ačkoli to můžeme slovně vyjádřit. Ale, jak jsme řekli, čím méně lidé znají přirozenost, tím snadněji si mohou mnohé vymýšlet, jako že stromy mluví, lidé v okamžiku zkamení, mění se v prameny, v zrcadlech se objevují strašidla, z ničeho se stává něco, boží se rovněž mění ve zvířata a lidi a nekonečně mnoho jiných věcí stejného druhu.

59. Někdo se snad bude domnívat, že smyšlenka omezuje smyšlenku, ale nikoli porozumění. To znamená, když jsem něco vymyslel a chci svobodně schválit, že to tak ve věcech existuje, pak to způsobuje, že to

* Spinozova poznámka: Totéž je nutné chápat o hypotézách, které jsou vysvětlením určitých pohybů shodujících se s nebeskými jevy. Použijí-li se na pohyby nebeských těles, nelze z nich vyvodit závěry o přirozenosti těchto těles, jež přece může být jiná, zvláště když je možné chápat mnohé jiné příčiny vysvětlující takové pohyby.

** Spinozova poznámka: Často se stává, že lidé vyvolávají toto slovo *duše* ve své paměti a spolu s tím vytvářejí nějaký tělesný obraz. Věru když si pak obojí zároveň přítomně představují, snadno se domnívají, že si zobrazují a vymýšlejí tělesnou duši, protože jméno nerozliší od věci samé. Proto žádám, aby to čtenáři předem nezavrhovali, a doufám, že to neučiní, jakmile si co nejpřesněji všimnou příkladů a zároveň toho, co z nich vyplývá.

efficit, ut postea non possimus id alio modo cogitare. Ex. gr. postquam finxi (ut cum iis loquar) naturam corporis talem, mihi que ex mea libertate persuadere volui, eam sic realiter existere, non amplius licet muscam v. g. infinitam fingere; et postquam finxi essentiam animae, eam quadrare non possum etc.

60. Sed hoc examinandum. Primo vel negant vel concedunt nos aliquid posse intelligere. Si concedunt, necessario id ipsum, quod de fictione dicunt, etiam de intellectione dicendum erit. Si vero hoc negant, videamus nos, qui scimus, nos aliquid scire, quid dicant. Hoc scilicet dicunt, animam posse sentire et multis modis percipere non se ipsam, neque res quae existunt, sed tantum ea, quae nec in se, nec ullibi sunt, hoc est, animam posse sola sua vi creare sensationes aut ideas, quae non sunt rerum; adeo ut ex parte eam tanquam Deum considerent. Porro dicunt, nos aut animam nostram talem habere libertatem, ut nosmet, aut se, imo suam ipsam libertatem cogat. Nam postquam ea aliquid finxit et assensum ei prae-buit, non potest id alio modo cogitare aut fingere, et etiam ea fictione cogitur, ut etiam tali modo cogitentur, ut prima fictio non oppugnetur; sicut hic etiam coguntur absurda, quae hic recenseo, admittere propter suam fictionem; ad quae explodenda non defatigabimur ullis demonstrationibus.²⁵

61. Sed eos in suis deliriis linquendo curabimus, ut ex verbis, quae cum ipsis fecimus, aliquid veri ad nostram rem hauria-

²⁵ Quamvis hoc experientia videar concludere (et quis dicat id nil esse), quia deficit demonstratio, eam, si quis desiderat, sic habeat. Quum in natura nihil possit dari, quod eius leges oppugnet, sed quum omnia secundum certas eius leges fiant, ut certos certis legibus suos producant effectus irrefragabili concatenatione, hinc sequitur, quod anima, ubi rem vere concipit, perget obiective eosdem effectus formare. Vide infra, ubi de idea falsa loquor. *Sp.*

nemůžeme myslet jiným způsobem. Například když jsem vymyslel (abych hovořil podle toho) takovou a takovou přirozenost těla a sám sebe chtěl ze své svobody přesvědčit, že taková přirozenost reálně existuje, není více povoleno vymyslet si například nekonečnou mouchu, a když jsem vymyslel esenci duše, nemohu ji zečtvěřhanit.

60. To je ale nutno přezkoumat. Předně buď popírají²⁵ nebo připouštějí, že něco můžeme chápat. Jestliže připouštějí, musí být řečeno také o chápání to, co říkají o smyšlence. Jestliže to pak popírají, podívejme se my, již víme, že něco víme, co říkají. Říkají totiž, že duše může pociťovat a smyslově vnímat a mnohými způsoby poznávat, avšak nikoli sebe samu ani věci, které existují, ale pouze ty, jež nejsou ani v sobě ani nikde jinde, tj. že duše může pouze svou silou tvořit vjemy nebo ideje, které nejsou věcmi, takže jí částečně uvažují jako Boha. Dále říkají, že my nebo naše duše má takovou svobodu, že nutí nás nebo sama sebe, ba dokonce i svou vlastní svobodu. Neboť jakmile si něco vymyslela a udělila tomu souhlas, nemůže to myslet nebo vymýšlet jiným způsobem a také je tou myšlenkou nucena k tomu, aby rovněž ostatní myslela takovým způsobem, který by neodporoval první smyšlence. Takto jsou pak donuceni připustit absurdnosti, které zde posuzují, kvůli své smyšlence. Uvedením důkazů k jejich vyvrácení zde nebudeme unavovat.*

61. Ponechajice je v jejich blouznění, budeme se starat, abychom ze slov, která s nimi prohodíme, získali pro naši věc něco pravdivého,

25/ Rozumí se ti, kteří eventuálně vznášejí onu domněnku z předchozího paragrafu.

* Spinozova poznámka: Protože, zdá se, usuzují ze zkušenosti (a někdo řekne, že to nic není), neboť chybí důkaz, nechť přeje-li si ho, ať ho má. Když nemůže být v přirozenosti dáno nic, co odporuje jejím zákonům, a když se vše děje podle určitých zákonů, takže určité zákony produkují své určité účinky v nerozborném zřetězení, plyne z toho, že duše tam, kde věc pravdivě chápe, bude vytvářet objektivně tytéž účinky. Viz dále, kde budu hovořit o klamně ideji.

mus, nempe hoc: Mens quum ad rem fictam et sua natura falsam attendit, ut eam pensitet et intelligat, bonoque ordine ex ea deducat quae sunt deducenda, facile falsitatem patefaciet; et si res ficta sua natura sit vera, quum mens ad eam attendit, ut eam intelligat, et ex ea bono ordine incipit deducere, quae inde sequuntur, feliciter perget sine ulla interruptione, sicut vidimus, quod ex falsa fictione modo allata statim ad ostendendam eius absurditatem et alias inde deductas praebeuit se intellectus.

62. Nullo ergo modo timendum erit, nos aliquid fingere, si modo clare et distincte rem percipiamus. Nam si forte dicamus, homine in momento mutari in bestias, id valde generaliter dicitur; adeo ut nullus detur conceptus, id est, idea sive cohaerentia subiecti et praedicati in mente; si enim daretur, simul videret medium et causas, quo et cur tale quid factum sit. Deinde nec ad naturam subiecti et praedicati attenditur.

63. Porro, modo prima idea non sit ficta et ex ea ceterae omnes ideae deducantur, paulatim praecipitantia fingendi evanescent. Deinde quum idea ficta non possit esse clara et distincta, sed solummodo confusa, et omnis confusio inde procedat, quod mens rem integram aut ex multis compositam tantum ex parte noscat, et notum ab ignoto non distinguat; praeterea quod ad multa, quae continentur in unaquaque re, simul attendat sine ulla distinctione; inde sequitur primo, quod, si idea sit alicuius rei simplicissimae, ea non nisi clara et distincta poterit esse. Nam res illa non ex parte, sed tota aut nihil eius innotescere debebit.

64. Sequitur secundo, quod si res, quae componitur ex multis, in partes omnes simplicissimas cogitatione dividatur, et ad unamquamque seorsim attendatur, omnis tum confusio evanescent. Sequitur tertio, quod fictio non possit esse simplex, sed quod fiat ex compositione diversarum idearum confusarum, quae sunt diversarum rerum atque actionum in na-

totiž toto: Když mysl zaměří pozornost na smyšlenou a svou přirozeností klamnou věc, aby ji promyslela a pochopila a v dobrém uspořádání z ní odvodila to, co musí být odvozeno, snadno odhalí klamnost. A je-li smyšlená věc svou přirozeností pravdivá, pak když se na ni mysl upne, aby ji pochopila a počala z ní v dobrém uspořádání odvozovat, co z ní plyne, bude pokračovat úspěšně bez jakéhokoli přerušení, jako jsme to viděli i u rozumu, že byl najednou schopen z nepravdivé ideje, sotva se právě mihnulší v mysli, dokázat její absurditu i absurditu jiných, z ní dedukovaných idejí.

62. Na žádný způsob tedy není třeba se obávat, že si něco vymyslíme, pokud poznáváme jasně a rozlišeně. Neboť jestliže náhodou říkáme, že se lidé v okamžiku mění ve zvířata, je to velice obecně řečeno a není dán žádný pojem, tj. idea neboli souvislost subjektu a predikátu. Jestliže by totiž byl dán, bylo by zároveň vidět prostředek a příčiny, jak a proč se něco takového stalo, a to bez pozorného sledování přirozenosti subjektu a predikátu.

63. Dále když první idea není vymyšlena a všechny ostatní ideje jsou z ní vyvozeny, ustane poznenáhlu překotné vymýšlení. Pokud smyšlená idea nemůže být jasná a rozlišená, nýbrž pouze zmatená, a všechno zmatení pochází z toho, že celistvou nebo z mnohého složenou věc mysl poznává jen z části a neodlišuje poznané od nepoznaného, a kromě toho, že mnohé, co nějaká věc obsahuje, pozoruje zároveň bez jakéhokoli rozlišení, tak z toho všeho vyplývá: předně, že je-li to idea věci nejjednodušší, nemůže být jiná než jasná a rozlišená. Neboť tato věc musí být poznána buď celá a nebo z ní nemůže být poznáno nic.

64. Za druhé z toho plyne, že pokud je věc, která je složena z mnohých částí, rozdělena v myšlení na nejjednodušší části a jedna každá část se pozoruje zvlášť, všechno zmatení se tak umenší. Za třetí z toho vyplývá, že smyšlenka nemůže být jednoduchá, nýbrž že vzniká složením různých zmatených idejí, které jsou idejemi různých věcí a dějů

tura existentium, vel melius ex attentione simul sine assensu ad tales diversas ideas.²⁶ Nam si esset simplex, esset clara et distincta, et per consequens vera. Si ex compositione idearum distinctarum, esset etiam earum compositio clara et distincta, ac proinde vera. Ex. gr. postquam novimus naturam circuli ac etiam naturam quadrati, iam non possum ea duo componere, et circulum facere quadratum, aut animam quadratam, et similia.

65. Concludamus iterum breviter, et videamus, quomodo fictio nullo modo sit timenda, ut ea cum veris ideis confundatur. Nam quoad primam, de qua prius locuti sumus, ubi scilicet res clare concipitur, vidimus, quod si ea res, quae clare concipitur, et etiam ipsius existentia sit per se aeterna veritas, nihil circa talem rem poterimus fingere; sed si existentia rei conceptae non sit aeterna veritas, tantum est curandum, ut existentia rei cum eius essentia conferatur, et simul ad ordinem naturae attendatur. Quoad secundam fictionem, quam diximus esse simul attentionem sine assensu ad diversas ideas confusas, quae sunt diversarum rerum atque actionum in natura existentium, vidimus etiam rem simplicissimam non posse fingi, sed intelligi, et sic etiam rem compositam, modo ad partes simplicissimas, ex quibus componitur, attendamus; imo nec ex ipsis ullas actiones, quae verae non sunt, nos posse fingere. Nam simul cogemur contemplari, quomodo et cur tale quid fiat.

²⁶ NB. Quod fictio in se spectata non multum differat a somnio, nisi quod in somniis non offerantur causae, quae vigilantibus ope sensuum offeruntur: ex quibus colligunt illa repraesentamina illo tempore non repraesentari a rebus extra se constitutis. Error autem, ut statim apparebit, est vigilando somniare, et si sit admodum manifestus, delirium vocatur. *Sp.*

existujících v přírodě, anebo lépe řečeno ze zaměření na tyto ideje bez toho, že by bylo takovým různým idejím zároveň přitakáno.* Neboť kdyby byla smyšlenka jednoduchá, byla by jasná a rozlišená a v důsledku toho pravdivá. Kdyby byla složeninou rozlišených idejí, bylo by také jejich složení rozlišené, a tudíž pravdivé. Například poté, když jsme poznali přirozenost kruhu a přirozenost čtverce, nemůžeme již tyto dvě věci skládat a kruh činit čtvercem nebo duši čtverhrannou a podobné věci.

65. Vyvodíme tedy krátce závěry a vizme, jak není nutné se obávat žádným způsobem, že by byly smyšlenky smíseny s idejemi pravdivými. Neboť ve vztahu k první věci, o které jsme mluvili nejdříve, tj. věci jasně pojaté, vidíme, že pokud věc, která je jasně pojímána, a rovněž její existence je o sobě věčnou pravdou, nemůžeme si vůči takové věci nic vymýšlet. Pokud ovšem existence pojaté věci není věčnou pravdou, pak je nutno starat se pouze o to, aby se existence věci shodovala s její esencí a mysl zároveň upínat k řádu přirozenosti. Ve vztahu ke druhé smyšlence, o níž jsme řekli, že je současným zaměřením se na různé zmatené ideje, jež jsou idejemi různých věcí a dějů existujících v přírodě, bez souhlasu s nimi, viděli jsme také, že si nelze vymýšlet věc nejjednodušší, nýbrž jen jí rozumět, a stejně tak věc složenou, když pozorně sledujeme nejjednodušší části, z nichž se skládá. Ba dokonce si z těchto věcí nemůžeme vymýšlet žádné děje, které nejsou pravdivé. Vždyť bychom byli spolu s tím donuceni uvažovat, jak a proč něco takového nastává.

* Spinozova poznámka: NB. Smyšlenka nahlížena v ní samé se příliš neliší od snění, snad pouze tím, že ve snech se neobjevují příčiny, které jsou bdícím nabízeny pomocí smyslů a z nichž usuzují, že tyto reprezentace nepředstavují v tomto čase věci založené z vnějšku. *Omyl* však, jak bude hned zřejmo, je sněním v bdělém stavu a je-li příliš zjevný, nazývá se *blouzněním*.

IX. De idea falsa

66. His sic intellectis transeamus iam ad inquisitionem *ideae falsae*, ut videamus, circa quae versetur, et quomodo nobis possimus cavere, ne in falsas perceptiones incidamus. Quod utrumque non erit nobis iam difficile post inquisitionem *ideae fictae*. Nam inter ipsas nulla alia datur differentia, nisi quod haec supponat assensum, hoc est (uti iam notavimus) quod nullae offeruntur causae, dum repraesentamina ipsi offeruntur, quibus, sicut fingens, possit colligere, ea non oriri a rebus extra se, et quod fere nihil aliud sit, quam oculis apertis, sive dum vigilamus, somniare. Versatur itaque *idea falsa*, vel (ut melius loquar) refertur ad existentiam rei, cuius essentia cognoscitur, sive circa essentiam eodem modo ac *idea ficta*.

67. Quae ad existentiam refertur, emendatur eodem modo ac *idea ficta*. Quae ad essentiam refertur, emendatur eodem modo ac *fictio*. Nam si natura rei notae supponat existentiam necessariam, impossibile est, ut circa existentiam illius rei fallamur; sed si existentia rei non sit aeterna veritas, uti est eius essentia, sed quod necessitas aut impossibilitas existendi pendeat a causis externis, tum cape omnia eodem modo, quo diximus, quom de fictione sermo esset; nam eodem modo emendatur.

68. Quod attinet ad alteram, quae ad essentias refertur, vel etiam ad actiones, tales perceptiones necessario semper sunt confusae, compositae ex diversis confusis perceptionibus rerum in natura existentium, ut quom hominibus persuadetur, in silvis, in imaginibus, in brutis et ceteris adesse numina; dari corpora, ex quorum sola compositione fiat intellectus; cadavera ratiocinari, ambulare, loqui; Deum decipi, et similia. Sed *ideae*, quae sunt clare et distinctae, nunquam possunt esse falsae. Nam *ideae rerum*, quae clare et distincte

IX. O klamných idejích

66. Věc takto pochopivše, přejděmež již ke zkoumání *klamných idejích*, abychom nahlédli, čeho se týkají a jak se můžeme střežit toho, abychom neupadli do klamných poznatků. Po prozkoumání smyšlených idejích už pro nás nebude ani jedno, ani druhé obtížné. Neboť mezi těmito idejích není žádného jiného rozdílu, než že tato <klamná idea> předpokládá souhlas, tj. (jak jsme již poznamenali) pokud se objeví reprezentující představy, neobjevují se žádné příčiny, z nichž by mohl ten, kdo si vymýšlí, usoudit, že <ony představy> nevznikají z věcí mimo něj a že se tak neděje nic jiného, než že se sní s otevřenýma očima neboli v bdělém stavu. Klamná idea se tedy týká nebo (abych se lépe vyjádřil) vztahuje k existenci věci, jejíž esence je poznávána, nebo k esenci věci stejným způsobem jako idea smyšlená.

67. Ta, která se vztahuje k existenci, se napravuje stejně jako smyšlená idea. Neboť jestliže přirozenost poznané věci předpokládá nutnou existenci, je nemožné, abychom se ohledně existence oné věci klamali, ale není-li existence věci věčnou pravdou, jakou je její esence, a nutnost nebo nemožnost existování závisí na vnějších příčinách, pak pochopme vše stejným způsobem, o jakém jsem mluvil, když byla řeč o smyšlence, neboť se tímž způsobem napravuje.

68. Co se týče druhé <klamných idejích>, která se vztahuje k esencím nebo také dějům – takové poznatky jsou vždy nutně zmatené, skládající se z různých zmatených poznatků věcí existujících v přírodě. Jako když se lidem namluví, že boží vůle je přítomna v lesích, v obrazech, v živočiších atd.; že jsou dána tělesa, z jejichž pouhého složení vzniká rozum; že mrtvolý chodí, uvažují, hovoří; že Bůh se dá oklamat a podobné věci. Avšak idejích, které jsou jasné a rozlišené, nemohou být

conciuntur, sunt vel simplicissime, vel compositae ex ideis simplicissimis, id est, a simplicissimis ideis deductae. Quod vero idea simplicissima non queat esse falsa, poterit unusquisque videre, modo sciat, quid sit verum sive intellectus, et simul quid falsum.

69. Nam quod id spectat, quod formam veri constituit, certum est, cogitationem veram a falsa non tantum per denominationem extrinsecam, sed maxime per intrinsecam distinguere. Nam si quis faber ordine concepit fabricam aliquam, quamvis talis fabrica nunquam existerit, nec etiam unquam exstitura sit, eius nihilo minus cogitatio vera est, et cogitatio eadem est, sive fabrica existat, tamen scit, Petrum existere, illa cogitatio respectu illius falsa est, vel si mavis, non est vera; quamvis Petrus revera existat. Nec haec enunciatio: Petrus existit, vera est, nisi respectu illius, qui certo scit, Petrum existere.

70. Unde sequitur in ideis dari aliquid reale, per quod verae a falsis distinguuntur; quod quidem iam investigandum erit, ut optimam veritatis normam habeamus (ex data enim verae ideae norma nos nostras cogitationes debere determinare diximus, methodumque cognitionem esse reflexivam), et proprietates intellectus noscamus: nec dicendum hanc differentiam ex eo oriri, quod cogitatio vera est res cognoscere per primas suas causas, in quo quidem a falsa valde differret, prout eandem supra explicui. Cogitatio enim *vera* etiam dicitur, quae essentiam alicuius principii obiective involvit, quod causam non habet, et per se et in se cognoscitur.

71. Quare forma verae cogitationis in eadem ipsa cogitatione sine relatione ad alias debet esse sita; nec obiectum tanquam causam agnoscit, sed ab ipsa intellectus potentia et natura pendere debet. Nam si supponamus, intellectum ens aliquod novum percepisse, quod nunquam existit, sicut aliqui Dei intellectum concipiunt, antequam res crearet (quae sane per-

nikdy klamně. Neboť ideje věci, jež jsou jasně a rozlišeně pojímány, jsou buď nejjednodušší nebo složené z nejjednodušších idejí, tj. jsou odvozeny z nejjednodušších idejí. Že věru nejjednodušší idea nemůže být klamná, to může jeden každý nahlédnout, pokud ví, co je pravdivé neboli rozumem pochopené a zároveň ví, co je klamně.

69. Neboť pokud se uváží, co zakládá formu pravdivého, je jisté, že pravdivá myšlenka se od klamně neodlišuje pouze vnějším pojmenováním, nýbrž hlavně vnitřně. Pochopí-li totiž řádně někdo zručný nějaký výtvar, ačkoli takový výtvar nikdy neexistoval a ani existovat nebude, je přesto jeho myšlenka pravdivá a je stále táz, ať už výtvar existuje čili nic. A naopak jestliže někdo říká, že například Petr existuje, aniž by věděl, že Petr existuje, je ona myšlenka ve vztahu k Petrovi klamná a nebo, chcete-li, nepravdivá, ačkoli Petr vskutku existuje. Tato věta: „Petr existuje“ totiž není pravdivá jinak než ve vztahu k tomu, kdo jistě ví, že Petr existuje.

70. Z toho vyplývá, že v idejích je dáno cosi reálného, skrze co se rozlišují pravdivé ideje od klamných. To bude nutno prozkoumat, aby chom měli nejlepší měřítko pravdy (již jsme totiž mluvili o tom, že z daného měřítka pravdivé ideje musíme určovat své myšlenky a že metodou je reflexivní poznání) a poznali vlastnosti rozumu. A nelze říkat, že tento rozdíl pochází z toho, že pravdivé myšlení je poznávání věci skrze její první příčinu, i když by se tak výrazně odlišilo od klamného, jak jsem výše vysvětlil. **Pravdivá** myšlenka se totiž říká také té, která zahrnuje esenci nějakého objektivního principu, jenž nemá příčinu a je poznáván skrze sebe v sobě.

71. Forma pravdivé myšlenky proto musí být kladena v tutéž myšlenku samu beze vztahu k jiným. Za příčinu nemůže uzнат ani objekt, neboť musí záviset na pouhé moci a přirozenosti rozumu. Jestliže totiž předpokládáme, že rozum poznal nějaké nové jsoucno, které nikdy neexistovalo, tak jako někteří chápou rozum Boha před tím, než stvořil věc (jejíž poznatek zajisté nemohl vzejít ze žádného objektu), a z takové-

ceptio a nullo obiecto oriri potuit), et ex tali perceptione alias legitime deduceret, omnes illae cogitationes verae essent, et a nullo obiecto externo determinatae, sed a sola intellectus potentia et natura dependerent. Quare id, quod formam verae cogitationis constituit, in ipsa eadem cogitatione est quaerendum, et ab intellectus natura deducendum.

72. Hoc igitur ut investigetur, ideam aliquam *veram* ob oculos ponamus, cuius obiectum maxime certo scimus a vi nostra cogitandi pendere, nec obiectum aliquod in natura habere: in tali enim idea, ut ex iam dictis patet, facilius id, quod volumus, investigare poterimus. Ex. gr. ad formandum conceptum globi fingo ad libitum causam, nempe semicirculum circa centrum rotari, et ex rotatione globum quasi oriri. Haec sane idea vera est, et quamvis sciamus nullum in natura globum sic unquam ortum fuisse, est haec tamen vera perceptio et facillimus modus formandi globi conceptum. Iam notandum, hanc perceptionem affirmare semicirculum rotari, quae affirmatio falsa esset, si non esset iuncta conceptui globi vel causae talem motum determinatis, sive absolute, si haec affirmatio nuda esset. Nam tum mens tantum tenderet ad affirmandum solum semicirculi motum, qui nec in semicirculi conceptu continetur, nec ex conceptu causae motum determinantis oritur. Quare *falsitas* in hoc solo consistit, quod aliquid de aliqua re affirmetur, quod in ipsius quem formavimus conceptu non continetur; ut motus vel quies de semicirculo. Unde sequitur simplices cogitationes non posse non esse *veras*; ut simplex semicirculi, motus, quantitatis etc. idea. Quicquid hae affirmationis continent, earum adaequat conceptum, nec ultra se extendit. Quare nobis licet ad libitum sine ullo erroris scrupulo ideas simplices formare.

73. Superest igitur tantum quarere, qua potentia mens nostra eas formare possit, et quousque ea potentia se extendat: hoc enim invento facile videbimus summam, ad quam possu-

ho poznatku by oprávněně odvozoval jiné, všechny ony myšlenky by byly pravdivé a nedeterminované žádným vnějším objektem, nýbrž závislé pouze na moci a přirozenosti rozumu. Proto to, co zakládá formu pravdivé myšlenky, je třeba hledat v těže samotné myšlenky a odvozovat z přirozenosti rozumu.

72. Aby to tedy bylo prozkoumáno, předložme si před zraky nějakou *pravdivou* ideu, o jejímž objektu nejvyšší měrou jistě víme, že závisí na naší síle poznávání, a že <tato idea> nikde v přírodě nemá objekt. V takové ideji totiž, jak je zřejmé z řečeného, budeme moci snadněji prozkoumat to, co chceme. Například k vytvoření pojmu koule vymyslím libovolnou příčinu, třeba že se otáčí polokruh kolem středu a z této rotace jakoby vzniká koule. Tato idea je dozajista pravdivá, a ačkoli víme, že v přírodě nikdy žádná koule takto nevznikla, je to přece pravdivý poznatek a nejsnazší způsob vytvoření pojmu koule. Ještě je třeba poznamenat, že tento poznatek přitakává rotaci polokruhu, kteréžto přitakání by bylo klamné, pokud by nebylo spojeno s pojmem koule nebo pojmem příčiny určující takový pohyb nebo v absolutním smyslu, pokud by to bylo pouhé přitakání. Neboť mysl by tehdy směřovala pouze k přitakání samotnému pohybu polokruhu, kterýžto pohyb není obsažen v pojmu polokruhu a nepochází ani z pojmu příčiny určující pohyb. *Klamnost* proto spočívá pouze v tom, že je přitakáváno něčemu z nějaké věci, co v samotném, námi utvořeném pojmu není obsaženo, jako pohyb nebo klid v polokruhu. Z toho vyplývá, že jednoduché myšlenky nemohou nebýt *pravdivé*, jako <například> jednoduchá myšlenka polokruhu, pohybu, kvantity atd. Cokoli tyto myšlenky obsahují jako přitakání, je adekvátní jejich pojmu a nesahá dále. Proto můžeme tvořit jednoduché ideje libovolně bez obav z jakéhokoli omylu.

73. Zbývá tedy pouze prozkoumat, která moc naší mysli je může vytvářet a jak daleko tato moc sahá. Když totiž toto objevíme, snadno nahlédneme nejvyšší poznání, ke kterému můžeme dospět. Je vskutku

mus pervenire, cognitionem. Certum enim est, hanc eius potentiam se non extendere in infinitum. Nam quum aliquid de aliqua re affirmamus, quod in conceptu, quem de ea formamus, non continetur, id defectum nostrae perceptionis indicat, sive quod mutilatas quasi et truncatas habemus cogitationes sive ideas. Motum enim semicirculi falsum esse vidimus, ubi nudus in mente est, eum ipsum autem verum, si conceptui globi iungatur, vel conceptui alicuius causae talem motum determinantis. Quod si de natura entis cogitantis sit, uti prima fronte videtur, cogitationes veras sive adaequatas formare, certum est, ideas inadaequatas ex eo tantum in nobis oriri, quod pars sumus alicuius entis cogitantis, cuius quaedam cogitationes ex toto, quaedam ex parte tantum nostram mentem constituunt.

74. Sed quod adhuc venit considerandum, et quod circa fictionem non fuit operae pretium notare, et ubi maxima datur deceptio, est, quando contingit, ut quaedam, quae in imaginatione offeruntur, sint etiam in intellectu, hoc est, quod clare et distincte concipiantur, quod tum, quam diu distinctum a confuso non distinguitur, certitudo, hoc est, idea vera cum non distinctis commiscetur. Ex. gr. quidam Stoicorum forte audiverunt nomen animae, et etiam quod sit immortalis, quae tantum confuse imaginabantur; imaginabantur etiam, et simul intelligebant corpora subtilissima cetera omnia penetrare, et a nullis penetrari. Quum haec omnia simul imaginabantur, concomitante certitudine huius axiomatis, statim certi reddebantur, mentem esse subtilissima illa corpora, et subtilissima illa corpora non dividi etc.

75. Sed ab hoc etiam liberamur, dum conamur ad normam datae verae ideae omnes nostras perceptiones examinare. Cavendum, uti initio diximus, ab iis, quas ex auditu aut ab experientia vaga habemus. Adde quod talis deceptio ex eo oritur, quod res nimis abstracte concipiunt; nam per se satis

jisté, že se tato moc myslí nerozepíná do nekonečna. Neboť když přitakáme něčemu z nějaké jiné věci, co není obsaženo v pojmu, který si o ní utváříme, ohlašuje to nedostatečnost našeho poznání neboli to, že máme jakoby zkomolené a znetvořené myšlenky nebo ideje. Vždyť jsme viděli, že pohyb polokruhu je klamný, pokud je pouze v myslí jako idea pohybu vůbec, avšak je pravdivý, je-li spojen s pojmem koule nebo pojmem nějaké příčiny určující takový pohyb. Pokud je v přirozenosti myslícího jsoučna to, že, jak se na první pohled ukazuje, vytváří pravdivé neboli adekvátní myšlenky, je jisté, že v nás neadekvátní ideje mohou pocházet pouze z toho, že jsme součástí nějakého myslícího jsoučna, jehož některé myšlenky zakládají naši mysl plně a některé jen z části.

74. Tím, co je nyní nutno uvážit a co nemělo cenu si pamatovat u smyšlenek, ale je to potřebné tam, kde se vyskytuje největší omylnost, je to, jak nastane, že to, co se objeví v představivosti, je také v rozumu, to znamená, že je jasně a rozlišeně pojímáno. Vždyť tehdy, když není rozlišováno rozlišené od zmateného, je jistota, tj. pravdivá idea, smísená s nerozlišenými <idejemi>. Například někteří stoikové náhodou zaslechli slovo duše a rovněž to, že je nesmrtelná, a to si zmateně představovali. Představovali si také a spolu s tím chápali, že nejjemnější tělíska pronikají všemi ostatními tělesy, ale sama žádnými pronikána nejsou. Když si zároveň toto všechno představovali jsouče si jisti tímto axiomem, dospěli ihned k přesvědčení, že právě ony nejjemnější částičky jsou myslí a že tato nejjemnější tělíska nejsou dělitelná atd.

75. Avšak také od toho se osvobodíme tehdy, když podle měřítka dané pravdivé ideje usilujeme o přezkoumání všech našich poznatků. Je třeba být ostražitý u těch, jak jsme řekli na počátku, které máme z doslechu nebo nejisté zkušenosti. K tomu ještě přistupuje to, že takový omyl pochází z toho, že <někteří> pojímají věci příliš abstrakt-

clarum est, me illud, quod in suo vero objecto concipio, alteri non posse applicare. Oritur denique etiam ex eo, quod prima elementa totius naturae non intelligunt; unde sine ordine procedendo, et naturam cum abstractis, quamvis sint vera axiomata, confundendo, se ipsos confundunt ordinemque naturae pervertunt. Nobis autem, si quam minime abstracte procedamus, et a primis elementis, hoc est, a fonte et origine naturae, quam primum fieri potest, incipiamus, nullo modo talis deceptio erit metuenda.

76. Quod autem attinet ad cognitionem originis naturae, minime est timendum, ne eam cum abstractis confundamus. Nam quum aliquid abstracte concipitur, uti sunt omnia universalialia, semper latius comprehenduntur in intellectu, quam revera in natura existere possunt eorum particularia. Deinde quum in natura dentur multa, quorum differentia adeo est exigua, ut fere intellectum effugiat, tum facile (si abstracte concipiuntur) potest contingere, ut confundantur. At quum origo naturae, ut postea videbimus, nec abstracte sive universaliter concipi possit, nec latius possit extendi in intellectu, quam revera est, nec ullam habeat similitudinem cum mutabilibus, nulla circa eius ideam metuenda est confusio, modo normam veritatis (quam iam ostendimus) habeamus. Est nimirum hoc ens unicum, infinitum,²⁷ hoc est, est omne esse, et praeter quod nullum datur esse.²⁸

²⁷ Haec non sunt attributa Dei, quae ostendunt ipsius essentiam, ut in philosophia ostendam. *Sp.*

²⁸ Hoc supra iam demonstratum est. Si enim tale ens non existeret, nunquam posset produci; adeoque mens plus posset intelligere, quam natura praestare, quod supra falsum esse constitit. *Sp.*

ně . Neboť je samo sebou dostatečně jasné, že to, co chápou v jeho pravém objektu, nemohu použít u jiných. Konečně pak omyl pochází také z toho, že <někteří> nechápou první elementy celé přirozenosti. Z toho pokračující bez uspořádání dále a směřující přirozenost s abstraktními, ačkoli snad pravdivými axiomy, matou sebe sama a převrací řád přírody. Pokud budeme postupovat co nejméně abstraktně a začneme u prvních elementů, tj. od zdroje a původu přirozenosti, co možná nejdříve, nemusíme se žádným způsobem obávat takového omylu.

76. Co se však týče poznání původu přirozenosti, tak se není třeba vůbec obávat toho, že bychom to mísili s abstrakty. Neboť je-li něco pojímáno abstraktně, jako je cokoli univerzálního,²⁶ je to v rozumu postihováno vždy širěji, než mohou jeho partikularity vskutku existovat v přirozenosti. Když však jsou v přirozenosti dány mnohé věci, jejichž rozdíl je tak malý, že téměř uniká rozumu, tak se může snadno (jsou-li věci pojímány abstraktně) stát, že jsou smíšený. Ale pokud původ přirozenosti, jak posléze uvidíme, nemůže být pojat abstraktně neboli univerzálně, ani nemůže mít v rozumu širší rozsah, než je ve skutečnosti, ani nemá žádnou podobnost s proměnlivými věcmi, pak není třeba se obávat, že jeho idea je zmatená, pokud máme měřítko pravdy (jak ještě ukážeme). Je to totiž jedinečné, nekonečné jsooucn^o,* tj. je vším a mimo něj není žádné dáno.^{**27}

26/ Cokoli univerzálního ve smyslu tradičního scholastického pojmu „universalii“.

* Spinozova poznámka: Toto nejsou atributy Boha, které ukazují jeho esenci, jak prokážu ve filosofii.

** Spinozova poznámka: To bylo již výše dokázáno. Kdyby totiž takové jsooucn^o neexistovalo, nemohlo by být nikdy vytvořeno. V důsledku toho by mohla mysl chápat více, než přirozenost poskytuje a to se výše ukázalo být klamn^é.

27/ J. Stern formuluje smysl tohoto paragrafu takto: „Abstrakta se týkají vždy jen vlastností věcí, které mají s jinými věcmi společné, nikoli vlastnosti, která tvoří zvláštnost této věci. Abstraktní pojem se proto nekryje s objektem, protože ho přesahuje.“ (Viz cit. překl., str. 44.)

X. De idea dubia

77. Hucusque de idea falsa. Superest, ut de idea dubia inquiramus, hoc est, ut inquiramus, quatenus sint ea, quae nos possunt in dubium pertrahere, et simul quomodo dubitatio tollatur. Loquor de vera dubitatione in mente, et non de ea, quam passim videmus contingere, ubi scilicet verbis, quamvis animus non dubitet, dicit quis se dubitare. Non est enim methodi hoc emendare, sed potius pertinet ad inquisitionem pertinaciae et eius emendationem.

78. Dubitatio itaque in anima nulla datur per rem ipsam, de qua dubitatur; hoc est, si tantum unica sit idea in anima, sive ea sit vera sive falsa, nulla dabitur dubitatio, neque etiam certitudo, sed tantum talis sensatio. Est enim in se nihil aliud nisi talis sensatio; sed dabitur per aliam ideam, quae non adeo clara ac distincta est, ut possimus ex ea aliquid certi circa rem, de qua dubitatur, concludere, hoc est, idea, quae nos in dubium coniicit, non est clara et distincta. Ex. gr. si quis nunquam cogitaverit de sensuum fallacia, sive experientia sive quomodocumque sit, nunquam dubitabit, an sol maior aut minor sit, quam apparet. Inde rustici passim mirantur, quum audiunt solem multo maiorem esse, quam globum terrae. Sed cogitando de fallacia sensuum oritur dubitatio,²⁹ et si quis post dubitationem acquisiverit veram cognitio-

²⁹ Id est, scit sensus aliquando se decepsisse. Sed hoc tantum confuse scit; nam nescit quomodo sensus fallant. *Sp.*

X. O pochybné ideji

77. Tolik tedy o klamné ideji. Zbývá, abychom prozkoumali *ideu pochybnou*, tj. abychom zkoumali, jaké jsou ideje, které nás mohou přivést k pochybnosti a zároveň jak pochybnost odstraňovat. Hovořím o pravém pochybování v mysli a ne o tom, čeho jsme tu a tam svědky, když sice slovy někdo říká, že pochybuje, ačkoli v duchu tak nečiní. Věcí metody není napravovat něco takového, spíše se jí jedná o zkoumání zatvrzelosti a jejího napravování.

78. Žádná pochybnost tedy není v duši dána samotnou věcí, o níž se pochybuje. To znamená, že je-li v duši pouze jedna jediná idea, ať už pravdivá nebo klamná, nebude dána žádná pochybnost, ale také ne jistota, nýbrž pouze takový vjem.²⁸ Vždyť idea v sobě není nic jiného než takový vjem. Pochybnost však bude dána skrze jinou ideu, která není tak dalece jasná a rozlišená, abychom z ní mohli vyvodit něco jistého ve vztahu k věci, o níž je pochybováno. To znamená, že idea, jež nás uvrhává v pochybnost, není jasná a rozlišená. Například pokud někdo nikdy nepřemýšlel o klamavosti smyslů, ať už ve zkušenosti nebo v čemkoli jiném, nikdy nezapochoyboval, zda je Slunce větší nebo menší, než se jeví. Proto se venkované diví, když slyší, že je Slunce mnohem větší než zeměkoule. Avšak z přemýšlení o klamavosti smyslů pochází pochybnost.* Když ale někdo po pochybování získal pravdivé poznání

28/ Je zde použit termín „sensatio“ – odvozeno od slovesa „sentire“ = smysly čít, vnímat, znamenat, pozorovat, cítit, zakusit, poznat, seznat, minit, myslet, mít za to, smýšlet. V tomto ohledu je tedy idea něčím, co samo o sobě, v sobě, představuje cosi doprovázeného pouze a jen jakýmsi vjemem, pocitem, přičemž nahlédneme-li to izolovaně, zůstává právě tento pocit či vjem. Pro samotné slovo „sensatio“ byly použity různé ekvivalenty: F. Krejčí „vjem“, O. Gajdošová-Toscana „pocit“, J. Stern „die Empfindung“, J. Borovskij „oščuščenje“, R. H. M. Elwes „sensation“. J. Stern k tomu poznamenává: „talis“. Slovo může mít jen ten smysl, že vyjadřuje specifčnost ideje ve vztahu k jejímu objektu. Idea jablka je vjem jablka, idea domu je vjem domu.“ (Cit. překl., str. 45.)

* Spinozova poznámka: To jest člověk ví, že se smysly někdy mýlí. Ale ví to pouze zmateně, neboť neví, jak smysly klamou.

nem sensuum, et quomodo per eorum instrumenta res ad distantiam repraesententur, tum dubitatio iterum tollitur.

79. Unde sequitur, nos non posse veras ideas in dubium vocare ex eo, quod forte aliquis Deus deceptor existat, qui vel in maxime certis nos fallit, nisi quam diu nullam habemus claram et distinctam ideam, hoc est, si attendamus ad cognitionem, quam de origine omnium rerum habemus, et nihil inveniamus, quod nos doceat, eum nos esse deceptorem eadem illa cognitione, qua, quum attendimus ad naturam trianguli, invenimus eius tres angulos aequales esse duobus rectis. Sed si talem cognitionem Dei habemus, qualem habemus trianguli, tum omnis dubitatio tollitur. Et eodem modo, quo possumus pervenire ad talem cognitionem trianguli, quamvis non certo sciamus, an aliquis summus deceptor nos fallat, eodem etiam modo possumus pervenire ad talem Dei cognitionem, quamvis non certo sciamus, an detur quis summus deceptor, et, modo eam habeamus, sufficiet ad tollendam, uti dixi, omnem dubitationem, quam de ideis claris et distinctis habere possumus.

80. Porro si quis recte procedat investigando quae prius sunt investiganda, nulla interrupta concatenatione rerum, et sciat, quomodo quaestiones sint determinandae, antequam ad earum cognitionem accingamur, nunquam nisi certissimas ideas, id est, claras et distinctas habebit. Nam *dubitatio* nihil aliud est, quam suspensio animi circa aliquam affirmationem aut negationem, quam affirmaret aut negaret, nisi occurreret aliquid, quo ignoto cognitio eius rei debet esse imperfecta. Unde colligitur, quod dubitatio semper oritur ex eo, quod res absque ordine investigentur.

smyslového vnímání a toho, jakým způsobem je vzdálená věc předváděna prostřednictvím jeho orgánů, tak pochybnost opět mizí.

79. Z toho vyplývá, že nemůžeme pravdivé ideje brát v pochybnost jen proto, že snad existuje nějaký Bůh klamatel, který nás klame i v naprosto jistých věcech, nýbrž <můžeme to učinit> pouze potud, pokud nemáme žádnou jasnou a rozlišenou ideu. To značí, že když se hlouběji zaměříme na poznání, které máme o původu všech věcí, tak nenalézáme nic, co by nás tímž poznatkem, pomocí něhož zaměřujeme se na přirozenost trojúhelníka shledáváme, že jeho tři úhly jsou rovné dvěma pravým, poučovalo o tom, že je <Bůh> klamatel. Jestliže tedy máme takové poznání Boha, jaké máme o trojúhelníku, tak mizí všechna pochybnost. A stejným způsobem, kterým můžeme dosáhnout takového poznání trojúhelníka, ačkoli jistě nevíme, zda nás nějaký nejvyšší klamatel neklame, můžeme také dospět k takovému poznání Boha, ačkoli jistě nevíme, zda je dán nějaký nejvyšší klamatel. Ale to, že takové poznání máme, dostačuje k odstranění, jak jsem řekl, všeho pochybování, jež můžeme mít o jasných a rozlišených idejích.

80. A dále bude-li někdo správně postupovat ve zkoumání toho, co má být ponejprv prozkoumáno bez přerušení spojitosti věcí, a bude vědět, jakým způsobem musí být vymezeny otázky před tím, než pokročíme k jejich poznání, nebude mít nikdy jiné než nejjistější ideje, tj. jasné a rozlišené. Neboť *pochybování* není nic jiného než uvíznutí ducha mezi nějakým přitakáním nebo popřením, kterým by přitakával nebo popíral, kdyby se neobjevilo něco, kvůli neznalosti čeho musí být poznání dotyčné věci nedokonalé. Z toho se usuzuje, že pochybnost vždy pochází z toho, že věci jsou zkoumány neuspořádaně.

XI. De memoria et oblivione. Conclusio

81. Haec sunt, quae promisi tradere in hac prima parte methodi. Sed ut nihil omittam eorum, quae ad cognitionem intellectus et eius vires possunt conducere, tradam etiam pauca de memoria et oblivione; ubi hoc maxime venit considerandum, quod memoria corroboretur ope intellectus, et etiam absque ope intellectus. Nam quoad primum, quo res magis est intelligibilis, eo facilius retinetur, et contra, quo minus, eo facilius eam obliviscimur. Ex gr. si tradam alicui copiam verborum solutorum, ea multo difficilius retinebit, quam si eadem verba in forma narrationis tradam.

82. Corroboratur etiam absque ope intellectus, scilicet a vi, qua imaginatio aut sensus, quem vocant communem, afficitur ab aliqua re singulari corporea. Dico *singularem*; imaginatio enim tantum a singularibus afficitur. Nam si quis legerit ex. gr. unam tantum fabulam amatoriam, eam optime retinebit, quam diu non legerit plures alias eius generis, quia tum sola viget in imaginatione. Sed si plures sint eiusdem generis, simul omnes imaginamur, et facile confudimur. Dico etiam *corpoream*; nam a solis corporibus afficitur imaginatio. Quum itaque memoria ab intellectu corroboretur, et etiam sine intellectu, inde concluditur, eam quid diversum esse ab intellectu, et circa intellectum in se spectatum nullam dari memoriam, neque oblivionem.

83. Quid ergo erit *memoria*? Nihil aliud, quam sensatio impressionum cerebri simul cum cogitatione ad determinatam durationem³⁰ sensationis; quod etiam ostendit reminis-

³⁰ Si vero duratio sit indeterminata, memoria eius rei est imperfecta, quod quisque etiam videtur a natura didicisse. Saepe enim, ut alicui melius credamus in eo, quod dicit, rogamus, quando et ubi id contigerit. Quamvis

XI. O paměti a zapomínání. Závěr

81. Toto jsou věci, které jsem slíbil probrat v této první části metody. Abych však neopomněl nic z toho, co může vést k poznání rozumu a jeho sil, pojednám rovněž něco málo o *paměti* a *zapomínání*. Zde se musí hlavně uvážít to, že paměť je posilována s pomocí rozumu i bez ní. Totiž ohledně prvé možnosti platí, že čím více je věc pochopitelná, tím snadněji se zapamatuje. A naopak čím méně je pochopitelná, tím snadněji ji zapomeneme. Například jestliže někomu podám řadu nesusouvějících slov, bude si ji mnohem obtížněji pamatovat, než když mu podám tatáž slova ve formě vyprávění.

82. Paměť se posiluje rovněž bez pomoci rozumu, a to silou, kterou je od nějaké jednotlivé tělesné věci podněcována představivost nebo smysl nazývaný společný.²⁹ Říkám *jednotlivé*, neboť představivost je podněcována pouze jednotlivinami. Vždyť přečte-li si někdo například jen jedinou milostnou historku, bude si ji výborně pamatovat, protože v představivosti utkvívá živě pouze ona, do té doby, než si přečte mnohé jiné téhož druhu. Jsou-li totiž všechny stejného druhu a představujeme si je zároveň, snadno je popleteme. Říkám také *tělesné*, neboť představivost je podněcována pouze tělesy. A tak je-li paměť posilována pomocí rozumu i bez ní, je z toho vyvozen závěr, že je paměť něčím rozdílným od rozumu a v rozumu uvažovaném v sobě samém není dána žádná paměť ani žádné zapomínání.

83. Čím tedy bude *paměť*? Ničím jiným než vjemem³⁰ mozkových impresí spojeným s myšlenkou o určitém trvání* vjemu, což také ukazuje vzpomínka. Neboť při vzpomínce duše myslí na onen vjem, avšak

29/ Podle německých komentátorů (Stern, Auerbach, Kirchmann) „sensus quem vocant communis“ – obecný smysl, co nedává žádný smyslový orgán. Pravděpodobně tak má být označena obrazotvornost jako smysl, který v sobě zahrnuje všechny smysly tím, že může všechny smyslové impresie více nebo méně živě reprodukovat.

30/ I zde se objevuje termín „sensatio“ ve smyslu jakéhosi vnitřního pocítování.

* Spinozova poznámka: Je-li však trvání neurčené, je zapamatování si věci nedokonalé, což se také každý, zdá se, přirozeně naučil. Abychom někomu lépe věřili v tom, co říká, často se tážeme, kdy a kde se to přihodilo. I když i samotné ideje mají rovněž své

centia. Nam ibi anima cogitat de illa sensatione; sed non sub continua duratione; et sic idea istius sensationis non est ipsa duratio sensationis, id est, ipsa memoria. An vero ideae ipsae aliquam patiantur corruptionem, videbimus in philosophia. Et si hoc alicui valde absurdum videatur, sufficiet ad nostrum propositum, ut cogitet, quod, quo res est singularior, eo facilius retineatur, sicut ex exemplo comoediae modo allato patet. Porro quo res intelligibilior, eo etiam facilius retinetur. Unde maxime singularem et tantummodo intelligibilem non poterimus non retinere.

84. Sic itaque distinximus inter ideam veram et ceteras perceptiones, ostendimusque, quod ideae fictae, falsae et ceterae habeant suam originem ab *imaginatione*, hoc est, a quibusdam sensationibus fortuitis (ut sic loquar) atque solutis, quae non oriuntur ab ipsa mentis potentia, sed a causis externis, prout corpus sive somniando sive vigilando varios accipit motus. Vel si placet, hic per imaginationem quicquid velis cape, modo sit quid diversum ab intellectu, et unde anima habeat rationem patientis. Perinde enim est quicquid capias, postquam novimus eandem quid vagum esse, et a quo anima patitur, et simul etiam novimus, quomodo ope intellectus ab eadem liberamur. Quare etiam nemo miretur, me hic nondum probare, dari corpus et alia necessaria, et tamen loqui de imaginatione, de corpore et eius constitutione. Nempe, ut dixi, est perinde quid capiam, postquam novi, esse quid vagum etc.

85. At ideam veram simplicem esse ostendimus aut ex simplicibus compositam, et quae ostendit, quomodo et cur aliquid

etiam ideae ipsae suam habeant durationem in mente, tamen quum assueti simus durationem determinare ope alicuius mensurae motus, quod etiam ope imaginationis fit, ideo nullam adhuc memoriam observamus, quae sit purae mentis. *Sp.*

bez nepřerušeno trvání. A tak idea onoho vjemu není samotným trváním vjemu, tj. samotnou pamětí. Zda vskutku ideje připouštějí nějaké přerušení, uvidíme ve filosofii. A pokud se to někomu zdá příliš absurdní, pro naše téma postačí, aby uvážil to, že čím je věc jednotlivější, tím snadněji se pamatuje, jak je zřejmé z uvedeného příkladu milostné historky. Dále čím je věc pochopitelnější, tím se rovněž snadněji zapamatuje. Proto si věc obzvláště jedinečnou a výjimečně pochopitelnou nemůžeme nezapamatovat.

84. Takto jsme tedy rozlišili pravdivé ideje a ostatní poznatky a ukázali jsme, že ideje smyšlené, klamné a ostatní mají svůj původ v *představivosti*, tj. v nějakých (mám-li se tak vyjádřit) nahodilých a nesouvislých vjemech,³¹ které nevznikají z moci mysli samé, ale z vnějších příčin tak, jako tělo vnímá, ať už v bdělém stavu nebo ve snění, různé pohyby. Nebo je-li libo, chápej zde představivost, jakkoli chceš, jen když bude něčím rozdílným od rozumu a něčím, co zachová duši její pasivní ráz. Potom co jsme poznali, že představivost je něčím nejistým a duše se v ní stává pasivní, a zároveň potom co jsme také poznali, jak se od ní můžeme pomocí rozumu osvobodit, je vcelku jedno, co pod představivostí rozumíš. Proto ať se nikdo nediví, že zde nebudu nijak dokazovat, že existuje tělo a jiné nutné věci, a přesto hovoříme o představivosti, těle a jeho konstituci. Vždyť, jak jsem řekl, nijak nezáleží na tom, co chápou pod představivostí, když jsem poznal, že je něčím nejistým atd.

85. O pravdivé ideji jsme naproti tomu dokázali, že je jednoduchá nebo složená z jednoduchých idejí a že ukazuje, jak a proč něco je nebo

trvání v mysli, přece jen, protože když jsme zvyklí trvání určovat pomocí míry nějakého pohybu, což znamená rovněž pomocí představivosti, nezaznamenali jsme dosud žádnou pamět, která by byla čistou myslí.

31/ Zde je „sensatio“ míněno jako vjem čehosi vnějšího.

sit aut factum sit, et quod ipsius effectus obiectivi in anima procedunt ad rationem formalitatis ipsius obiecti: id quod idem est, ac veteres dixerunt, nempe veram scientiam procedere a causa ad effectus; nisi quod nunquam, quod sciam, conceperunt, uti nos hic, animam secundum certas leges agentem et quasi aliquod automatatum spirituale.

86. Unde, quantum in initio licuit, acquisivimus notitiam nostri intellectus, et talem normam verae ideae, ut iam non vereamur, ne vera cum falsis aut fictis confundamus; nec etiam mirabimur, cur quaedam intelligamus, quae nullo modo sub imaginationem cadunt, et alia sint in imaginatione, quae prorsus oppugnant intellectum; alla denique cum intellectu conveniant. Quandoquidem novimus operationes illas, a quibus imaginationes producuntur, fieri secundum alias leges prorsus diversas a legibus intellectus, et animam circa imaginationem tantum habere rationem patientis.

87. Ex quo etiam constat, quam facile ii in magnos errores possunt delabi, qui non accurate distinxerunt inter imaginationem et intellectionem. In hos ex. gr. quod extensio debeat esse in loco, debeat esse finita, cuius partes ab invicem distinguuntur realiter, quod sit primum et unicum fundamentum omnium rerum, et uno tempore maius spatium occupet, quam alio, multaque eiusmodi alia, quae omnia prorsus oppugnant veritatem, ut suo loco ostendemus.

88. Deinde quum verba sint pars imaginationis, hoc est, quod, prout vage ex aliqua dispositione corporis componuntur in memoria, multos conceptus fingamus, ideo non dubitandum, quin etiam verba, aequae ac imaginatio, possint esse causa multorum magnorumque errorum, nisi magnopere ab ipsis caveamus.

89. Adde quod sint constituta ad libitum et ad captum vulgi, adeo ut non sint nisi signa rerum, prout sunt in imaginatione, non autem prout sunt in intellectu; quod clare patet ex

se stalo a že její objektivní účinky v duši probíhají podle rázu formální stránky objektu. To je totéž, co říkali staří <myslitelé>, totiž že pravdivé vědění probíhá od příčiny k účinku, jenže staří <myslitelé>, jak vím, nikdy nechápali duši jako my zde, jako jednající podle určitých zákonů a jako cosi jako duchovní automat.

86. Z toho, bylo-li to na počátku možné, jsme získali poznatek o našem rozumu a takové měřítko pravdivé ideje, že se již neobáváme, že budeme plést ideje pravdivé s idejemi klamnými nebo smyšlenými. Rovněž se nedívíme, proč chápeme něco, co žádným způsobem nespadá do představivosti, a že naopak v představivosti jsou jiné věci, které rozumu zvláště odporují, a také jiné, které s rozumem souhlasí. Vždyť jsme koneckonců poznali ony úkony, kterými jsou představy vytvářeny, i to, že se dějí podle jiných, od zákonů rozumu výrazně odlišných zákonů a že se duše vzhledem k představivosti chová vždy pasívně.

87. V tom je také založeno to, že do velikých omylů mohou snadno upadnout ti, kteří přesně nerozlišují mezi představováním a chápáním. To se týká například toho, že rozlehlost musí být v místě, musí být konečná, její části musí být od sebe reálně rozlišovány, je prvním a jediným základem všech věcí a v jednom okamžiku zaujímá větší prostor než v jiném, a mnoha jiných podobných věcí, které všechny výrazně odporují pravdě, jak na patřičném místě ukážeme.

88. Dále poněvadž jsou slova částí představivosti, tj. proto, že si mnohé pojmy vymýšlíme podle toho, jak jsou v paměti slova nejistě skládána z nějakých tělesných dispozic, nelze vůbec pochybovat o tom, že také slova stejně jako představivost mohou být příčinou mnoha velikých omylů, pokud se před nimi nemáme maximálně na pozoru.

89. K tomu se navíc přidává, že jsou slova vytvářena libovolně a podle obvyklého lidského chápání, takže jsou pouhými znaky věcí podle toho, jak jsou v představivosti, a nikoli podle toho, jak jsou v rozumu.

eo, quod omnibus iis, quae tantum sunt in intellectu, et non in imaginatione, nomina imposuerunt saepe negativa, uti sunt, incorporeum, infinitum etc.; et etiam multa, quae sunt revera affirmativa, negative exprimunt, et contra, uti sunt increatum, independens, infinitum, immortale etc., quia nimirum horum contraria multo facilius imaginamur: ideoque prius primis hominibus occurrerunt, et nomina positiva usurparunt. Multa affirmamus et negamus, quia natura verborum id affirmare et negare patitur, non vero rerum natura; adeoque hac ingorata facile aliquid falsum pro vero sumeremus.

90. Vitamus praeterea aliam magnam causam confusionis, et quae facit, quo minus intellectus ad se reflectat. Nempe quum non distinguimus inter imaginationem et intellectum, putamus ea, quae facilius imaginamur, nobis esse clariora, et id, quod imaginamur, putamus intelligere. Unde quae sunt postponenda, antepo-
nimus, et sic verus ordo progrediendi pervertitur, nec aliquid legitime concluditur.

Je to jasně patrné z toho, že všem těm věcem, které jsou pouze v rozumu a nejsou v představivosti, dali <lidé> často jména popírající jako: netělesný, nekonečný atd. a rovněž mnoho takových <věcí>, jež jsou vskutku kladné, vyjádřili záporně a naopak, jako <slova>: nestvořené, nezávisející, nekonečné, nesmrtelné atd., a to proto, že si jejich opak mnohem snadněji představujeme. Ostatně proto si ho³² první lidé dříve uvědomili a použili pro něho kladná jména. Mnohému přitakáváme a mnohé popíráme, protože přirozenost slov přitakání a popírání snáší, byť ovšem přirozenost věcí vůbec ne. A tak neznajíce ji, mohli bychom snadno zaměnit něco pravdivého za něco klamného.

90. Mimoto se varujeme ještě jiné velké příčiny zmatení způsobující to, že se rozum málo reflektuje. Když nerozlišujeme mezi představováním a chápáním, dozajista se domníváme, že to, co si snadněji představujeme, je nám jasnější, a tomu, co si představujeme, také rozumíme. Tím klademe na první místo to, co je druhotné, a tak je převráceno právě uspořádání postupu a žádný závěr není oprávněně vyvozen.

32/ Rozumí se onen opak, tj. kladná forma toho, co je vyjadřováno zápornou formou.

XII. Methodi pars secunda. De duplici perceptione

91. Porro, ut tandem ad secundam partem huius methodi³¹ perveniamus, proponam primo nostrum scopum in hac methode, ac deinde media, ut eum attingamus. Scopus itaque est claras et distinctas habere ideas, tales videlicet, quae ex pura mente, et non ex fortuitis motibus corporis factae sint. Deinde omnes ideae ad unam ut redigantur, conabimur eas tali modo concatenare et ordinare, ut mens nostra, quoad eius fieri potest, referat obiective formalitatem naturae, quoad totam et quoad eius partes.

92. Quoad primum, ut iam tradidimus, requiritur ad nostrum ultimum finem, ut res concipiatur vel *per solam suam essentiam* vel *per proximam suam causam*. Scilicet si res sit in se, sive ut vulgo dicitur, causa sui, tum per solam suam essentiam debet intelligi; si vero res non sit in se, sed requirat causam, ut existat, tum per proximam suam causam debet intelligi. Nam revera cognitio effectus nihil aliud est, quam perfectiorem causae cognitionem acquirere.³²

93. Unde nunquam nobis licebit, quam diu de inquisitione rerum agimus, ex abstractis aliquid concludere, et magnopere cavebimus, ne misceamus ea, quae tantum sunt in intellectu, cum iis, quae sunt in re. Sed optima conclusio erit deprecanda ab essentia aliqua particulari affirmativa, sive a vera et legitima definitione. Nam ab axiomatis solis universalibus non potest intellectus ad singularia descendere, quandoqui-

³¹ Praecipua huius partis regula est, ut ex prima parte sequitur, recensere omnes ideas, quas ex puro intellectu in nobis invenimus, ut eae ab iis, quas imaginamur, distinguantur; quod ex proprietatibus uniuscuiusque, nempe imaginationis et intellectionis, erit eliciendum. *Sp.*

³² Nota, quod hinc appareat, nihil nos de natura posse intelligere, quin simul cognitionem primae causae sive Dei amplio rem reddamus. *Sp.*

XII. Druhá část metody. O dvojitím poznávání

91. Abychom přešli ke druhé části metody,* vytyčím nejprve náš cíl v této metodě a pak prostředky k tomu, abychom ho dosáhli. Cílem je tedy mít jasné a rozlišené ideje, tj. takové, které jsou utvořené z čisté mysli, a nikoli z nahodilých pohybů těla. Kvůli tomu, aby všechny ideje byly zpětně převedeny na jednu, se budeme snažit pospojovat je a uspořádat tak, aby naše mysl, je-li toho schopna, objektivně odrážela formální ráz přírody jak v celku, tak i v jejích částech.

92. Ve vztahu k prvému, jak jsme již sdělili, se vyžaduje pro náš nejvyšší účel, aby věc byla pojata buď *skrze svou vlastní esenci* nebo *skrze nejbližší příčinu*. Je-li věc v sobě nebo, jak se obvykle říká, je-li příčinou sebe sama, pak musí být pochopena jen ze své esence. Pokud není v sobě, nýbrž pro svou existenci vyžaduje příčinu, pak musí být pochopena ze své nejbližší příčiny. Neboť poznání účinku vskutku není ničím jiným než dosažením dokonalejšího poznání příčiny.**

93. Proto nám, pokud se zabýváme zkoumáním věcí, nebude nikdy dovoleno činit nějaké závěry z abstrakt. A budeme se muset mít bedlivě na pozoru, abychom nemísili ty <záležitosti>, které jsou toliko v rozumu, s těmi, které jsou ve věci. Avšak nejlepší závěr bude muset být odvozen z nějaké zvláštní potvrzené esence neboli z pravdivé a oprávněné definice. Rozum totiž nemůže sestupovat od samotných

* Spinozova poznámka: Hlavním pravidlem této části je, jak vyplývá z první části, posoudit všechny ideje čistého rozumu, které v sobě nalézáme, a odlišit je od představ. To bude nutné vyzkoumat z vlastností obojího, představování i chápání.

** Spinozova poznámka: Povšimni si, že z toho je patrné, že z přirozenosti nemůžeme pochopit nic, pokud nezískáme zároveň lepší poznání první příčiny neboli Boha.

dem axiomata ad infinita se extendunt, nec intellectum magis ad unum, quam ad aliud singulare contemplandum determinant.

94. Quare recta inveniendi via est ex data aliqua definitione cogitationes formare: quo eo felicius et facilius procedet, quo rem aliquam melius definiverimus. Quae cardo totius huius secundae methodi partis in hoc solo versatur, nempe in conditionibus bonae definitionis cognoscendis, et deinde in modo eas inveniendi. Primo itaque de conditionibus definitionis agam.

univerzálních axiomů k jednotlivostem, protože axiomy mají nekonečný rozsah a neurčují rozum k uvažování o jedné jednotlivě více než o jiné.

94. Proto je správnou cestou objevování vytvářet myšlenky z nějaké dané definice. To bude probíhat tím úspěšněji a snadněji, čím lépe budeme nějakou věc definovat. Proto se jádro celé této druhé části metody týká pouze tohoto: poznávání podmínek dobrého definování a způsobu, jak je odhalit. Nejprve tedy pojednám o *podmínkách definování*.

XIII. De conditionibus definitionis

95. *Definitio* ut dicatur *perfecta*, debet intimam essentiam rei explicare, et cavere, ne eius loco propria quaedam usurpemus. Ad quod explicandum, ut alia exempla omittam, ne videar aliorum errores velle detegere, adferam tantum exemplum alicuius rei abstractae, quae perinde est, quomodocumque definiatur, circuli scilicet: quod si definiatur, esse figuram aliquam, cuius lineae a centro ad circumferentiam ductae sunt aequales, nemo non videt talem definitionem minime explicare essentiam circuli, sed tantum eius aliquam proprietatem. Et quamvis, ut dixi, circa figuras et cetera entia rationis hoc parum referat, multum tamen refert circa entia physica et realia: nimirum, quia proprietates rerum non intelliguntur, quam diu earum essentiae ignorantur; si autem has praetermittimus, necessario concatenationem intellectus, quae naturae concatenationem referre debet, pervertemus, et a nostro scopo prorsus abberabimus.

96. Ut itaque hoc vitio liberemur, erunt haec *observanda* in definitione.

I. Si res sit creata, definitio debet, uti diximus, comprehendere causam proximam. Ex. gr. circulus secundum hanc legem sic esset definiendus: eum esse figuram, quae describitur a linea quacumque, cuius alia extremitas est fixa, alia mobilis, quae definitio clare comprehendit causam proximam.

II. Talis requiritur conceptus rei sive definitio, ut omnes proprietates rei, dum sola, non autem cum aliis coniuncta spectatur, ex ea concludi possint, uti in hac definitione circuli videre est. Nam ex ea clare concluditur omnes lineae a centro ad circumferentiam ductas aequales esse; quodque hoc sit necessarium requisitum definitionis, adeo per se est attendenti manifestum, ut non videatur operae pretium in ipsius de-

XIII. O podmínkách definování

95. Má-li se o *definici* říci, že je *dokonalá*, musí vysvětlovat nejnějnější esenci věci a vyvarovat se toho, abychom místo ní vzali nějakou vlastnost. Necháváje stranou jiné příklady, aby se nezdálo, že chci vyhledávat chyby jiných, uvedu k vysvětlení toho pouze příklad nějaké abstraktní věci, jež je stejná, ať už se definuje jakkoli. Takovou věcí je kruh. Pokud by byl definován takto: Je to nějaký útvar, u kterého jsou přímky vedené od středu k obvodu stejné, pak každý uvidí, že taková definice vůbec nevysvětluje esenci kruhu, ale pouze nějakou jeho vlastnost. A ačkoli, jak jsem řekl, u útvarů a jiných rozumových jsoucena na tom pramálo záleží, tak u jsoucena fyzických a reálných na tom záleží mnoho. Zajisté, protože vlastnosti věcí nejsou pochopeny, dotud, dokud nejsou poznány jejich esence. Kdybychom to pominuli a zanedbali, převrátíme nutně souvislost rozumového chápání, která má dbát a odrážet souvislost přirozenou, a dočista se odchýlíme od našeho cíle.

96. Máme-li se takové chyby vyvarovat, *musí se* u definic *sledovat* toto:
I. Je-li to věc stvořená, bude muset definice, jak jsme řekli, postihnout nejbližší příčinu. Například kruh by měl být podle tohoto zákona definován takto: Je to útvar, který je opisován libovolnou přímkou, jejíž jeden konec je pevný a druhý pohyblivý. Tato definice jasně postihuje nejbližší příčinu.

II. Žádoucí je takový pojem věci neboli definice, z níž by mohly být vyvozeny všechny vlastnosti věci, pokud je uvažována sama v sobě, a ne ve spojení s jinými věcmi, jak je to patrné v uvedené definici kruhu. Z ní se totiž jasně vyvozuje, že všechny přímky vedené od středu k obvodu jsou stejné. Že se toto nutně vyžaduje od definice, je pro každého pozorně myslícího člověka natolik samo o sobě zřejmé, že se

monstratione morari, nec etiam ostendere ex hoc secundo requisito omnem definitonem debere esse affirmativam. Loquor de affirmatione intellectiva, parum curando verbalem, quae propter verborum penuriam poterit fortasse aliquando negative exprimi, quamvis affirmative intelligatur.

97. Definitionis vero rei increatae haec sunt requisita.

I. Ut omnem causam secludat, hoc est, obiectum nullo alio praeter suum esse egeat ad sui explicationem.

II. Ut data eius rei definitione nullus maneat locus quaestioni, an sit.

III. Ut nulla quoad mentem habeat substantiva, quae possint adiectivari, hoc est, ne per aliqua abstracta explicetur.

IV. Et ultimo (quamvis hoc notare non sit valde necessarium) requiritur, ut ab eius definitione omnes eius proprietates concludantur. Quae etiam omnia attendenti accurante fiunt manifesta.

98. Dixi etiam, quod optima conclusio erit depromenda ab essentia aliqua particulari affirmativa. Quo enim specialior est idea, eo distinctior, ac proinde clarior est. Unde cognitio particularium quam maxime nobis quaerenda est.

nezdá být nutné zdržovat se dokazováním a rovněž ukazováním toho, že z tohoto druhého požadavku plyne, že každá definice musí být přitakávající. Hovořím o přitakávání rozumovém, pramálo dbám na slovní přitakání, které může být kvůli nedostatku slov mnohdy vyjádřeno záporně, ačkoli je míněno přitakávajícím způsobem.

97. A požadavky na definici věci nestvořené jsou pak tyto:

I. Aby vylučovala každou příčinu, tj. aby objekt ke svému vysvětlení nevyžadoval nic jiného než své bytí.

II. Aby se tím, že je podána definice věci, neposkytovalo žádné místo pro otázku, zda věc je.

III. Aby ve vztahu k mysli neobsahovala žádná substantiva, která by se mohla stát adjektivy, tj. aby nebyla vysvětlována pomocí nějakých abstrakt.

IV. A konečně (i když poznamenávat to není téměř nutné) se vyžaduje, aby se z definice nestvořené věci vyvozovaly všechny její vlastnosti. Toto všechno se stává pro pozorně a přesně myslící <lidi> úplně samozřejmé.

98. Také jsem řekl, že nejlepší vyvozování musí být vybráno z nějaké potvrzené zvláštní esence. Čím zvláštnější je idea, tím je také rozlišenější a jasnější. Proto je pro nás co nejvíce potřebné poznání jednotlivin.

XIV. De media quibus res aeternae cognoscuntur

99. Quoad ordinem vero, et ut omnes nostrae perceptiones ordinentur et uniantur, requiritur, uti, quam primum fieri potest et ratio postulat, inquiremus, an detur quoddam ens, et simul quale, quod sit omnium rerum causa, ut eius essentia obiectiva sit etiam causa omnium nostrarum idearum, et tum mens nostra, uti diximus, quam maxime referet naturam. Nam et ipsius essentiam et ordinem et unionem habebit obiective. Unde possumus videre, apprime nobis esse necessarium, ut semper a rebus physicis sive ab entibus realibus omnes nostras ideas deducamus, progrediendo, quoad eius fieri potest, secundum seriem causarum ab uno ente reali ad aliud ens reale, et ita quidem, ut ad abstracta et universalia non transeamus, sive ut ab iis aliquid reale non concludamus, sive ut ea ab aliquo reali non concludantur. Utrumque enim verum progressum intellectus interrumpit.

100. Sed notandum, me hic per seriem causarum et realium entium non intelligere seriem rerum singularium mutabilium, sed tantummodo seriem rerum fixarum aeternarumque. Seriem enim rerum singularium mutabilium impossibile foret humanae imbecillitati assequi, quum propter earum omnem numerum superantem multitudinem, tum propter infinitas circumstantias in una et eadem re, quarum unaquaeque potest esse causa, ut res existat aut non existat. Quandoquidem earum existentia nullam habet connexionem cum earundem essentia, sive (ut iam diximus) non est aeterna veritas.

101. Verumenimvero neque etiam opus est, ut earum seriem intelligamus: siquidem rerum singularium mutabilium essentiae non sunt depromendae ab earum serie sive ordine existendi, quum hic nihil aliud nobis praebet praeter denominationes extrinsecas, relationes, aut ad summum circumstantias; quae omnia longe absunt ab intima essentia rerum.

XIV. O prostředcích, kterými jsou poznány věčné věci

99. Ve vztahu k uspořádání a k tomu, aby všechny naše poznatky byly uspořádány a sjednoceny, se ovšem vyžaduje, abychom zkoumali, co možná nejdříve a jak rozum požaduje, zda je dáno nějaké a spolu s tím i jaké jsoucno, které je příčinou všech věcí a jehož objektivní esence by byla taktéž příčinou všech našich idejí. Neboť teprve pak bude naše mysl, jak jsme řekli, co nejvíce obrazet přirozenost a rovněž bude objektivně mít její esenci i řád i jednotu. Z toho můžeme nahlédnout, že je především pro nás nutné, abychom vždy odvozovali všechny naše ideje od fyzických věcí neboli od reálných jsoucen postupující pokud možno podle uspořádání příčin od jednoho reálného jsoucna k jinému reálnému jsoucnu a to tak, abychom nepřišli k abstraktům a univerzáliím nebo abychom z nich nevyvozovali něco reálného či aby nebyly vyvozovány z něčeho reálného. Obojí totiž přerušuje pravdivý postup rozumu.

100. Je ovšem potřeba poznamenat, že zde řadou příčin a reálných jsoucen nerozumím řadu jednotlivých proměnlivých věcí, nýbrž toliko řadu věcí stálých a věčných. Řadu jednotlivých proměnlivých věcí by kvůli slabosti lidského ducha nebylo možné postihnout, ani <by ji nebylo možno postihnout> kvůli jejich množství převyšujícího veškerý počet a rovněž tak pro nekonečné okolnosti u jedné a téže věci, z nichž jedna každá může být příčinou toho, zda věc existuje nebo neexistuje. Koneckonců jejich existence nemá žádnou spojitost s jejich esencí neboli (jak jsme řekli) není věčnou pravdou.

101. Tak jako tak není ani třeba, abychom jejich řadě rozuměli. Esence jednotlivých proměnlivých věcí nemohou být vzaty z uspořádání neboli řady jejich existování, poněvadž zde se nám nepodává nic jiného než vnější pojmenování, vztahy nebo nanejvýš okolnosti, což je

Haec vero tantum est petenda a fixis atque aeternis rebus, et simul a legibus in iis rebus, tanquam in suis veris codicibus inscriptis, secundum quas omnia singularia et fiunt et ordinantur; imo haec mutabilia singularia adeo intime atque essentialiter (ut sic dicam) ab iis fixis pendent, ut sine iis nec esse nec concipi possint. Unde haec fixa et aeterna, quamvis sint singularia, tamen ob eorum ubique praesentiam ac latissimam potentiam erunt nobis tanquam universalis sive genera definitionum rerum singularium mutabilium, et causae proximae omnium rerum.

102. Sed quum hoc ita sit, non parum difficultatis videtur subesse, ut ad horum singularium cognitionem pervenire possimus; nam omnia simul concipere res est longe supra humani intellectus vires. Ordo autem, ut unum ante aliud intelligatur, uti diximus, non est petendus ab eorum existendi serie, neque etiam a rebus aeternis. Ibi enim omnia haec sunt simul natura. Unde alia auxilia necessario sunt quaerenda praeter illa, quibus utimur ad res aeternas earumque leges intelligendum; attamen non est huius loci ea tradere, neque etiam opus est, nisi postquam rerum aeternarum earumque infallibilium legum sufficientem acquisiverimus cognitionem, sensumque nostrorum natura nobis innotuerit.

103. Antequam ad rerum singularium cognitionem accingamur, tempus erit, ut ea auxilia tradamus, quae omnia eo tendent, ut nostris sensibus sciamus uti, et experimenta certis legibus et ordine facere, quae sufficient ad rem, quae inquiruntur, determinandam, ut tandem ex iis concludamus, secundum quasnam rerum aeternarum leges facta sit, et intima eius natura nobis innotescat, ut suo loco ostendam. Hic, ut ad propositum revertar, tantum enitar, tradere, quae videntur necessaria, ut ad cognitionem rerum aeternarum pervenire possimus, earumque definitiones formemus conditionibus supra traditis.

všechno vzdáleno od niterné esence věcí. Tu je ovšem tolik třeba hledat u věcí stálých a věčných a zároveň v zákonech, které jsou v těchto věcech zapsány jako v jejich pravých kodexech, podle nichž se vše jednotlivé jak děje, tak i uspořádává. Ba věru tyto proměnlivé jednotliviny (abych tak řekl) závisí na oněch stálých věcech natolik niterně a esenciálně, že bez nich nemohou ani být, ani být pojímány. V důsledku toho pro nás budou tyto stálé a věčné věci, ač jsou jednotlivinami, skrze svou všudypřítomnost a nejširší moc téměř univerzáliemi neboli druhy definic jednotlivých proměnlivých věcí a nejbližšími příčinami všech věcí.

102. Ale i když je to tak, zdá se, že nám brání nemalá potíž v tom, abychom mohli dosáhnout poznání těchto jednotlivin. Neboť pochopit všechno zároveň je věci vysoce přesahující síly lidského rozumu. A zase uspořádání, tedy aby bylo (jak jsme řekli) pochopeno jedno před druhým, nelze brát z pořadí jejich existování ani z věcí věčných. Tam totiž jsou všechny věci přirozeně zároveň. Proto jsou nutně potřebné ještě jiné pomocné prostředky kromě těch, které používáme pro pochopení věcí věčných a jejich zákonů. Na tomto místě však o tom není třeba pojednat a není to také nutné dříve, než získáme dostatečné poznání věčných věcí a jejich neklamných zákonů a než nám bude známa přirozenost našich smyslů.

103. Dříve než se obrátíme k poznání jednotlivých věcí, je čas na to, abychom pojednali o pomocných prostředcích nasměrovaných k tomu, abychom věděli, jak užívat naše smysly a podle určitých zákonů a pořádku činit pokusy dostačující k určení zkoumané věci, abychom z toho nakonec vyvodili závěr o tom, podle jakých zákonů věčných věcí byla tato věc vytvořena a poznali její nejniternější přirozenost, jak to ukážu na příslušném místě. Zde, abych se vrátil k záměru, se pouze snažím pojednat o těch <prostředcích>, které jsou, zdá se, nutné proto, abychom mohli dosáhnout poznání věčných věcí a utvořit jejich definice podle výše uvedených podmínek.

104. Quod ut fiat, revocandum in memoriam id, quod supra diximus, nempe quod, ubi mens ad aliquam cogitationem attendit, ut ipsam perpendat, bonoque ordine ex ea deducat quae legitime sunt deducenda, si ea falsa fuerit, falsitatem detegit; sin autem vera, tum feliciter perget sine ulla interruptione res veras inde deducere: hoc, inquam, ad nostram rem requiritur. Nam ex nullo fundamento cogitationes nostrae terminari queunt.

105. Si igitur rem omnium primam investigare velimus, necesse est dari aliquod fundamentum, quod nostras cogitationes eo dirigat. Deinde quia methodus est ipsa cognitio reflexiva, hoc fundamentum, quod nostras cogitationes dirigere debet, nullum aliud potest esse, quam cognitio eius, quod formam veritatis constituit, et cognitio intellectus eiusque proprietatum et virium. Hac enim acquisita fundamentum habebimus, a quo nostras cogitationes deducemus, et viam, qua intellectus, prout eius fert capacitas, pervenire poterit ad rerum aeternarum cognitionem, habita nimirum ratione virium intellectus.

104. Má-li se tak stát, je nutno vyvolat v paměti to, co jsme řekli výše. Tam, kde mysl pozorně sleduje nějakou myšlenku, aby ji zvážila a dle správného pořádku z ní vyvodila to, co má být oprávněně vyvozeno, odkryje mysl klamnost, pokud bude myšlenka klamná. Bude-li však pravdivá, tak bude <mysl> úspěšně bez přerušení odtud vyvozovat pravdivé ideje. A právě to je, na mou věru, potřebné u naší věci, neboť bez založení mohou být naše myšlenky omezeny.

105. Pokud tedy chceme zkoumat věc ze všech první, je nutné, abychom měli nějaký základ, kterým budou naše myšlenky přímo vedeny. Dále proto, že metoda je samo reflexivní poznání, nemůže být tímto základem, který má přímo vést naše myšlenky, nic jiného než poznání toho, co zakládá formu pravdy a poznání rozumu a jeho vlastností a sil. Získavše toto budeme mít základ, z něhož budeme vyvozovat naše myšlenky, a cestu, kterou bude rozum, nakolik to snese jeho schopnost v sobě něco pojmout, schopen dosáhnout poznání věčných věcí vzhledem ke svým silám.

XV. De viribus intellectus eiusque proprietatibus

106. Quod si vero ad naturam cogitationis pertineat veras formare ideas, ut in prima parte ostensum, hic tam inquirendum, quid per vires et potentiam intellectus intelligamus. Quoniam vero praecipua nostrae methodi pars est, vires intellectus eiusque naturam optime intelligere, cogimur necessario (per ea quae in hac secunda parte methodi tradidi), haec deducere cogitationis et intellectus definitione.

107. Sed hucusque nullas regulas inveniendi definitiones habuimus, et quia eas tradere non possumus, nisi cognita natura sive definitione intellectus eiusque potentia, hinc sequitur, quod vel definitio intellectus per se debet esse clara, vel nihil intelligere possumus. Illa tamen per se absolute clara non est. Attamen quia eius proprietates, ut omnia, quae ex intellectu habemus, clare et distincto percipi nequeunt nisi cognita earum natura: ergo definitio intellectus per se innotescet, si ad eius proprietates, quas clare et distincte intelligimus, attendamus. Intellectus igitur proprietates hic enumeremus easque perpendamus, deque nostris innatis instrumentis³³ agere incipiamus.

108. *Intellectus proprietates*, quas praecipue notavi et clare intelligo, hae sunt.

I. Quod certitudinem involvat, hoc est, quod sciat res ita esse formaliter, ut in ipso obiective continentur.

II. Quod quaedam percipiat, sive quasdam format ideas absolute, quasdam ex aliis. Nempe quantitatis ideam format absolute, nec ad alias attendit cogitationes; motus vero ideas non nisi attendendo ad ideam quantitatis.

III. Quas absolute format, infinitatem exprimunt; at determinatas ex aliis format. Ideam enim quantitatis, si eam per cau-

³³ Vide supra § 29. sqq.

XV. O silách rozumu a jeho vlastnostech

106. Náleží-li opravdu k přirozenosti myšlení tvořit pravdivé ideje, jak bylo ukázáno v první části, je už potřeba prozkoumat, co *silami* a *mocí rozumu* chápeme. Protože však hlavní částí naší metody je pochopit co nejlépe síly a přirozenost rozumu, jsme neodbytně nuceni (skrže to, o čem jsem pojednal v této druhé části metody) odvodit je ze samotné definice myšlení a rozumu.

107. Doposud jsme ale ještě neměli žádná pravidla nalézání definic a nemůžeme o nich pojednat, dokud není poznána přirozenost neboli definice rozumu a jeho moci. Z toho vyplývá, že buď musí být definice rozumu jasná sama sebou a nebo nemůžeme pochopit nic. Ona ale přece sama sebou absolutně jasná není. Protože ale jeho vlastnosti jako všechno, co máme z rozumu, nemohou být jasně a rozlišeně poznány, pokud není známa jejich přirozenost, bude definice rozumu poznána sama sebou, budeme-li pozorně sledovat jeho vlastnosti, které jasně a rozlišeně chápeme. Provedmež zde tedy výčet vlastností rozumu a uvažme je. A začněmež to probírat od našich vrozených nástrojů.*

108. *Vlastnosti rozumu*, které jsem poznal zejména a jasně je chápu, jsou tyto:

I. Že zahrnuje jistotu, tj. že ví, že věci jsou formálně takové, jaké jsou objektivně obsaženy v něm samém.

II. Že něco poznává neboli tvoří nějakou ideu buď absolutně nebo z jiných idejí. Ideu kvantity vytváří absolutně a nepřihlíží k jiným myšlenkám, ideu pohybu pak nevytváří, pokud se neupne k ideji kvantity.

III. Ty ideje, které tvoří absolutně, vyjadřují nekonečnost. Naproti tomu ideje determinované si tvoří z jiných. Zajisté, vždyť poznávali

* Spinozova poznámka: Viz výše § 29 a násl.

sam percipit, tum quantitatem determinat, ut quum ex motu alicuius plani corpus, ex motu lineae vero planum, ex motu denique puncti lineam oriri percipit; quae quidem perceptiones non inserviunt ad intelligendam, sed tantum ad determinandam quantitatem. Quod inde apparet, quia eas quasi ex motu oriri concipimus, quum tamen motus non percipiatur nisi percepta quantitate, et motum etiam ad formandam lineam in infinitum continuare possumus, quod minime possemus facere, si non haberemus ideam infinitae quantitatis.

IV. Ideas positivas prius format, quam negativas.

V. Res non tam sub duratione, quam sub quadam specie aeternitatis percipit et numero infinito; vel potius ad res percipiendas nec ad numerum, nec ad durationem attendit. Quum autem res imaginatur, eas sub certo numero determinata duratione et quantitate percipit.

VI. Ideae, quas claras et distinctas formamus, ita ex sola necessitate nostrae naturae sequi videntur, ut absolute a sola nostra potentia pendere videantur; confusae autem contra. Nobis enim invitis saepe formantur.

VII. Ideas rerum, quas intellectus ex aliis format, multis modis mens determinare potest: ut ad determinandum ex. gr. planum ellipseos, fingit stylum chordae adhaerentem circa duo centra moveri, vel concipit infinita puncta eandem semper et certam rationem ad datam aliquam rectam lineam habentia, vel conum plano aliquo obliquo sectum, ita ut angulus inclinationis maior sit angulo verticis coni, vel aliis infinitis modis.

VIII. Ideae quo plus perfectionis alicuius obiecti exprimunt, eo perfectiores sunt. Nam fabrum, qui fanum aliquod excogitavit, non ita admiramur, ac illum, qui templum aliquod insigne excogitavit.

ideu kvantity z příčiny, tak kvantitu determinuje, jako když z pohybu nějaké plochy poznává vznik tělesa, z pohybu přímky pak vznik plochy a konečně pak z pohybu bodu vznik přímky. Tyto poznatky neslouží k pochopení, ale pouze k determinování kvantity. To je patrné i z toho, že ji poznáváme jakoby vzniknuvší z pohybu, byť přece pohyb poznáváme pouze poznáním kvantity. A pohyb tvořící přímku také můžeme prodloužit do nekonečna, což bychom nijak nemohli, kdybychom neměli ideu nekonečné kvantity.

IV. Kladné ideje si tvoří dříve než záporné.

V. Věc nepoznává ani tak z hlediska trvání jako pod určitým druhem věčnosti a nekonečného počtu. Nebo spíše při poznávání věci pozorně nesleduje ani počet, ani trvání. Když si však věci představuje, poznává je z hlediska trvání určeného určitým počtem a kvantitou.

VI. Ideje, které tvoříme jasně a rozlišené, tak plynou, zdá se, z pouhé nutnosti naší přirozenosti a zdají se být absolutně závislé na samotné naší moci. Zmatené ideje však naopak. Tvoří se nám totiž často proti naší vůli.

VII. Ideje věcí, které rozum tvoří z jiných idejí, může mysl určovat mnohými způsoby, tak jako si například k určení plochy elipsy vymýšlí špičatý kolík připevněný ke struně pohybující se kolem dvou středů. Nebo chápe nekonečně mnoho bodů majících určitý a stejný poměr k nějaké dané čáře a nebo kužel prořatý nějakou šikmou plochou, takže úhel sklonu je větší než úhel při vrcholu kužele a jiné nekonečné způsoby.

VIII. Čím větší dokonalost nějakého objektu ideje vyjadřují, tím jsou dokonalejší. Neboť nás do údivu ani tak neuvádí stavitel, který vymyslel jakousi svatyni, jako spíše ten stavitel, jenž vymyslel nějaký znamenitý a nádherný chrám.

109. Reliqua, quae ad cogitationem referuntur, ut amor, laetitia etc. nihil moror; nam nec ad nostrum institutum praesens faciunt, nec etiam possunt concipi nisi percepto intellectu. Nam perceptione omnino sublata ea omnia tolluntur.

110. Ideae falsae et fictae nihil positivum habent (ut abunde ostendimus), per quod falsae aut fictae dicuntur; sed ex solo defectu cognitionis ut tales considerantur. Ideae ergo falsae et fictae, quatenus tales, nihil nos de essentia cogitationis docere possunt; sed haec petenda ex modo recensitis proprietatibus positivis, hoc est, iam aliquid commune statuendum est, ex quo hae proprietates necessario sequantur, sive quo dato hae necessario dentur, et quo sublato haec omnia tollantur.

Reliqua desiderantur.

109. S ostatními věcmi, které se vztahují k myšlení, jako láskou, radostí atd. se nechci zdržovat, protože nesouvisí s naším současným úkolem a nemohou také být pojímány bez poznání rozumem. Neboť odmyslí-li se veškeré poznání, tak se <tyto věci> zcela ztratí.

110. Ideje klamně a smyšlené nemají (jak jsme sdostatek ukázali) nic kladného, kvůli čemu se nazývají klamně nebo smyšlené. Považují se za takové z pouhého nedostatku poznání. Proto nás klamně a smyšlené ideje jako takové nemohou nijak poučit o esenci myšlení. Tu je nutno hledat v popsáných kladných vlastnostech. Tedy je třeba stanovit něco společného, z čeho tyto vlastnosti nutně plynou neboli to, co je-li dáno, nutně je klade, a je-li odstraněno, všechny je odstraňuje.

Zbytek schází.

POJEDNÁNÍ O NÁPRAVĚ ROZUMU

BENEDIKT SPINOZA

Bilingva

Z latinského originálu Benedicti de Spinoza *Opera*, ed. C. H. Bruder, nakl. Bernhard Tauchnitz, Lipsko 1844, přeložil, poznámkami a úvodním slovem opatřil Martin Hemelík. Odpovědná redaktorka Marta Landová. Technická redaktorka Marie Vučková. Obálku a titulní list navrhl Jakub Tomek. Typografie a sazba Martin Pokorný. Vydalo nakladatelství

FILOSOFIA

nakladatelství
Filosofického ústavu
AV ČR

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

jako svou 152. publikaci.
V tomto překladu vydání
první. Praha 2003. Stran 136

Elektronické vydání první

Praha 2018

